

AMERIKA U 50 POJMOVA

Urednice: Radina Vučetić & Simona Čupić

AMERIKA U 50 POJMOVA

Urednice: Radina Vučetić & Simona Čupić

Универзитет у Београду
Филозофски факултет

Izdavač:

Centar za američke studije,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Za izdavača:

Prof. dr Danijel Sinani, dekan

Urednice:

Prof. dr Radina Vučetić
Prof. dr Simona Čupić

Autori tekstova:

Katarina Beširević
Simona Čupić
Ana Filipović
Sanja Lukić
Radina Vučetić
Ljubica Vujović
Vukašin Zorić

Recenzenti:

Prof. dr Dubravka Stojanović
Prof. dr Milan Krstić
Doc. dr Nemanja Radonjić

Dizajn:

Nenad Baćanović

Lektura:

Nevena Bojičić

Štampa:

Grid, Beograd

Tiraž:

250

ISBN: 978-86-6427-412-8

Beograd, 2026.

Na naslovnoj strani:

Apolo 17, Judžin A. Kernan na Mesecu, AS17-140-21391, 13. decembar 1972,
NASA, Wikimedia Commons

Projekat je podržala Ambasada SAD. Stavovi, mišljenja i zaključci izneseni u projektu nužno
ne izražavaju stavove Vlade SAD već isključivo autora.

Sadržaj

Predgovor	6
1. Deklaracija nezavisnosti (The Declaration of Independence)	8
Vukašin Zorić	
2. Ustav (The Constitution)	12
Vukašin Zorić	
3. Zvono slobode (The Liberty Bell)	16
Sanja Lukić	
4. Zastava (Flag)	20
Sanja Lukić	
5. Himna (Anthem)	24
Sanja Lukić	
6. Predsednik (President)	28
Katarina Beširević	
7. Bela kuća (The White House)	32
Ljubica Vujović	
8. Kapitol (The Capitol)	36
Vukašin Zorić	
9. Dolar (Dollar)	40
Ljubica Vujović	
10. Vol strit (Wall Street)	44
Katarina Beširević	
11. Ostrvo Elis (Ellis Island)	48
Ljubica Vujović	
12. Kip slobode (The Statue of Liberty)	52
Ljubica Vujović	
13. Dan zahvalnosti (Thanksgiving)	56
Sanja Lukić	
14. Ujka Sem (Uncle Sam)	60
Sanja Lukić	
15. Arlington (Arlington National Cemetery)	64
Vukašin Zorić	
16. 11. septembar (9/11)	68
Katarina Beširević	

17. Planina Rašmor (Mount Rushmore)	72
Simona Čupić	
18. Nacionalni parkovi (National Parks)	76
Simona Čupić	
19. Američki orao (The American Eagle)	80
Sanja Lukić	
20. Divlji zapad (The Wild West)	84
Ana Filipović	
21. Američki starosedeooci (Native Americans)	88
Simona Čupić	
22. Kauboji (Cowboys)	92
Simona Čupić	
23. Kolt i vinčesterka (The Colt and Winchester)	96
Simona Čupić	
24. Rodeo (Rodeo)	100
Simona Čupić	
25. Sever i Jug (The North and the South)	104
Vukašin Zorić	
26. Džim Krou (Jim Crow)	108
Vukašin Zorić	
27. „Imam san” (“I Have a Dream”)	112
Katarina Beširević	
28. We can do it! (We Can Do It!)	116
Ana Filipović	
29. Prajd zastava (Rainbow flag)	120
Katarina Beširević	
30. Ajvi liga (The Ivy League)	124
Sanja Lukić	
31. Automobil (Car)	128
Radina Vučetić	
32. Empajer stejt bilding (The Empire State Building)	132
Radina Vučetić	
33. Atomska bomba (Atomic bomb)	136
Ana Filipović	
34. Sletanje na Mesec (The Moon landing)	140
Radina Vučetić	

35. Majkrosoft / Epl (Microsoft / Apple)	144
Ana Filipović	
36. Američki san (The American Dream)	148
Katarina Beširević	
37. Holivud (Hollywood)	152
Radina Vučetić	
38. Dizni (Disney)	156
Radina Vučetić	
39. Superheroji (Superheroes)	160
Katarina Beširević	
40. Barbi (Barbie)	164
Ana Filipović	
41. Koka-kola (Coca-Cola)	168
Radina Vučetić	
42. Mekdonalds (McDonald's)	172
Radina Vučetić	
43. Farmerke (Jeans)	176
Simona Čupić	
44. Pop-art (Pop Art)	180
Ljubica Vujović	
45. Ruta 66 (Route 66)	184
Ljubica Vujović	
46. Džez (Jazz)	188
Ana Filipović	
47. Rokenrol (Rock 'n' Roll)	192
Ljubica Vujović	
48. Bejzbol / MLB (Baseball / MLB)	196
Vukašin Zorić	
49. Američki fudbal / NFL (American Football / NFL)	200
Ana Filipović	
50. Košarka / NBA (Basketball / NBA)	204
Katarina Beširević	
Spisak ilustracija	208
Podaci o autorima	

Predgovor

Obeležavanje dva i po veka postojanja jedne države trenutak je za promišljanje, naročito kada je reč o zemlji čiji je istorijski put suštinski oblikovao savremeni svet. Ovaj jubilej nas poziva da preispitamo vrednosti i uticaj američke politike, društva i kulture, koji od 1776. godine ne prestaju da utiču na globalne društvene tokove. Otuda naša namera nije bila samo da domaćoj javnosti približimo američke simbole, vrednosti i dostignuća, već i da američko društvo podsetimo na to kako je ono samo prethodnih 250 godina menjalo sebe i svet. Upravo u tom duhu nastala je knjiga *Amerika u 50 pojmova*.

Od svog osnivanja 2018. godine, Centar za američke studije bavi se istraživanjem političke, društvene i kulturne istorije Sjedinjenih Američkih Država. Ukrštajući znanja i iskustva brojnih kolega s Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu – istoričara, antropologa, istoričara umetnosti, sociologa, filozofa – kao i gostiju iz različitih sfera naučnog i javnog delovanja zainteresovanih za američke teme, naše aktivnosti temeljile su se na širokom i sveobuhvatnom promišljanju simbola, događaja i fenomena vezanih kako za prošlost tako i za aktuelna zbivanja u SAD. Zato ne čudi to što smo o svim sadržajima koji su ušli u konačan izbor knjige prethodnih godina razgovarali na „Nedelji američke kulture i društva“, na tribinama i predavanjima, u okviru ciklusa „Moja Amerika“ i „Razgovori o Americi“, kao i tokom nastave na predmetima koji spadaju u redovne programe Odeljenja za istoriju i Odeljenja za istoriju umetnosti Filozofskog fakulteta.

Izbor 50 pojmova nije bio lak i on je, naravno, mogao biti i drugačiji. Nema sumnje da će svaki čitalac smatrati da je izostalo nešto što bi on sigurno izabrao. Doživljaj Amerike u velikoj meri oblikovan je sadašnjošću iz koje je svako od nas posmatra. Generacijske, političke, ideološke, kulturne i brojne druge razlike menjaju lične spiskove izabranih pojmova. Na početku procesa nastajanja ove knjige, lako smo se saglasili da krenemo od 1776. godine, odnosno od nastanka države čijih 250 godina postojanja obeležavamo. Iako je najveći broj asocijacija bio zajednički, prilikom svakog novog prolaska kroz sadržaj neko bi imao još nešto da doda. Verujemo da bi slična situacija bila i da smo za ovaj jubilej pisali knjigu *Amerika u 250 pojmova*. Upravo je taj proces stalne promene pojmova, praćen žučnom argumentacijom da

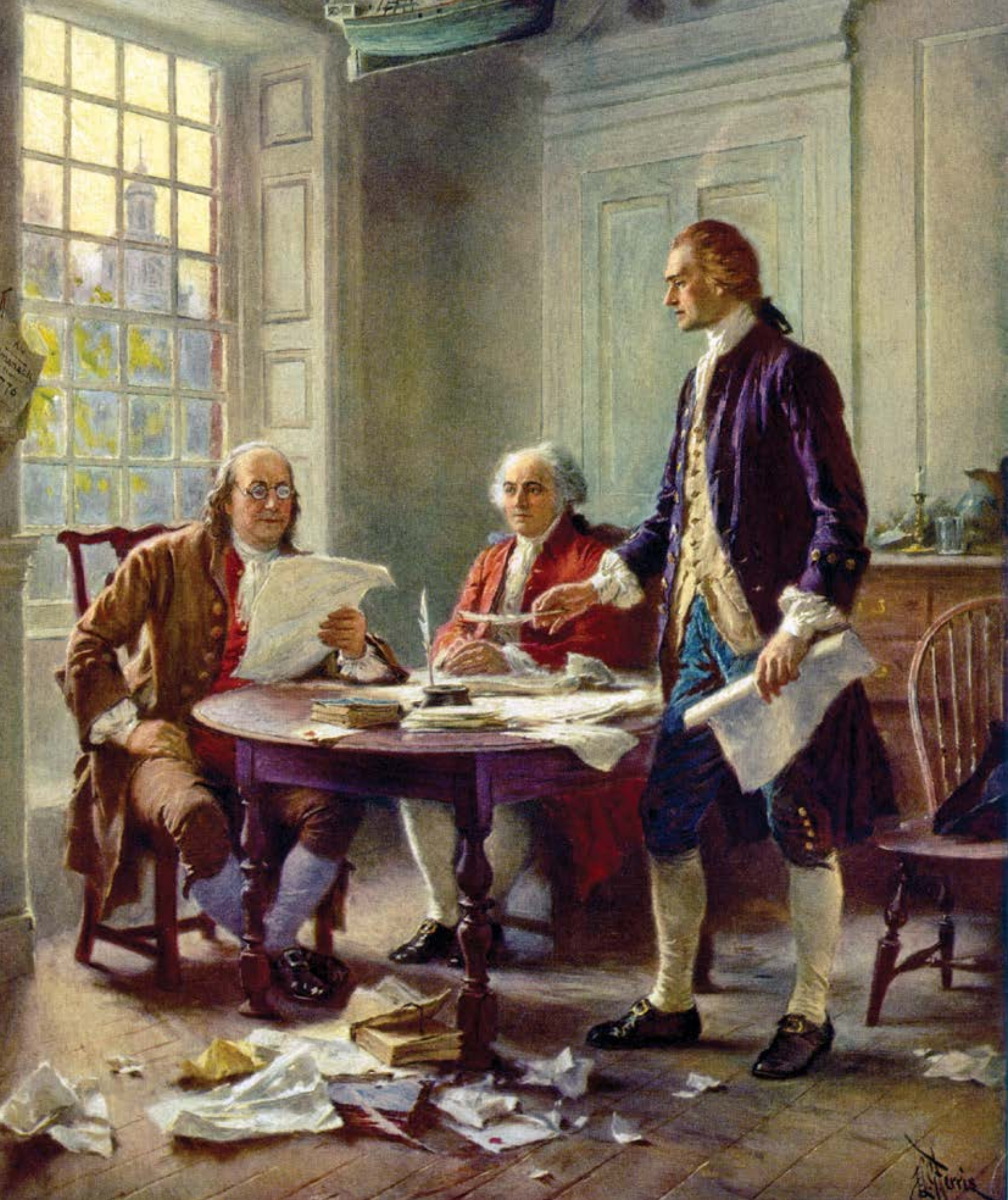
se baš bez tog jednog ne može, najbolje svedočanstvo istinskog globalnog prisustva SAD. To prisustvo vidljivo je svuda: od istorijskih događaja (kako slavni tako i spornih) i naučnih dostignuća koja su menjala civilizaciju do popularne kulture i svakodnevice koja je nekada bliska, a nekada tek željena, daleka ili kritikovana.

O tom zajedničkom američkom iskustvu svedoče i veze s našom sredinom, na koje smo ovom prilikom podsetili u većini analiziranih pojmova. Kontinuitet srpsko-američkih odnosa, započet još 1881/1882. godine uspostavljanjem diplomatskih veza, imao je snažno uporište u američkom kulturnom uticaju. Taj uticaj je ostao vidljiv kako u sportu, muzici, filmu, umetnosti i svakodnevici tako i u naučnim postignućima i društvenoj emancipaciji. Verujemo da će čitaoci u ovoj knjizi pronaći svoje „slike (iz) Amerike“, ali i povod za razgovor i promišljanje doprinosa SAD globalnim procesima i promenama tokom prethodna dva i po veka.

Ove knjige ne bi bilo bez Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu – pre svega bez studenata, ali i bez profesora i uprave. Od osnivanja Centra, radili smo u okruženju koje neguje slobodu misli, ohrabreni da iskoristimo potencijal koji različita odeljenja fakulteta mogu da pruže u istinskoj naučnoj multidisciplinarnosti. Upravo zbog toga što nam je u teškim vremenima očuvao ovakvo okruženje i naučne, ali i mnoge druge slobode, posebnu zahvalnost dugujemo našem dekanu Danijelu Sinaniju. Ambasada SAD je, takođe, s nama od početka. Tokom godina, zajedno smo organizovali mnoge projekte, uvek u atmosferi razumevanja i podrške. Filipu Bikmanu, Medi Mejhon, Dragani Obradović i Vukici Stanković zahvalni smo na tome što je ova publikacija realizovana. Brojne su i institucije s kojima smo uspešno saradivali, od kojih najintenzivnije s Muzejom Jugoslavije, pre svih s dugogodišnjom direktorkom Nedom Knežević i kustosom Radovanom Cukićem. Vizuelnom identitetu ove knjige, kao i svih dosadašnjih publikacija Centra za američke studije, presudno je doprineo dizajner Nenad Baćanović, koga zbog tog prepoznatljivog pečata s pravom smatramo ravnopravnim koautorom ovog izdanja. Na kraju, vraćamo se najvažnijem – saradnicima Centra za američke studije. Našim doktorandima i koautorima ove knjige – Katarini Beširević, Vukašinu Zoriću, Sanji Lukić, Ljubici Vujović i Ani Filipović – dugujemo najveću zahvalnost za rad, trud, interesovanje, znanja i motivaciju. Upravo su oni, sa ostalim studentima, razlog postojanja našeg Centra.

U Beogradu, juna 2026.

Prof. dr Radina Vučetić
Prof. dr Simona Čupić

01 Deklaracija nezavisnosti

The Declaration of Independence

Pre 250 godina, 4. jula 1776. godine, predstavnici 13 pobunjenih britanskih kolonija su potezom pera učinili jedan od najdalekosežnijih činova veleizdaje, koja je tada bila kažnjiva mučenjem i smrću. Stavivši svoje glave u torbu, oni su potpisima stali iza teksta Tomasa Džefersona i njegovih pomoćnika – teksta koji nabraja nepravde koje je britanska kruna nanela svojim transatlantskim kolonijama, ali i teksta koji razvija liberalnu političku filozofiju čiji će eho uzdrmati ceo svet. Potpisima delegata na Drugom kontinentalnom kongresu, u Filadelfiji, ratifikovana je *Deklaracija nezavisnosti* Sjedinjenih Američkih Država.

„Mi smatramo očiglednim istinama da su svi ljudi stvoreni jednaki; da ih je njihov Tvorac obdario neotuđivim pravima; da među ova spadaju život, sloboda i traženje sreće.” Nakon ove poznate rečenice, nadahnute prosvetiteljskim idejama, Džeferson je dodao da narod ima pravo da svrgne nepravednu vlast i uspostavi novu, savršeniju. Bogomdanog kralja više nije posmatrao kao suverena. Njega je zamenio narod, koji je istovremeno prestao da bude objekat vršenja vlasti i postao subjekat zadužen da ustroji sopstvenu državu. Podanici su prerasli u građane u novonastalim Sjedinjenim Američkim Državama.

Ne treba smetnuti s uma da se, reagujući na „nepodnošljive zakone” zavedene u kolonijama, Prvi kontinentalni kongres sastao još u drugoj polovini 1774. i da je oružana pobuna protiv Britanaca počela u aprilu naredne godine. Trebalo je vremena da sazri ideja da odmetnute kolonije mogu da kreiraju novu državu, a katalizator za proglašenje nezavisnosti bila je i potencijalna pomoć Francuske. No *Deklaracijom nezavisnosti* nepovratno se ušlo u novu fazu revolucije, koja je kolonijalnu pobunu pretvorila u nacionalnu revoluciju i preludij za druge građanske revolucije i ratove za nezavisnost na svim meridijanima. Globalni uticaj *Deklaracije* samo je pojačala pobeda Sjedinjenih Država u Ratu za nezavisnost (1775–1783), koja je ozvaničena Pariskim ugovorom. Nakon što su izborile samostalnost, Sjedinjene Države mogle su da se posvete poboljšanju unutrašnjeg uređenja i proširenju na zapad kontinenta. Četvrti jul postao je ključni dan u američkom kolektivnom sećanju, a tekst *Deklaracije* postao je sastavni deo američkog identiteta. Izdajice britanske krune prerasle su u očeve osnivače nove nacije, čija je temeljna vrednost bila sloboda.

Dan nezavisnosti

U SAD se svakog 4. jula, u znak sećanja na ratifikaciju *Deklaracije nezavisnosti*, proslavlja Dan nezavisnosti. Koreografija proslave vrlo je stara, a većina elemenata koji su se do danas održali vidljiva je još od perioda Rata za nezavisnost. Već 4. jula 1777. godine u Filadelfiji se slavilo svečanim večerama, topovskom paljbom, paradom i vatrometom, uz kićenje trakama u bojama američke zastave. Danas je u Sjedinjenim Državama Dan nezavisnosti neradni dan, koji se najčešće proslavlja s porodicom i prijateljima uz roštilj ili piknik. Još uvek se oglašavaju topovi, još uvek se gradovi ukrašavaju crvenom, belom i plavom bojom, a između gradova se razvilo takmičenje čiji će vatromet biti najkreativniji i najveći. Proslavom Dana nezavisnosti, Amerikanci učestvuju u obeležavanju jednog od najstarijih sekularnih praznika, koji se nije mnogo promenio u protekloj četvrtini milenijuma.

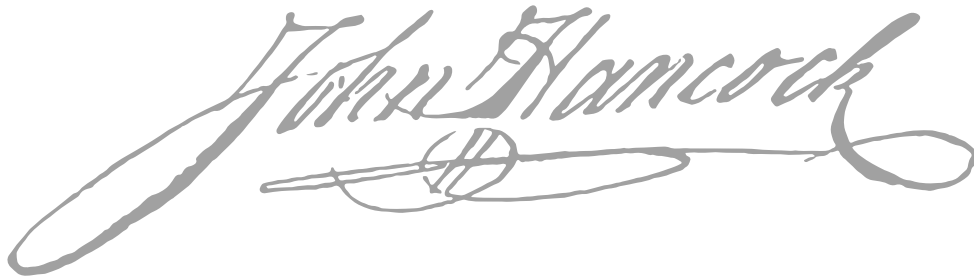
Očevi osnivači

Iako očeva osnivača (*Founding Fathers*) ima na desetine, kao sedam najvažnijih posmatraju se: Džordž Vašington, Džon Adams, Tomas Džeferson, Džejms Medison, Bendžamin Frenklin, Džon Džej i Aleksander Hamilton.

Potpis Džona Henkoka

Prvi potpisnik *Deklaracije nezavisnosti* bio je Džon Henkok, delegat iz Masačusetsa i predsjednik Kontinentalnog kongresa. Njegov potpis, koji odskaka među ostalima svojom veličinom i centralnom pozicijom, postao je toliko slavan da je uticao na američki engleski jezik. Kolokvijalno, *Džon Henkok* (*John Hancock*) do danas se održao kao sinonim za imenicu „potpis” i glagol „potpisati”. Ne dajte se zbuniti ako neko iz Sjedinjenih Država bude tražio vašeg Džona Henkoka!

02 Ustav

The Constitution

Deklaracija nezavisnosti nije jedini dokument u temelju američkog nacionalnog identiteta. Pored nje, šta znači biti Amerikanac ili Amerikanka presudno je odredio Ustav Sjedinjenih Država.

Ovaj dokument takođe je nastao u Filadelfiji, na Ustavnoj konvenciji 1787. godine. Ishod je potrebe da se iznova uredi odnos između 13 bivših britanskih kolonija, zbog toga što se Ugovor o konfederaciji, nastao u vreme Rata za nezavisnost, pokazao kao nedelotvorno rešenje. Ustav je u isto vreme trebalo da definiše američki federalizam i zadovolji partikularne interese saveznih država, i da ustanovi zajedničke institucije koje bi garantovale nacionalno jedinstvo. Iako je taj zadatak bio težak – zbog ogromnih razlika između federalnih jedinica – konačni tekst pokazao se kao trajno rešenje i nakon što se broj saveznih država gotovo učetvorostručio.

Ustav SAD je najstariji ustav koji je još uvek u upotrebi. Njegova dugovečnost može se pripisati, delom, i njegovoj jednostavnosti. U svega sedam članova, on je definisao nosioce federalne zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, i njihove nadležnosti. Takođe, ustavotvorac nije predvideo samo podelu vlasti, nego i sistem međusobne kontrole i ravnoteže (*checks and balances*) između tri grane vlasti, koji je zadugo ostao brana prevelikoj koncentraciji moći Kongresa, predsednika ili Vrhovnog suda. Pored toga, Ustav je ostavio mogućnost da bude dopunjen amandmanima, kojih je do danas usvojeno samo 27. Prvih 10 amandmana, koji su zajedno usvojeni kao *Povelja o pravima* (1791), nedugo nakon ratifikacije Ustava, posebno je uticalo na američku svest. Oni, između ostalog, garantuju slobodu veroispovesti, štampe, govora, okupljanja i peticije, pravo saveznih država da same proširuju prava nepredviđena Ustavom, kao i razna prava koja štite građanina od državne zloupotrebe. Danas je Drugi amandman posebno kontroverzan jer se debatuje o nameri ustavotvorca kada je propisao da se „ne sme kršiti pravo naroda da drži i nosi oružje”. Mnogi od amandmana koji su usledili nisu bili manje važni od *Povelje o pravima*, pa je tako Trinaestim amandmanom (1865) ukinuto ropstvo, a Devetnaestim (1920) zagantovano pravo glasa ženama. Ipak, oba ta amandmana bila su plod višedecenijske borbe koja je u slučaju ropstva rešena tek krvavim Građanskim ratom.

Tromost Kongresa kada je u pitanju dopuna Ustava nije uvek bila greška. Ona je doprinela tome da poredak u Sjedinjenim Državama bude relativno stabilan uprkos

temeljnoj transformaciji koju je američko društvo proživelo u prethodna gotovo dva i po veka. Zahvaljujući Ustavu, punopravni građani SAD od kraja 18. veka imaju pravo da biraju svoje predstavnike i predsednike, i uživaju slobode zbog kojih je njihova država dugo bila i magnet za imigrante i primer za ustavotvorce širom sveta.

Suverenost naroda

Prve reči američkog ustava, „Mi, narod“ (*We the People*), naglašavaju da je kolektivni subjekat koji donosi Ustav upravo narod, koji je *Deklaracijom nezavisnosti* proglašen za suverena. Te reči se i danas često prizivaju u američkoj politici i popularnoj kulturi.

Srpski premijer i američki ustav

Mihailo V. Vujić bio je jedan od najznačajnijih srpskih političara na prelazu iz 19. u 20. vek. Bio je ministar finansija u nekoliko navrata, ministar inostranih poslova i premijer (1901–1902). Pored političke karijere, Vujić se bavio i ekonomskom teorijom i političkom ekonomijom. U svom delu *Ekonomska politika* (1898), osvrnuo se na Ustav SAD kao na dokument kojim se uvodi „samostalna narodna ekonomna politika zaštite“. Vujić je istakao da je kreator Ustava bio „Al. Hamilt“ i da je „Uašington“ pri otvaranju Kongresa nosio odelo od domaćih materijala kako bi pojačao utisak o američkoj samodovoljnosti.

INSTITUTIONS LEVANTO PRO AN LUSITAN
STATE HOUSE PHEAD BY ORDER OF THE
PASS AND STON
PHEAD
DCCCXXI

03 Zvono slobode

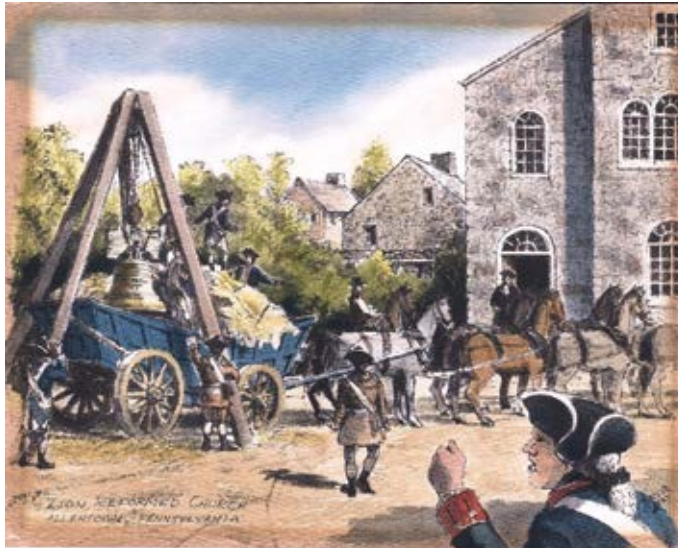
The Liberty Bell

Iako je nastalo kao obično zvono, Zvono slobode (*Liberty Bell*) evoluiralo je u amblem američkog identiteta. Naručila ga je Provincijska skupština Pensilvanije 1751, u znak sećanja na pedesetu godišnjicu *Povelje o privilegijama* Vilijama Pena, a izliveno je u čuvenoj londonskoj livnici zvona Vajtčepel. Stiglo je u Filadelfiju 1752, ali je puklo već pri prvoj, probnoj zvonjavi. Lokalni livci Džon Pas i Džon Stou zatim su ga još dva puta izlivali pre nego što je uspešno okačeno o zvonik Pensilvanijskog državnog doma.

Natpis na Zvonu – „Proglasite SLOBODU širom zemlje svim njenim stanovnicima” – preuzet je iz Biblije. Iako popularna legenda, koju je jednom od svojih priča kreirao pisac Džordž Lipard, tvrdi da je Zvono zazvonilo baš 4. jula 1776, istoričari veruju da je verovatnije da je zazvonilo četiri dana kasnije, obeležavajući prvo javno čitanje *Deklaracije nezavisnosti*. Tokom Američkog rata za nezavisnost, Zvono slobode je premešteno u Alentaun i sakriveno ispod crkvenog poda kako Britanci od njega ne bi napravili topove.

Početakom 1840-ih, na Zvonu se pojavila jedva vidljiva pukotina, koju je gradski upravnik pokušao da opravi u pripremi za proslavu rođendana Džordža Vašingtona 1846. godine. Naime, radnici su turpijali i bušili ivice postojeće pukotine kako bi sprečili dalja oštećenja. Nakon što je opravljeno, Zvono slobode je počelo da zvoni u ponedeljak ujutru, 23. februara 1846. U podne je došlo do napuknuća koje se protezalo u cikcak od vrha postojeće opravke kroz reč „SLOBODA”. Taj drugi prelom je potpuno raštimovalo zvono i učinio ga nebezbednim za ponovno korišćenje. Ono što posetioци danas vide na zvonu zapravo nije ta pukotina, već perforacija koju su napravili radnici u danima uoči proslave. Pukotina koja je zauvek utišala zvono jedva je vidljiva linija naviše od vrha područja koje su, u želji da oprave zvono, radnici izbušili.

Uprkos tome što od tada nije zvonilo, njegova simbolička moć s vremenom je samo rasla. Između 1885. i 1915. godine, Zvono slobode je imalo čak sedam državnih turneja, a sve radi promocije nacionalnog pomirenja Juga i Severa u periodu rekonstrukcije nakon Građanskog rata, privukavši milione koji su dodirnuli tu relikviju borbe za američku nezavisnost. Tokom Prvog svetskog rata, služilo je kao glavni simbol za prodaju obveznica slobode, prikupljajući milijarde dolara za ratne napore. Danas se nalazi u Istorijskom parku Doma nezavisnosti.

Novo ime

Uprkos tome što je danas svima poznato kao Zvono slobode, trebalo bi istaći da se to ime nije ustalilo sve do tridesetih godina 19. veka. Naime, Zvono je više od sedamdeset godina nosilo ime Zvono državnog doma. Abolicionisti su ga, fokusirajući se na reč „SLOBODA“, koja se na njemu nalazi, usvojili kao simbol svog pokreta za ukidanje ropstva, nadenuvši mu tako ime koje je opstalo do danas. Pošto su ga u svim svojim publikacijama nazivali Zvonom slobode, novo ime je prevladalo već do početka 1840-ih i zadržalo se do danas.

Zvono pravde

Američke sifražetkinje su 1915. finansirale izlivanje Zvona pravde (Justice Bell), replike Zvona slobode, kako bi promovisale pokret za pravo glasa žena. Klatno njihovog zvona bilo je vezano lancem i zvono je trebalo da ostane *nemo sve* dok žene ne steknu pravo glasa, čime se želelo simbolizovati utišavanje ženskih glasova. Nakon što je 19. amandman ratifikovan 1920, Zvono pravde *otputovalo* je u Dom nezavisnosti, gde je njegovo klatno konačno *oslobođeno* a ono prvi put zazvonilo.

04 Zastava

Flag

Kada se 13 američkih kolonija 1775. odlučilo da krene u otvorenu pobunu, javila se potreba za jedinstvenim vojnim signalom koji bi služio za razlikovanje američkih snaga od britanskih trupa. U početku se koristila žuta zastava pukovnika Gadsdena, sa uvijenom zvečarkom i natpisom „Ne gazi po meni“, kao i zastava Velike unije, u čijem se gornjem levom uglu nalazila zastavica Ujedinjenog Kraljevstva. Nešto više od dve godine od početka Američke revolucije, 14. juna 1777, Kontinentalni kongres je usvojio rezoluciju kojom je utvrđen zvanični dizajn nove zastave: 13 zvezda i 13 pruga – crvenih i belih naizmenično. Dok folklor šivenje prve zastave pripisuje krojačici Betsi Ros, istorijski dokazi ukazuju da je stvarni dizajner najverovatnije bio Fransis Hopkinson, jedan od očeva osnivača. Emocionalna moć zastave dodatno je naglašena tokom Anglo-američkog rata, kada je njen opstanak na tvrđavi Makhenri inspirisao advokata i pesnika Fransisa Skota Kija da napiše pesmu koja je od 1931. i zvanično postala himna SAD. Prvobitni dizajn zastave postao je nepraktičan s teritorijalnim širenjem nove države. Nakon kratkog perioda u kome se koristila zastava sa 15 pruga, zakon iz 1818. vratio je zastavi stari izgled – 13 pruga u čast prvih 13 kolonija. Tada je odlučeno da će se nova zvezda dodavati za svaku državu koja se bude pridružila Uniji. I boje zastave nose specifično značenje: bela predstavlja čistotu i nevinost, ideale ka kojima bi trebalo težiti, crvena označava junaštvo i hrabrost onih koji su se borili za slobodu, dok plava simbolizuje pravdu, budnost i istrajnost naroda, oslikavajući stalnu potrebu za održavanjem demokratskih vrednosti.

Zastava od 1916. ima i svoj dan – Dan zastave – kada se širom zemlje organizuju slavlja u znak sećanja na datum njenog usvajanja. Trenutnu verziju sa 50 zvezdica, najdugotrajniju u američkoj istoriji, dizajnirao je sedamnaestogodišnji Robert Heft za srednjoškolski projekat, a u upotrebi je od 4. jula 1960. godine.

Nakon što je fotografija Džoa Rozentala „Podizanje [američke] zastave na Ivo Džimi” iz februara 1945. obišla svet i postala jedna od najprepoznatljivijih fotografija Drugog svetskog rata, američka zastava je u 20. veku stigla i na Mesec, i to čak šest puta, tokom misija Apolo, učvršćujući tako ideju o američkoj premoći u eri hladnog rata.

Kodeks zastave, donet 1942, propisuje način na koji se njome rukuje, pa se tako spušta na pola koplja u vreme žalosti, naopako se sme okretati samo kao signal za pomoć, dok svaki čin uništavanja zastave izaziva polemike u američkom društvu, iznova otvarajući pitanje slobode izražavanja.

Džonsova Zastava (Flag)

Džasper Džons je 1954. godine naslikao američku zastavu. Umakanje u obojen vruć vosak traka tkanine i novinskog papira, koje je potom pričvršćivao na razapet čaršav, dalo je njegovoj zastavi bogatu teksturalnost. Kao jedan od najuticajnijih američkih umetnika 20. veka, Džons je preuzeo sveprisutni američki simbol i rekontekstualizovao ga svojim umetničkim izrazom. Uprkos činjenici da sam Džons svoje delo nije koristio kako bi kritikovao američko društvo, već kako bi ga naveo da propita značenje i ulogu tog simbola u hladnoratovskom kontekstu, mnogi su njegovu viziju zastave smatrali nepatriotskom.

Srpska zastava na Beloj kući

Zajedništvo i savezništvo u srpsko-američkim odnosima posebno je istaknuto tokom Prvog svetskog rata, 28. jula 1918, kada se na Beloj kući, pored američke, zavijorila i srpska zastava. Taj datum proglašen je Danom Srbije, čime je obeležena četvrta godišnjica napada Austrougarske na Srbiju. Pored američke se, dakle, vijorila i srpska zastava, što je čast ukazana još samo Francuskoj.

The Star-Spangled Banner

Lyrics by Francis Scott Key

The words of "The Star Spangled Banner" were written by Mr. Key in 1814 under stirring circumstances. He was detained on board one of the British ships which attacked Fort McHenry. All night, the bombardment continued indicating that the fort had not surrendered. Towards the morning, the fire ceased, and Mr. Key awaited dawn in great suspense. When light came, he saw that "our flag was still there," and in the fervor of the moment, he wrote the lines of our national song. The tune is ascribed by the weight of authority to John Stafford Smith, an English composer who wrote it about 1780.

Music by John Stafford Smith

Oh, say, can you see, by the dawn's ear - ly light, What so
proud - ly we hailed at the twi - light's last gleam - ing? Whose broad stripes and bright
stars, through the per - i - lous fight, O'er the ram - parts we watched, were so
gal - lant - ly stream - ing? And the rock - ets' red glare, the bombs burst - ing in
air, Gave proof through the night that our flag was still there; O
say does that star span - gled ban - ner yet
wave O'er the land of the free and the home of the brave?

2. On the shore dimly seen through the mists of the deep,
Where the foe's haughty host in dread silence reposes,
What is that which the breeze, o'er the towering steep,
As it fitfully blows, half conceals, half discloses?
Now it catches the gleam of the morning's first beam,
In full glory reflected now shines on the stream:
'Tis the star-spangled banner, O long may it wave
O'er the land of the free and the home of the brave.

3. O thus be it ever, when freemen shall stand,
Between their loved home and the war's desolation,
Blessed with vict'ry and peace, may the heav'n rescued land,
Praise the power that hath made and preserved us a nation!
Then conquer we must, when our cause it is just,
And this be our motto: "In God is our trust."
And the star-spangled banner in triumph shall wave,
O'er the land of the free and the home of the brave!

05 Himna

Anthem

„Barjak iskićen zvezdama“ (*The Star-Spangled Banner*), himna Sjedinjenih Država, jedan je od najznačajnijih simbola te zemlje. Za razliku od zastave, koja je stara praktično koliko i sama država, istorija himne otpočela je decenijama nakon sticanja nezavisnosti.

Tokom Anglo-američkog rata, advokat i pesnik Francis Skot Key zarobljen je na britanskom brodu, sa kog je posmatrao kako Britanci više od 20 sati bombarduju utvrđenje Makhenri u Baltimorskoj luci 13. i 14. septembra 1814. godine. Kada je sunce izašlo 14. septembra, prizor američke garnizonske zastave koja se i dalje vijorila označio je američku pobjedu i pokrenuo Keya da svoje misli zapiše na poledini pisma. Prvobitno naslovljena *Defence of Fort M'Henry*, pesma je postala *hit* zahvaljujući novinskim objavama i služila je kao simbol nacionalnog jedinstva tokom Građanskog rata.

Uprkos tome što su je usvojile mornarica (1889) i vojska (1916), zvanično je postala nacionalna himna tek 3. marta 1931. Značaj himne dodatno je naglašen njenom integracijom u američki sport. Naime, intoniranje američke himne je još od prve bejzbol utakmice Svetske serije 1918. godine postalo zajednički *ritual* nacije pred gotovo svaki sportski događaj.

Tokom decenija himna je različito interpretirana, čime se često odražavala politička i društvena klima, a Amerikancima omogućavalo da preispitaju šta za njih znači biti Amerikanac. Afroamerička operna pevačica Marian Anderson je 1939, nakon što su joj *Ćerke Američke revolucije*, patriotska organizacija žena koja okuplja potomke Američke revolucije, zabranile da nastupi u Ustavnoj Sali u Vašingtonu, himnu otpevala ispred Linkolnovog memorijala. Taj trenutak postao je značajna prekretnica u borbi za građanska prava, a Marian Anderson je nakon toga pevala himnu na inauguracijama Dvajta Ajzenhauera i Džona Kenedija. I izvedbe gitariste Džimija Hendriksa na Vudstoku (1969) i Vitni Hjuston na Superboulu (1991) na različite načine su oslikavale turbulencije američkog društva u vreme dva različita sukoba – Vijetnamskog i Zalivskog rata. Dok je Hendriks svojom izobličenom verzijom iskazao jasno protivljenje ratu, Vitni Hjuston je tradicionalnom interpretacijom istakla ujedinjujuće elemente himne u periodu krize.

Iako se himna često posmatra kao simbol jedinstva, njen tekst i upotreba u različitim oblicima protesta decenijama izazivaju rasprave koje iznova otvaraju pitanja o samoj suštini patriotizma, slobode i pravde u američkom društvu.

Black Power pozdrav

Izvedbe američke himne često su se koristile za iskazivanje protesta. Najikoničniji je protest Tomija Smita i Džona Karlosa, američkih trkača na 200 metara, na Olimpijskim igrama u Meksiko Sitiju 1968, u jeku borbe za građanska prava. Oni su na ceremoniju dodele medalja na podijum izašli u crnim čarapama, oslikavajući siromaštvo Afroamerikanaca. Tokom intoniranja himne Smit je podigao desnu a Karlos levu pesnicu u crnoj rukavici, predstavljajući tako „moć” i „jedinstvo” „crne Amerike”. Smitov gest (*Black Power pozdrav*) označavao je „ponos i ljubav prema onome što bi Amerika trebalo da bude”.

Muzička diplomatija

Zvanični početak proslave Dana nezavisnosti u Ambasadi SAD u Beogradu predstavlja izvođenje američke i srpske himne, koje svake godine dobijaju nov karakter. Umesto strogog protokola, ova tradicija neguje različitost interpretacija: od vokalne superiornosti Marije Šerifović i gitarske virtuoznosti Vlatka Stefanovskog do nastupa američkog vojnog benda, čije izvođenje nosi simboliku discipline i tradicije. Bez obzira na to da li dominira umetnički pečat pojedinca ili vojnička disciplina, taj trenutak svake godine uspostavlja atmosferu potpunog jedinstva svih zvanica, pretvarajući muzički uvod u autentičan čin međusobnog uvažavanja.

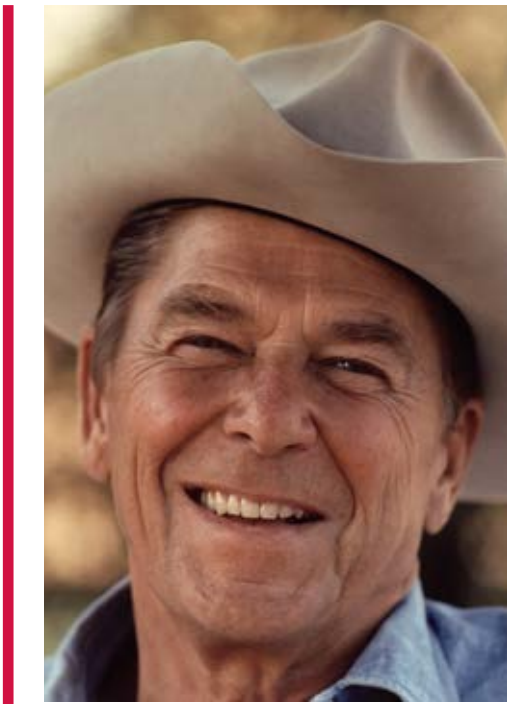
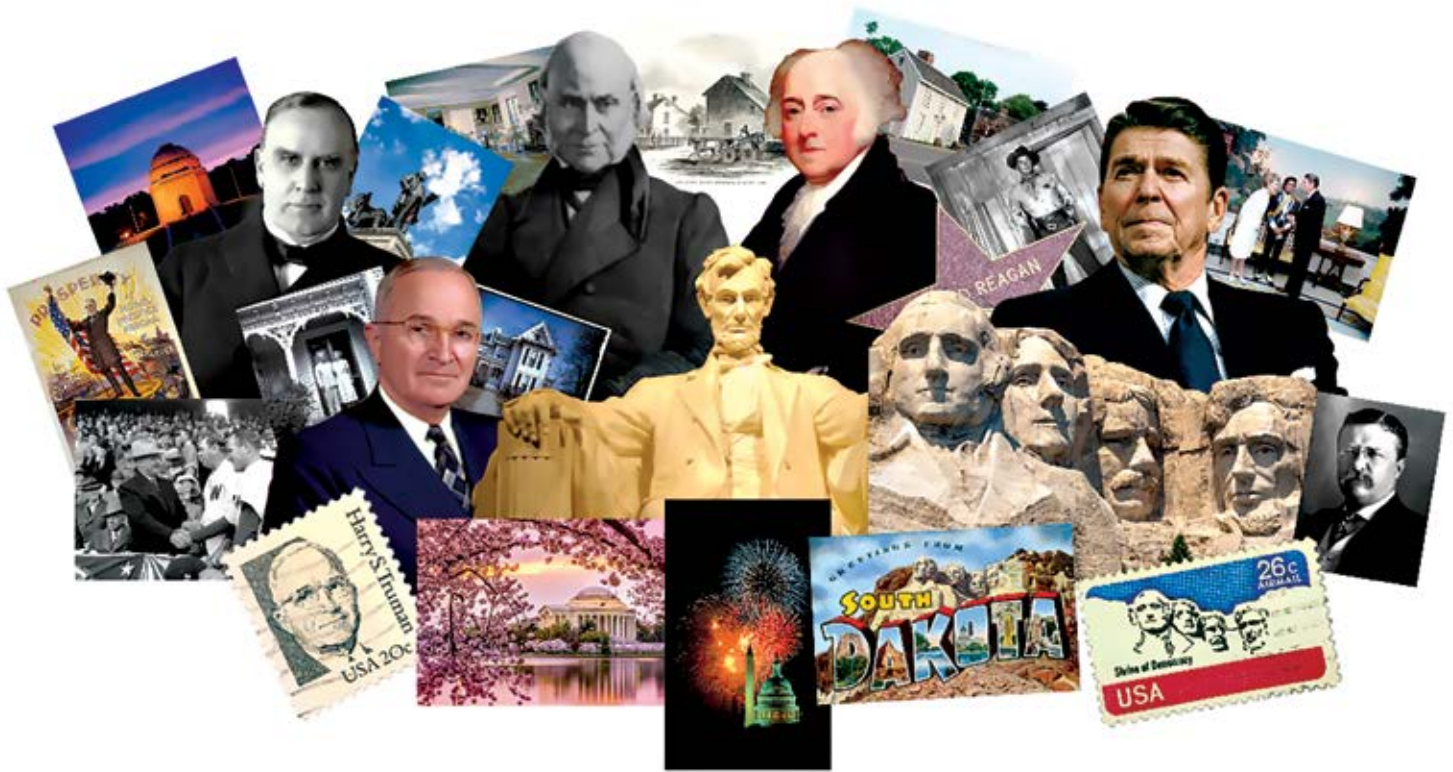
06 Predsednik

President

Američki predsednik je lider nacije, donosilac odluka, simbol jedinstva u unutrašnjoj politici i lice SAD na globalnoj političkoj sceni. Njegove formalne nadležnosti definisane su Članom II Ustava SAD (1787). Bira se na četiri godine, zajedno s potpredsednikom (od 1951. na najviše dva mandata). Ustav takođe propisuje način sprovođenja predsedničkih izbora, kao i uslove za kandidaturu, prema kojima predsednik SAD mora biti rođeni državljanin Amerike i imati najmanje 35 godina. Predsednički izbori u SAD održavaju se svake četiri godine, prvog utorka u novembru, a inauguracija se organizuje 20. januara, kada se predsednik zvanično useljava u Belu kuću. Predsednik je i vrhovni komandant vojske i mornarice, ima nadležnost da sklapa međunarodne sporazume, da imenuje ambasadore, sudije Vrhovnog suda i visoke državne službenike.

Džordž Vašington je 30. aprila 1789. stupio na dužnost kao prvi američki predsednik. Do 2026. godine, SAD su imale ukupno 45 predsednika (u 47 predsedničkih mandata); svi su bili muškarci, jedan je bio Afroamerikanac (Obama), petorica su bila „očevi osnivači” (Vašington, Adams, Džeferson, Medison i Monro), četvorica dobitnici Nobelove nagrade za mir (Teodor Ruzvelt, Vilson, Karter i Obama), četvorica su ubijena (Linkoln, Garfield, Makinli i Kenedi), jedan je podneo ostavku (Nikson), a samo jednog su elektori jednoglasno izabrali (Vašington).

Nezavisno od razlika u političkim stavovima dosadašnjih predsednika, njihova ustavno definisana uloga, neformalne tradicije koje se prenose „s mandata na mandat” i simbolički značaj kohezivni su činoci koji povezuju lidere SAD, te se njima ova institucija dodatno osnažuje. Ideju o američkom predsedniku kao „najmoćnijem čoveku na svetu” pratio je razvoj SAD u jednu od najvećih svetskih sila, a tome su posebno doprinele pobede u dva svetska rata, diplomatija na visokom nivou, strategije meke moći i širenje „američkih vrednosti”. Premda su neki predsednički mandati bili ozbiljno uzdrmani aferama (Votergejt, Irankontra i druge), podela vlasti i demokratski karakter američkog društva do sada su sprečavali urušavanje institucije predsednika.

Američki predsednik u popularnoj kulturi

Kao važna simbolička figura, predsednik SAD često se predstavlja u različitim sadržajima popularne kulture: od filma i društvenih igara do lutkica i stripova. Komodifikacija predsednika posebno se intenzivirala tokom 1960-ih, s dolaskom Kenedijevih u Belu kuću i razvojem njihovog „selebri” statusa. Nešto manje od dvadeset godina kasnije, i jedan holivudski glumac – Ronald Regan – izabran je za predsednika. Značajnu ulogu u oblikovanju slike o američkom predsedniku imaju i imaginarni predsednici, poput onih iz serija *Zapadno krilo* i *Kuća od karata*, koji dodatno doprinose mitologizaciji te institucije.

Jugoslovensko-američki predsednički odnosi

Tokom 20. veka, tri američka predsednika posetila su Jugoslaviju. Ričard Nikson (1970) i Džerald Ford (1975) bili su zvanični gosti predsednika Josipa Broza Tita, a Džimi Karter je došao u Beograd neposredno nakon Titove smrti (1980). Kao prvog američkog predsednika u poseti SFRJ, Niksona su na ulicama Beograda dočekale hiljade građana „da bi manifestovali gostoprimstvo“, kako je izveštavala *Borba*.

07 Bela kuća

The White House

Bela kuća, jedan od najprepoznatljivijih političkih simbola savremenog sveta, smeštena na adresi 1600 Pensilvanija avenije NW u Vašingtonu, zvanična je rezidencija predsednika Sjedinjenih Američkih Država i Nacionalni istorijski spomenik. Duže od dva veka, to je istovremeno dom „prve porodice“ i sedište izvršne vlasti, mesto gde se donose odluke od globalnog značaja.

Ideja o trajnoj predsedničkoj rezidenciji u novoj federalnoj prestonici potekla je od Džordža Vašingtona. Gradnja je počela 1792, prema projektu arhitekte Džejmisa Hobana, a završena je 1800, kada se u nju uselio predsednik Džon Adams. Prvobitno nazvana „Izvršna palata“, zgrada je projektovana u neoklasicističkom stilu, oslonjenom na arhitektonsko nasleđe antičke Grčke i Rima, čime je mlada republika simbolički naglasila vezu s klasičnom republikanskom tradicijom i legitimisala sopstveni demokratski projekat.

Bela kuća je obnavljana više puta, uključujući rekonstrukciju pošto su je britanske trupe spalile 1814. godine, za vreme Anglo-američkog rata. U 19. veku postaje ključna tačka političkog odlučivanja; iz nje je Abraham Linkoln vodio zemlju kroz Građanski rat i 1863. godine potpisao *Proklamaciju o emancipaciji*, dokument kojim je započeto ukidanje ropstva u SAD.

Početak 20. veka (1901) dobija naziv „Bela kuća“, a izgradnjom Zapadnog krila prerasta u savremeni administrativni kompleks izvršne vlasti. Postala je i središte moderne političke komunikacije: Teodor Ruzvelt bio je među prvim predsednicima koji su sistematski razvijali odnose sa štampom, uvodeći redovne kontakte s novinarima i konferencije za medije. Proširenjem iz 1909. godine, Bela kuća je dobila Ovalni kabinet, koji je za vreme Frenklina D. Ruzvelta premešten na današnju lokaciju, što je unelo promenu u rad administracije, povećavši vidljivost institucije predsednika i efikasnost izvršne vlasti. U dobu velike depresije i Drugog svetskog rata, Bela kuća je postala i prostor moderne političke komunikacije: iz nje se Frenklin D. Ruzvelt radiom obraćao građanima, redefinišući odnos predsednika i javnosti. Nakon rata, u mandatu Harija S. Trumana, zgrada je temeljno rekonstruisana, a Truman je postao prvi predsednik koji je Belu kuću predstavio javnosti televizijskom turom.

Bela kuća je obeležena istorijom složenih rasnih pitanja. U njenoj izgradnji učestvovali su robovi, a pojedini rani predsednici u njoj su živeli kao robovlasnici, razotkrivajući paradoks američke istorije: institucija ropstva ugrađena je u materijalne temelje države koja je u svojim osnivačkim dokumentima proklamovala slobodu i jednakost. Na tu činjenicu podsetila je 2016. godine prva dama Mišel Obama rečima: „Svako jutro se budim u kući koju su izgradili robovi”, ukazujući na put od ropstva do izbora prvog afroameričkog predsednika Baraka Obame.

Danas Bela kuća ostaje operativno središte jedne od najmoćnijih izvršnih funkcija na svetu i prostor otvoren milionima posetilaca. Promene u kompleksu Bele kuće, među kojima je izgradnja velike balske dvorane na prostoru nekadašnjeg Istočnog krila i dela Ružičnjaka, izazvale su veliku zainteresovanost i podeljene reakcije javnosti, otvarajući pitanja odnosa između očuvanja istorijskog nasleđa, političke reprezentacije i savremenih intervencija na amblemu američke države.

Žaklina Kenedi i „živi muzej” Bele kuće

Važnu ulogu u očuvanju i oblikovanju identiteta Bele kuće imale su prve dame, a posebno Žaklina Kenedi, koja je 1961. godine pokrenula inicijativu da rezidenciju uredi kao „živi muzej”, afirmišući američku umetnost i dizajn. Osnivanjem Udruženja za istoriju Bele kuće i televizijskom turom *Vodič Bele kuće* 1962. godine, očuvanje zgrade dobilo je trajni institucionalni okvir, a u javnosti je zaživela predstava Bele kuće kao javnog dobra.

Tri Titove posete Beloj kući

Josip Broz Tito je tokom hladnog rata čak tri puta posetio Belu kuću. Posebno je ostala upamćena poseta iz oktobra 1963, budući da je Tito bio jedan od poslednjih stranih državnika s kojima se predsednik Kenedi sastao pre atentata. Prilikom naredne posete, 1971. godine, u vreme Niksonove administracije, nastala je i jedna od najpoznatijih legendi vezanih za Tita u Beloj kući – priča da je jugoslovenski predsednik, uprkos protokolu, zapalio tomпус u predsedničkoj rezidenciji. Tito je poslednji put posetio Sjedinjene Američke Države u martu 1978. godine, kao gost predsednika Džimija Kartera. Ta poseta smatra se simboličnim završetkom njegove međunarodne državničke epohe i poslednjim velikim susretom jugoslovenskog lidera sa američkim predsednikom u Beloj kući.

08 Kapitol

The Capitol

U godini kada su u starom Rimu svrgnuti kraljevi i kada je uspostavljena Republika (509. p. n. e.), posvećen je hram vrhovnom božanstvu Jupiteru. Brdo između Marsovih polja i Foruma, na kome je stajao najvažniji hram najvažnijeg grada antike, zvalo se Kapitol. Nesporno inspirisani tradicijom Rimske republike, američki očevi osnivači su prema rimskom uzoru preimenovali Dženkinsovo brdo u Distriktu Kolumbija i namenili ga za sedište najvažnije grane vlasti u američkom sistemu – zakonodavne. Ustavni dizajn Kongresa, koji je predviđao Predstavnički dom i Senat, presudno je uticao na izgled zgrade njegovog doma, koja se takođe zove Kapitol. On je u upotrebi od 1800. godine i u međuvremenu je postao globalno prepoznatljiv simbol moći američke države. Rečima američkog političara Rufusa Čouta: „Nismo izgradili nijedan nacionalni hram osim Kapitola; ne savetujemo se ni sa kakvim prorokom osim Ustava.”

Arhitekta koje su učestvovala u planiranju zgrade bile su inspirisane francuskim neoklasicizmom, džordžijanskom arhitekturom i Panteonom u Rimu. Za dva doma Kongresa predviđeno je po krilo zgrade, sagrađeno od kamena. Tako je severno krilo pripalo Senatu, a južno Predstavničkom domu. Tokom 19. veka dodat je najprepoznatljiviji deo Kapitola – kupola od livenog gvožđa visoka 88 metara, na čijem se vrhu nalazi statua koja personifikuje slobodu. Čitava zgrada bele je boje, koja simboliše čistotu, ali i svedoči o tome kako su arhitekta neoklasicizma zamišljale staru Grčku i Rim.

Pored toga što u njemu zaseda Kongres, Kapitol ima važnu simboličku ulogu kao mesto inauguracije američkih predsednika. Dosadašnji predsednici birali su različita mesta u zgradi i oko nje, pa su zakletvu polagali u Senatu, u Predstavničkom domu, pod kupolom, te sa istočne ili zapadne spoljne strane Kapitola. Pored najsvečanijih trenutaka kojima je svedočilo, centralno vašingtonsko brdo bilo je poprište jednog od najkontroverznijih događaja savremene američke istorije. Naime, 6. januara 2021. godine desio se upad u Kapitol desno orijentisanih grupa, koje su neuspešno pokušale da ospore izbornu pobedu Džozefa Bajdena.

Statue

Svaku od 50 saveznih država predstavljaju spomenici po dve ličnosti unutar Kapitola. To je prilika da svaka savezna država pošalje snažnu političku poruku, koju će videti kako kongresmeni tako i brojni turisti. Dobar deo država predstavljaju značajni predsednici (Vašington Virdžiniju, Ajzenhauer Kanzas, Regan Kaliforniju). Misisipi je kao predstavnika izabrao Džefersona Dejvisa, predsednika Konfederacije, čime je iskazao nepomirljivost sa ishodom Građanskog rata. Sedam država personifikuju značajni američki starosedeooci, a u ovaj svojevrsni američki panteon nedavno je, u ime Arkanzasa, ušao muzičar Džoni Keš.

Srbin na Kapitolu

U vreme Prvog svetskog rata, dok su se Srbija i Sjedinjene Države zajednički borile protiv Centralnih sila, odvio se događaj koji u istoriju Kapitola upisuje jednog srpskog diplomatu. Naime, Milenko Vesnić je kao predvodnik srpske ratne misije u Kapitolu govorio početkom 1918. godine, u okviru šire turneje koja je trebalo da učvrsti srpsko-američke veze i prikupi pomoć za srpsku vojsku i vladu. Posebno je zanimljivo to što je Vesnić pred Predstavničkim domom govorio baš 8. januara, istog dana kada je predsednik Wilson pred oba doma Kongresa izneo svojih *Četrnaest tačaka* o posleratnom preuređenju sveta. Vesnić je bio i jedini strani diplomata s kojim su se konsultovali u vezi sa nekom od tačaka. Bila je to 11. tačka, koja je definisala američke planove za Srbiju, Crnu Goru i Rumuniju.

09 Dolar

Dollar

Sa istorijom dužom od dva veka, američki dolar zauzima centralno mesto u međunarodnom monetarnom sistemu i funkcioniše kao ključni instrument američkog globalnog uticaja. Od kraja 18. veka, njegova institucionalna i simbolička snaga oblikuje tokove trgovine, finansija i geopolitike. Pravni status dolara definisan je Zakonom o kovnici novca iz 1792. godine, koji je uspostavio dolar kao osnovnu obračunsku jedinicu SAD. Nakon proglašenja nezavisnosti 1776. godine, nova unija suočila se sa ozbiljnom finansijskom nesigurnošću: papirni novac, koji je tokom Rata za nezavisnost izdavao Bendžamin Frenklin, do kraja sukoba izgubio je vrednost, potvrđujući da je stabilna valuta preduslov političkog opstanka.

Važan korak u institucionalnoj konsolidaciji dolara predstavljao je Zakon o federalnim rezervama iz 1913, kojim je uspostavljen sistem centralnog bankarstva i zasnovano moderno monetarno upravljanje u SAD. Nakon Drugog svetskog rata, konferencijom u Breton Vudsu 1944. godine, dolar je postavljen u središte novog međunarodnog finansijskog poretka: vezan za zlato, dok su druge valute bile fiksirane za njega, dolar postaje monetarni izraz paks amerike (*Pax Americana*). I nakon ukidanja zlatnog standarda 1971, njegova dominacija opstala je zahvaljujući poverenju u ekonomsku snagu, političku stabilnost i geopolitički položaj Sjedinjenih Država.

Simbolički kapacitet dolara najpotpunije je vizuelno artikulisan na novčanici od jednog dolara, koja je u popularnoj kulturi postala njegova najprepoznatljivija forma. U centralnom registru aversa predstavljen je portret prvog američkog predsednika, Džordža Vašingtona. Lik „oca nacije” na novčanici koja je u svakodnevnoj upotrebi ima i snažan simbolički efekat: nacionalni i monetarni identitet države je „u ruci” svakog građanina. Lovorovi listovi u podnožju portreta aludiraju na klasičnu simboliku časti i pobeđe, dok krilatica *In God We Trust*, ispisana na reversu, uvodi religijsko-moralnu dimenziju državnog legitimiteta.

Na reversu se kompozicijom Velikog pečata dodatno artikulise ta ideološka matrica. Nedovršena piramida s trinaest stepenika simbolizuje trajnost i postepenu izgradnju nacije, dok „Oko Proviđenja” sugeriše ideju moralnog nadzora

nad republikanskim projektom. Američki orao, s trinaest strela i maslinovom grančicom, istovremeno izražava suverenitet, spremnost na rat i opredeljenje za mir. Latinske maksime *Annuit cœptis*, *Novus ordo seclorum* i *E pluribus unum* upotpunjuju predstavu o Sjedinjenim Državama kao „novom poretku” utemeljenom na prosvetiteljskim principima političkog jedinstva i građanske jednakosti. U takvom vizuelnom programu prepoznaje se narativ o američkoj izuzetnosti. Dolar tako postaje politička deklaracija u kojoj se ekonomija i mit o sopstvenoj posebnosti prepliću u svakodnevnoj praksi.

Dolar je, stoga, više od sredstva razmene: kao najrasprostranjenija rezervna valuta sveta, on konstituše infrastrukturu globalnog kapitalizma i predstavlja svakodnevni znak političke i ekonomske hegemonije Sjedinjenih Američkih Država.

In God We Trust

Posebno značenje nosi krilatica *In God We Trust*, koja se prvi put pojavljuje na kovanom novcu tokom Građanskog rata, kao izraz potrebe za moralnim i duhovnim jedinstvom nacije. Godine 1956, u jeku hladnog rata, ta rečenica je proglašena zvaničnim nacionalnim motom i ubrzo se počela pojavljivati na svim novčanicama. Njeno prisustvo na dolaru odražava specifičan američki model odnosa religije i države, u kojem sekularni ustavni okvir koegzistira s religijskim autoritetom kao izvorom moralnog legitimiteta.

Saksonski taliri

Američki dolar pojavio se u Srbiji 1839. godine, u okviru pogranične trgovine sa Osmanskim carstvom, kada su vlasti prvi put naišle na „amerikanske talire” – srebrne dolare koji su se isprva smatrali falsifikatima. Iako je knez Miloš Obrenović naredio da se takvi novčići ne primaju, praktične potrebe trgovine stokom ubrzo su promenile stav države, pa je američki dolar već 1846. godine zvanično uvršten među valute dozvoljene u opticaju. Zanimljivo je da nije bio prihvaćen pod svojim imenom, već kao vrsta saksonskog talira, što govori o tome koliko je nepoznata američka valuta bila u ovom delu Evrope. Njegova rana „srpska epizoda”, međutim, nije dugo trajala: narednih decenija dolar gotovo nestaje iz izvora, da bi 1879. godine bio i formalno izbačen iz zvaničnog opticaja u Srbiji.

Američka filmska preduzeća iskoristila su sve moguće načine da reklamiraju svoje zvezde. Tako su se ovih dana pojavile, u Njujorku i Kaliforniji, nove banknote od jednog dolara, na kojima su otisnute, u mesto oz-

Холивудски долари

биљних ликova heroja za američko oslobodjenje ili predsednika republika, nasmejane glave najistaknutijih američkih ženskih starijora. Шублика је у прво време била неповорљива према овоме „новцу”,

али га је са одушевљењем почела да прикупља када је сазнала, преко листова, да предузећа гарантују за овај новац и не само гарантују него и исплаћује на својим благајнама за сваку овакву банкноту не један долар, него два.

10 Vol strit

Wall Street

Vol strit (*Wall Street*), simbol kapitalizma i američke ekonomske moći te finansijski centar sveta, na mapi Njujorka je ulica na Donjem Menhetnu, u centru Finansijskog distrikta. „Ulica zida”, kako glasi doslovan prevod njenog imena, nazvana je po odbrambenom zidu koji se pružao njenim pravcem još u vreme holandske uprave u prvoj polovini 17. veka. Nakon osvajanja grada Englezi su proširili zid, a početkom 18. veka na tom mestu se nalazila i pijaca robova. Vol strit je i mesto gde je prvi američki predsednik Džordž Vašington inaugurisan 1789, gde je u Crkvi Svetog Trojstva sahranjen prvi američki ministar finansija Aleksander Hamilton i gde je 1792. potpisan Batonvudski sporazum, kojim je osnovana Njujorška berza.

Kroz istoriju i arhitekturu može se pratiti postepeni razvoj Vol strita u *ulicu kapitalizma*, ali i Njujorka u finansijsku metropolu sveta – status koji taj grad preuzima od Londona početkom 1920-ih. Tokom 20. veka, na adresi Vol strit 23 nalazilo se sedište čuvene Dž. P. Morgan finansijske kompanije za investiciono bankarstvo. Pored toga, tu je bila i prva zgrada savezne vlade SAD (*Federal Hall*), kasnije pretvorena u memorijal, kao i oblakoder na adresi Vol strit 40, jedan od arhitektonskih simbola Njujorka. Finansijski distrikt bio je i lokacija Kula bliznakinja, u kojima je bio smešten Svetski trgovinski centar, srušen u terorističkom napadu 11. septembra 2001. godine.

Zgrada Njujorške berze od 1865. zauzima prostor na uglu Vol strita i Brod strita (*Broad Street*), a 1903. na toj lokaciji podignuta je poznata zgrada neoklasicističkog stila, simbol centra svetske finansijske moći. I holivudski filmovi o finansijskom svetu sadrže kadrove te zgrade (npr. *Vuk sa Vol strita* Martina Skorsezea, 2013), a reditelj Oliver Stoun imao je priliku da jednu scenu filma *Vol strit* (1987) snimi u samom srcu Njujorške berze.

O značaju Njujorške berze za svetske finansije svedoče i mračne epizode njene istorije. Posledice njenog sloma, praćenog rapidnom prodajom deonica, koji se, uz povremene oporavke, strmoglavo odvijao od „Crnog četvrtka” (24. oktobra) do konačnog kraha „Crnog utorka” (29. oktobra 1929), bile su dalekosežne i odjeknule su globalno. U SAD, ali i u svetu, nastupila je velika depresija, uz veliko siromaštvo i nezaposlenost koji su obeležili čitavu deceniju uoči Drugog svetskog rata. Taj

dogadjaj je postao paradigma ekonomske krize i njenih razornih posledica u savremenoj istoriji. No, uprkos tome, i uprkos kasnijim velikim krahovima („Crni ponedeljak” 1987. i svetska finansijska kriza 2008), Vol strit i Njujorška berza ostali su simboli nepokolebljive finansijske prevlasti SAD.

„Okupirajmo Vol strit”

Pokret „Okupirajmo Vol strit” (*Occupy Wall Street*) nastao je 2011. kao izraz otpora neoliberalizmu i dominaciji finansijskog sektora u društvu. Dvomesecni protesti počeli su u Zukoti parku u Finansijskoj četvrti, a među podržavaocima bilo je i mnogo poznatih ličnosti: Suzan Sarandon, Majkl Mur, Slavoj Žižek i drugi. Pokret se nakratko prelio i na druge delove SAD, međutim, bez neposrednih političkih uspeha.

„Jurišajući bik“

„Jurišajući bik“ (*Charging Bull*), delo umetnika Artura di Modike, postavljen je na Vol strit 1989, i gotovo odmah je postao simbol Finansijskog distrikta. S obzirom na to da je nastala kao odgovor na pad berze dve godine ranije, ta statua je umetnikov omaž otpornosti Amerikanaca i predstavlja odlučnost i borbenost trgovaca na Vol stritu i izdržljivost finansijskog sektora. Pored toga što je simbol kapitalizma, bik je ubrzo postao jedna od glavnih turističkih atrakcija i kulturni simbol Njujorka.

Kao vid protesta, u Njujorku je 2017. nasuprot biku postavljena „Neustrašiva devojčica“ (*Fearless Girl*), delo umetnice Kristen Visbal, koja je trebalo da predstavlja ženski otpor moći. Godinu dana kasnije, ta statua je pomerena tik ispred Njujorške berze.

11 Ostrvo Elis

Ellis Island

Ostrvo Elis jedno je od nezaobilaznih mesta u istoriji američkog migracionog iskustva. Otvoreno 1892. godine kao glavna savezna imigraciona stanica, više od šest decenija služilo je kao prva ulazna tačka za milione ljudi koji su u Sjedinjene Američke Države pristizali morskim putem. Smešteno na ušću reke Hadson, između Njujorka i Nju Džerzija, ostrvo je presudno oblikovalo demografsku i društvenu strukturu zemlje. Procenjuje se da gotovo 40% današnjih američkih građana može da poveže poreklo bar jednog pretka s tim graničnim prelazom. Za mnoge imigrante, ostrvo Elis predstavljalo je simbolični prag između starog i novog života: prostor nade, ali i administrativne neizvesnosti.

Masovne migracije krajem 19. veka, podstaknute političkim nestabilnostima, ekonomskim krizama i verskim progonima u Evropi, navele su američke vlasti da uspostave nov, centralizovan sistem kontrole. Nakon usvajanja Zakona o imigraciji 1891. godine postalo je jasno da dotadašnja stanica *Castle Garden* više ne može da odgovori na rastući priliv ljudi, pa je 1. januara 1892. otvorena nova stanica na ostrvu Elis. Prva zvanično registrovana osoba bila je Eni Mur, tinejdžerka iz Irske koja je u Ameriku stigla s dvojicom mlađe braće. Tokom naredne 62 godine, kroz tu stanicu prošlo je više od dvanaest miliona imigranata.

Između 1900. i 1914. godine, na vrhuncu rada, kroz stanicu je svakodnevno prolazilo u proseku oko 1.900 ljudi, a samo 1907. godine registrovano je više od milion imigranata – najviše u njenoj istoriji. Većina bi kroz proceduru prošla za nekoliko sati, ali pojedinci su zbog medicinskih pregleda ili administrativnih provera ostajali zadržani danima, pa i nedeljama. Po dolasku u Njujork, deo imigranata ostajao je u gradu, a drugi su nastavljali putovanje železnicom ka različitim delovima zemlje.

U istorijskom kontekstu kraja 19. i početka 20. veka, ostrvo Elis odražavalo je ambivalentan odnos američkog društva prema imigraciji. S jedne strane, predstavljalo je osnovni sistem prijema radne snage neophodne za industrijski i ekonomski razvoj zemlje; s druge strane, bilo je prostor kontrole i selekcije zasnovane na tadašnjim shvatanjima javnog zdravlja, produktivnosti i „poželjnosti“ doseljenika. Medicinski pregledi, kratki intervjui i restriktivni imigracioni zakoni

omogućavali su odbijanje ili deportaciju pojedinaca na osnovu političkih uverenja, pismenosti, fizičkih i mentalnih sposobnosti, kao i nacionalnog i rasnog porekla, pri čemu su posebno restriktivne mere bile usmerene protiv azijskih imigranata i politički „nepoželjnih“ grupa. Tokom ratova i političkih kriza, naročito za vreme Prvog svetskog rata i posleratne „crvene panike“, ostrvo Elis služilo je i kao mesto internacije i nadzora, razotkrivajući napetost između deklarisanih ideala slobode i stvarnih praksi državne kontrole.

Od 1965. godine, ostrvo Elis je pod upravom Nacionalne službe parkova kao deo Nacionalnog spomenika Kip slobode. Danas je to muzej i memorijalni prostor posvećen istoriji migracija koje su oblikovale modernu Ameriku. Njegov značaj prevazilazi nacionalni okvir: ostrvo Elis ostaje simbol migracije kao globalnog iskustva, određenog istovremeno nadom, mobilnošću, kontrolom i isključenjem. U tom smislu, ostrvo Elis ostaje ključni simbol u razumevanju američkog identiteta – ne kao statične kategorije već kao istorijskog procesa nastalog kretanjem ljudi, pregovaranjem granica i stalnim redefinisanjem pripadnosti.

Poznati putnici ostrva Elis

Kroz imigracionu stanicu na ostrvu Elis prošli su milioni ljudi, među njima i brojne ličnosti koje će kasnije obeležiti kulturnu i intelektualnu istoriju 20. veka. Neki su po dolasku u SAD menjali ili prilagođavali svoja imena, poput Lili Šokvan, mlade Francuskinje koja je, došavši u Njujork 1911. godine, postala slavna holivudska glumica Klodet Kolber, ili Engleza Arčibalda Aleka Liča, poznatijeg kao Keri Grant. Drugi su, poput Sigmunda Frojda i Karla Junga, u Ameriku stigli već kao priznati intelektualci, a Čarli Čaplin, koji je doputovao 1912. godine, upravo je u Novom svetu izgradio status jedne od najvećih filmskih ikona 20. veka.

Tragovima porodične istorije

Danas je, zahvaljujući digitalnoj bazi Fondacije Kipa slobode i ostrva Elis (<https://www.statueofliberty.org/arrival-search/>), moguće pretraživati podatke o milionima imigranata koji su između 1820. i 1957. godine stigli u Sjedinjene Američke Države, uključujući imena, brodove i datume dolaska. Na taj način, mnogi Amerikanci i danas mogu da pronađu tragove porodične istorije i otkriju kada su njihovi preci prvi put kročili u Ameriku.

12 Kip slobode

The Statue of Liberty

Kip slobode (*Sloboda koja prosvetljuje svet*) jedan je od najprepoznatljivijih simbola Sjedinjenih Američkih Država i globalni znak političke slobode, demokratije i građanskih prava. Podignut 1886. godine na Ostrvu slobode (*Liberty Island*), na ulazu u njujoršku luku, ovaj kolosalni spomenik postao je vizuelno središte Starog i Novog sveta i amblem američkog nacionalnog identiteta. Već u vreme nastanka prepoznat je kao jedno od najvećih tehničkih dostignuća 19. veka, primer izuzetne sinteze umetnosti i inženjerstva koji je redefinisao pojam javnog spomenika u modernom dobu.

Ideju o monumentalnom poklonu francuskog naroda Sjedinjenim Državama izneo je Eduar de Labule, francuski pravnik, pesnik i abolicionista, s namerom da obeleži stogodišnjicu *Deklaracije nezavisnosti* i potvrdi savezništvo dveju država utemeljeno na zajedničkim idealima slobode i demokratije. Autor skulpture je Frederik Ogist Bartoldi, a konstrukciju inovativne metalne potpore projektovao je Gistav Ajfel, čime je simbolička poruka spomenika dobila i izrazito modernu tehničku dimenziju. Kip je u Njujork stigao 17. juna 1885. godine, a svečano je predstavljen 28. oktobra 1886. u prisustvu predsednika Grovera Klivlanda.

Bartoldijeva kompozicija oslanja se na klasičnu ikonografiju: figura žene odevene u haljinu sa plaštom predstavlja rimsku boginju slobode Libertas i simbolički povezuje američki politički projekat s dugom tradicijom evropske političke misli. Baklja u desnoj ruci označava prosvetljenje i znanje, a ploča s natpisom *JULY IV MDCCLXXVI* upućuje na datum proglašenja nezavisnosti. Sedmokraka kruna, koja aludira na sedam mora i sedam kontinenata, univerzalizuje poruku spomenika, a razbijeni lanci kod stopala upućuju na ukidanje tiranije i ropstva.

Zahvaljujući strateškom položaju na prilazu njujorškoj luci, Kip slobode je od samog početka dejstvovao kao „kapija Amerike” – signal ulaska u prostor koji sebe razume kao utočište političke slobode i inkluzivnosti. Krajem 19. i početkom 20. veka, ta simbolika dobija snažnu sponu s migracijama: za milione doseljenika koji su pristizali preko ostrva Elis bio je to prvi susret sa Amerikom i trajni znak nade u novi početak. Postavljanje ploče sa stihovima soneta *Novi kolos* Eme Lazarus (1903) – uključujući čuveni poziv „Dajte mi svoje umorne, svoje siromašne / Svoje zbijene mase koje žude za dahom slobode” – učvrstilo je vezu sa iskustvom imigracije. Istovremeno, Kip ostaje

mesto na kojem se prelamaju ideali otvorenosti i realnost migracionih politika, što je simbolički potvrđeno 1965. godine kada je predsednik Lindon B. Džonson u njegovom podnožju potpisao Zakon o imigraciji.

Tokom 20. veka, Kip slobode zauzeo je trajno mesto u umetnosti i popularnoj kulturi, postavši jedan od najčešće citiranih i reinterpetiranih vizuelnih znakova Amerike. U filmskoj industriji njegova silueta simbolizovala je i ostvarenje američkog sna i nadu u novi početak, kao u filmu *Titanik* (1997), ali i kraj civilizacijskog projekta, što upečatljivo ilustruju završna scena filma *Planeta majmuna* (1968) i prizori razaranja

u *Danu nezavisnosti* (1996). U umetnosti, od Endija Vorhola do Roberta Raušenberga, Kip slobode bio je sredstvo refleksije o potrošačkom društvu i medijskoj kulturi. Kao motiv koji se koristi za afirmaciju, ironiju i protest, Kip slobode potvrđuje sposobnost da neprestano menja značenja, ostajući i stabilan simbol i referenca za kritičko promišljanje protivrečnosti američkog društva.

Koliki je zapravo Kip slobode?

Dimenzije Kipa slobode bile su pravi inženjerski izazov. Visok 93 metra s postamentom, dok je samo kažiprst dugačak gotovo dva i po metra, Kip slobode bio je jedna od najvećih skulptura svog vremena. Iz Francuske je 1885. dopremljen u više od 200 sanduka i potom sastavljen poput ogromne metalne slagalice. Iako deluje monumentalno i nepomično, Kip slobode projektovan je tako da izdrži snažne vetrove: pri jakim naletima statua može da se zanjise i do osam centimetara, a baklja se pomera i do petnaestak centimetara.

Amerika Nenada Maleševića

Savremeni umetnik Nenad Malešević realizovao je, između 2016. i 2023. godine, seriju od hiljadu crteža čiji je jedini motiv Kip slobode. Za Maleševića, ponavljanje istog motiva i repetitivni čin crtanja postali su svojevrsni performativni postupak i način da se preispita prostor između mita, medijske slike i stvarnosti Sjedinjenih Američkih Država. Projekat je s vremenom prerastao medij crteža: motiv Kipa slobode bio je i neposredan povod umetnikovog putovanja u Ameriku, a fotografije snimljene u Njujorku, kao i poštanska marka kupljena u Zemunu, uključene su u rad *Amerika* kao deo šireg istraživačkog procesa.

13 Dan zahvalnosti

Thanksgiving

Četvrtog četvrtka u novembru, američke porodice proslavljaju Dan zahvalnosti. Taj praznik, čije korene narodna tradicija smešta u 17. vek, predstavlja spoj engleskih puritanskih verskih običaja i svetovnih jesenjih svečanosti kojima se proslavljao kraj radova na njivi. Folklor ističe zajedničku gozbu doseljenika i starosedelaca iz 1621. godine, kojom su doseljenici zahvalili starosedelačkom plemenu Vampanoag, koje im je pomoglo da prežive prvu zimu po doseljavanju u Plimut na brodu *Mejflauer*. Međutim, sećanje na taj događaj brzo je iščezlo, a tek s pronalaskom i objavljivanjem jedinog sačuvanog svedočanstva 1841. rođen je poznati mit o „prvom Danu zahvalnosti“.

Praznik se dugo proslavljao samo na prostoru Nove Engleske, a praznovanje se proširilo na ostatak zemlje uoči Građanskog rata, zahvaljujući višedecenijskom lobiranju Sare Džozefe Hejl, urednice najčitanijeg američkog časopisa *Godey's Lady's Book*. Predsednik Abraham Linkoln je, želeći da podstakne nacionalno jedinstvo, posle pobeda Unije kod Getisburga i Viksburga 3. oktobra 1863, proklamacijom uveo proslavljanje Dana zahvalnosti poslednjeg četvrtka u novembru. Linkolnova proklamacija, kao zvanična direktiva koju predsednik izdaje američkom narodu u ceremonijalne svrhe, početak je neprekinute tradicije obeležavanja tog praznika. Mesto Dana zahvalnosti u američkom društvu ozvaničeno je tek pošto su Sjedinjene Države ušle u Drugi svetski rat. Naime, 26. decembra 1941. predsednik Frenklin D. Ruzvelt potpisao je zakon kojim je Dan zahvalnosti i zvanično postao federalni praznik.

U savremenom američkom društvu, Dan zahvalnosti je najvažniji porodični praznik i simbolizuje zajedništvo i obilje. Međutim, uz to je i izvor sporenja. Za mnoge starosedeoce, taj dan se obeležava kao „Nacionalni dan žalosti“. U preispitivanju tradicionalnog mita o mirnoj kolonizaciji, ističe se da je savez iz 1621. rođen iz očaja plemena Vampanoaga, koje je u ranijim susretima s doseljenicima iz Evrope desetkovano epidemijama i sukobima.

Uprkos tim neslaganjima i komercijalizaciji praznika „Crnim petkom“, koji za njim sledi, proslava Dana zahvalnosti i dalje je društveni ritual koji ističe potrebu pojedinaca za zajednicom.

Domišljanje tradicije

Roman *Standish of Standish* (1889) američke spisateljice Džejn G. Ostin zauvek je povezao Dan zahvalnosti s gozdom iz 1621. godine. Iako je taj događaj dokumentovan svedočenjem od samo 115 reči, Ostin je u svom istorijskom romanu izmislila gotovo sve detalje koji su danas nezaobilazan deo proslave praznika: veliku gozbu s pečenom ćurkom, sos od brusnica, pite, kokice. Njen bestseller, koji je doživeo nekoliko desetina izdanja, postao je temelj današnjih prazničnih mitova i ikoničnih ilustracija Dana zahvalnosti. Osim oko trpeze, koja se gotovo nije menjala, članovi porodice danas se okupljaju i oko televizora, pa se pre podne gleda tročasovna njujorška parada robne kuće *Mejsis*, a po podne utakmice američkog fudbala.

Pomilovanje ćurke

Dok poslednjeg četvrtka u novembru Amerikanci proslavljaju Dan zahvalnosti uživajući u pečenoj ćurki, predsednik Sjedinjenih Država u tradicionalnoj ceremoniji nekoliko dana ranije „pošteđuje” život jednoj ćurki. Kao i mnogo šta drugo, i početak ovog običaja seže u mandat Abrahama Linkolna, koji je 1863. poštedeo život ćurki s kojom se sprijateljio njegov sin. Iako se sama ceremonija pomilovanja često vezuje za Harija Trumana, davanje oprosta je formalizovano tek kada je Džordž Buš stariji 17. novembra 1989. i zvanično poštedeo život jednoj ćurki.

WALTER DUNNEDERRY FLAGG

**I WANT YOU
FOR U.S. ARMY**

14 Ujka Sem

Uncle Sam

Semjuel Vilson, mesar iz države Njujork, istorijska je ličnost koja je nadahnula ideju o liku Ujka Sema, jedne od najprepoznatljivijih personifikacija vlade, ali i naroda i samih Sjedinjenih Država. Poput himne, i pojava ove stroge figure sa cilindrom seže u Anglo-američki rat (1812–1814). Naime, Vilson je snabdevao američku vojsku govedinom, koja je transportovana u buradi sa inicijalima „U.S.” (za *United States*). Lokalna vojnička šala da inicijali u stvari označavaju „Ujka Sema”, kako su nazivali Vilsona, brzo se proširila kroz kasarne i novine. Tog lokalnog biznismena je Kongres 1961. i zvanično priznao kao nadahnuće za američki nacionalni simbol.

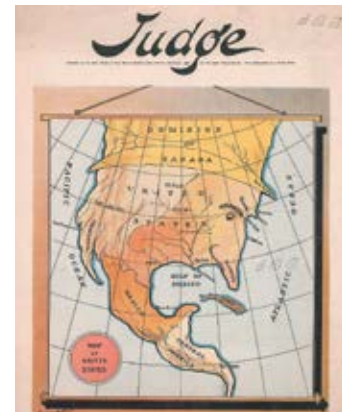
Fizički izgled simbola znatno se menjao kroz više od dva veka od njegovog nastanka. Rani crteži iz 1830. prikazivali su ga kao bezbradog, punašnog čoveka. Međutim, trebalo bi istaći da Ujka Sem nije prva personifikacija SAD, te da je zamenio ranije predstave poput Brata Džonatana i Jenkija Dudla. Za razliku od tih prvobitnih otelotvorenja, Ujka Sem je evoluirao u personifikaciju federalne vlade i njene institucionalne moći, a svoj konačni izgled visokog, mršavog patriote s belom bradom i odelom sa zvezdama i prugama dobio je tek u periodu nakon Građanskog rata zahvaljujući karikaturisti Tomasu Nastu, poznatom i po „modernom” Deda Mrazu. Staloženost i ozbiljnost, koje je imao Nastov Ujka Sem, bile su prikladnije da ujedine podeljenu naciju i vode je kroz sve složenije međunarodne odnose.

Iako je Tomas Nast Ujka Semu dao konačni izgled, umetnik Džejms Montgomeri Fleg je od njega načinio nepokolebljivi simbol američkog identiteta. Fleg je za reklamni poster za regrutaciju tokom Prvog svetskog rata, koristeći sopstveni odraz kao model i britanski poster s likom lorda Kičenera kao inspiraciju, prikazao strogog Ujka Sema koji pokazuje prstom pravo u posmatrača, uz natpis „Želim TEBE za američku vojsku”. Ta slika je personalizovala političku moć i postala jedna od najčešće reprodukovanih slika svih vremena, budući da se koristila u svim kasnijim sukobima. Međutim, u eri borbe za građanska prava i američkog ratovanja u Vijetnamu, Ujka Sem se sve češće upotrebljavao kao simbol američkog imperijalizma, a popularni poster dobio je nov natpis: „Ja želim da IZAĐEM [iz Vijetnamskog rata]”, u parodiji čuvenog poziva na regrutaciju. Ujka Sem u 21. veku predstavlja kontroverznu figuru i sve češće se pojavljuje kao simbol slepog patriotizma koji se ironično preispituje.

Klovn kao inspiracija

Verzija Ujka Sema koju je 1870-ih stvorio Tomas Nast najverovatnije je inspirisana patriotskim kostimom Dena Rajsja, najslavnijeg cirkuskog klovna Amerike sredinom 19. veka. Rajs, koji je u svoje nastupe unosio satiru, bio je odeven u danas svima poznat kostim: kaput sa zvezdama i prugama, cilindar i crveno-bele pantalone s plavim trikoom. Njegova *uniforma*, prepoznatljiva brada i dugi beli zalisci verovatno su ostavili utisak i na karikaturistu, što je Rajsovu nekonvencionalnu figuru učinilo važnim činiocem vizuelnog rešenja Ujka Sema.

Ujka Sem u Jugoslaviji

Ujka Sem se u Jugoslaviji pojavio nakon Prvog svetskog rata, a njegov lik koristila je obučarska firma „Peko” kako bi mušterije ubedila u kvalitet „po americkom sistemu”. S vremenom je prepoznatljiva figura odevena u boje američke zastave sve češće dobijala negativnu konotaciju, postajući simbol američkog imperijalizma. Upravo na tragu te tradicije nastaje i pesma „Ujka Sam” (1985) jugoslovenske grupe *Zabranjeno pušenje*. U njihovoj verziji, Ujka Sem više nije simbol slobode, već agent finansijskog pritiska i kulturnog imperijalizma.

GENE STEARNS
MAY 18 1924

15 Arlington

Arlington National Cemetery

Kada se napusti američki glavni grad Vašington prelaskom reke Potomak, dolazi se u Arlington. Ime tog grada odzvanja u svesti Amerikanaca kao sinonim za herojstvo i nacionalni ponos, zbog toga što se u njemu nalazi Nacionalno groblje Arlington, centralno mesto sećanja na vojnike koji su se žrtvovali za Sjedinjene Države od Građanskog rata naovamo. Na tom groblju, koje je nešto manje od beogradske opštine Vračar, sahranjeno je preko 400.000 ljudi. Svakodnevno se, još uvek, na Arlingtonu obavi tridesetak sahrana.

Nastanak groblja duboko je povezan s kontekstom Građanskog rata (1861–1865). Sa sahranjivanjem vojnika Unije počelo se na teritoriji Virdžinije, koja je bila proglasila secesiju i pristupila Konfederaciji. Samo imanje koje je konfiskovano za potrebe sahranjivanja palih vojnika pripadalo je Meri Ani Randolph Kastis Li, koja je bila praunuka supruge Džordža Vašingtona. Da stvar bude zamršenija doprinelo je to što je Kastis Li bila supruga Roberta E. Lija, najpoznatijeg generala pobunjeničke vojske. Brdašcem na kojem je groblje i danas dominira njihova kuća, koja arhitektonski podseća na starogrčki hram.

Nadgrobnici spomenici na Arlingtonu mahom su jednoobrazni: jednostavan, uspravljen beo kamen sa imenom vojnika koji tu počiva. Ipak, u okviru groblja izdvaja se nekoliko upečatljivih mesta. Najpre se može istaći kompleks Groba neznanog junaka, iz četiri velika prekomorska rata u kojima su Sjedinjene Države učestvovalе (oba svetska rata, Korejski rat i Vijetnamski rat).

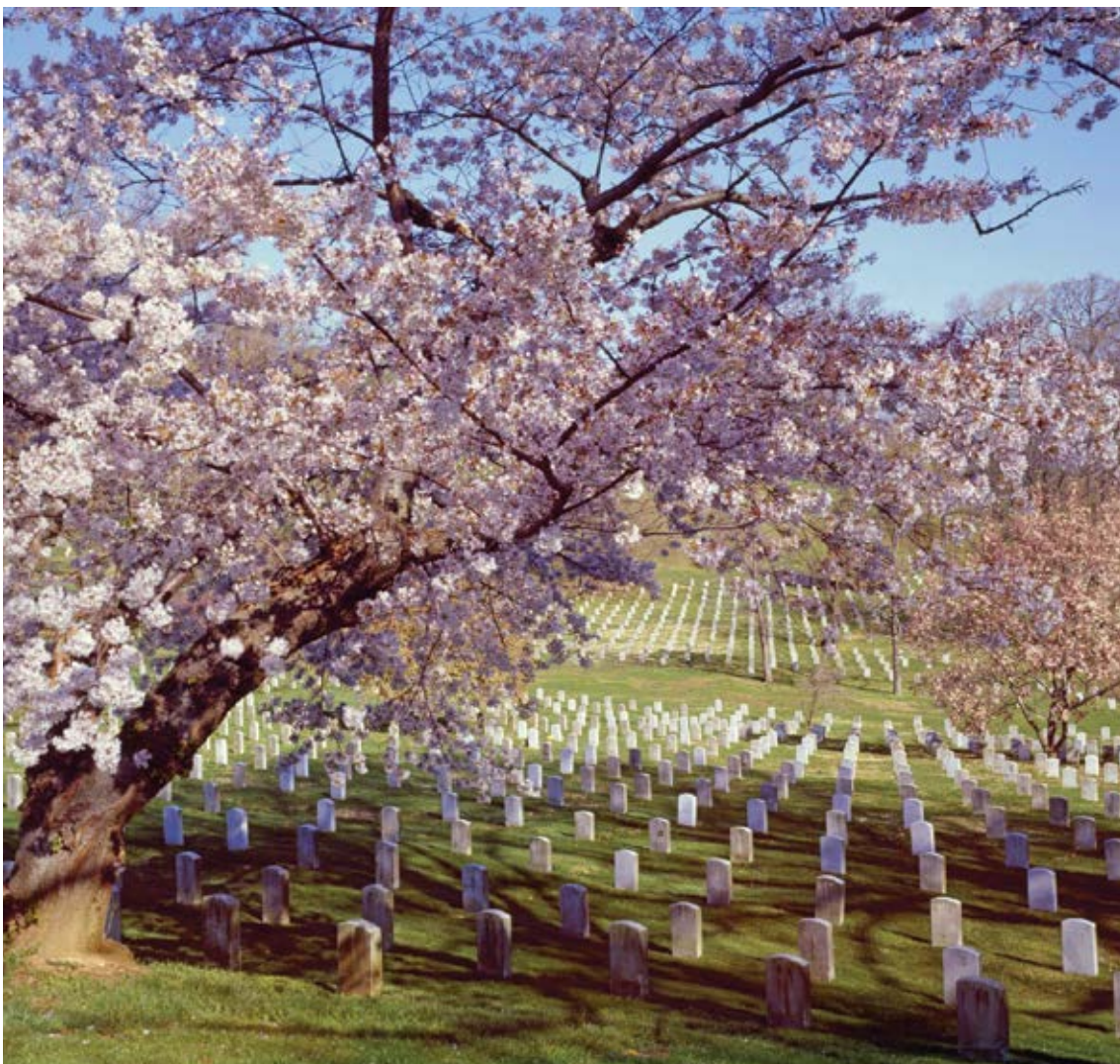
Kao veteran Drugog svetskog rata, predsednik Džon F. Kenedi sahranjen je pored svojih ratnih drugova, ali i supruge Žakline Kenedi Onazis, upravo na Arlingtonu. Njegov grob obeležen je večnim plamenom. Na tom groblju sahranjen je još jedan predsednik – Vilijam Hauard Taft.

Simbolički značaj Arlingtona dopunjuju i spomenici posvećeni posadama broda *Mejn* i spejs-šatlova *Čelendžer* i *Kolumbija*, kao i spomenik stradalima u terorističkom napadu na Pentagon 11. septembra 2001. godine. Upravo stoga što na jednom mestu sabira grobove i spomen-obeležja više generacija američkih vojnika i značajnih javnih delatnika, Nacionalno groblje Arlington podsetnik je svim Amerikancima na najvažnije trenutke njihove prošlosti, ali i pouka svetu kako se može sećati svakog pojedinačnog čoveka koji je obukao uniformu i služio.

Smjena garde

Od 1937. godine, vojnici neprestano stražare pored Groba neznanog junaka, izvodeći precizan ritual smene koji je praćen najvišom vojnom počašću, pozdravom od dvadeset i jednog plotuna. Taj broj koincidira sa zbirom cifara u broju 1776, koji označava godinu kada su SAD proglasile nezavisnost ($1 + 7 + 7 + 6 = 21$). Gardisti i gardistkinje tokom dužnosti marširaju 21 korak niz crnu prostirku iza Groba, okreće se ka istoku na 21 sekundu, okreću se ka severu na 21 sekundu, zatim marširaju 21 korak uz prostirku, pa ponavljaju postupak.

Znani junak

Predsednik Ronald Regan je na Dan sećanja 1984. godine predvodio sahranu posmrtnih ostataka neznanog junaka Vijetnamskog rata. Ipak, zbog osnovane sumnje da se pomoću nove tehnologije može utvrditi identitet sahranjenog, njegovi ostaci su ekshumirani i poslani na DNK analizu. Tako je 30. juna 1998. neznan junak postao znani. Bio je to poručnik Majkl Blesi, koji je poginuo u Bici za An Lok 1972. godine. Nedugo pošto je identifikovan, njegovi ostaci predati su porodici, koja ga je sahranila u rodnom Sent Luisu (Misuri). Kripta neznanog junaka u Vijetnamskom ratu ostala je do danas prazna.

16 11. septembar

9/11

Najveća tragedija u istoriji koja je zadesila SAD na njihovom tlu dogodila se 11. septembra 2001. kada je u terorističkim napadima stradalo gotovo tri hiljade ljudi. Pripadnici islamističke terorističke grupe Al Kaida oteli su četiri putnička aviona i u samoubilačkim napadima usmerili ih ka ključnim simbolima američke moći. Taj teroristički akt predstavili su kao „kontranapad” izazvan američkom spoljnom politikom na Bliskom istoku. Dva aviona udarila su u Kule bliznakinje u Njujorku, simbol ekonomske moći SAD, jedan je pogodio zgradu Pentagona u Arlingtonu (Virdžinija), vojni centar SAD, dok je četvrti avion, čija je meta verovatno bio Kapitol ili Bela kuća, sleteo na polja u Pensilvaniji nakon što su putnici pružili otpor otmičarima. Taj dan (9/11) promenio je Ameriku i svet i postao asocijacija na kolektivnu traumu čije se posledice osećaju do danas.

„Amerika je napadnuta” jedna je od najupečatljivijih rečenica u istoriji SAD. U vreme napada, predsednik Džordž V. Buš bio je u poseti osnovnoj školi na Floridi, gde mu je, u toku razgovora sa učenicima, njegov šef kabineta tiho saopštio vest. Mesec dana kasnije, Buš je pozvao na rat protiv terorizma (*war on terrorism*), proglašivši ga ratom čitavog „civilizovanog sveta” protiv svih onih koji „izvoze teror i protiv onih vlada koje ih podržavaju ili im pružaju zaštitu”.

Napadi 11. septembra bili su pretnja ideji o američkoj izuzetnosti i nedodirljivosti, zbog čega su delom i ostavili dubok ožiljak u američkoj kolektivnoj svesti. Upravo se iz tog osećaja izloženosti javila potreba za pojačanim sigurnosnim sistemima i proverama, i za jačanjem fronta u borbi protiv terorizma, čime je 9/11 postao važna prekretnica i u kontekstu međunarodne politike i globalnih bezbednosnih politika.

Pretnja bezbednosti građana na američkom tlu probudila je u društvu osećaj ranjivosti, paranoje i nesigurnosti. Praznina prostora *nulte tačke* (*Ground Zero*), na kojem su se do 9/11 nalazile Kule bliznakinje, osećala se širom američkog društva. Kule su bile arhitektonska atrakcija, prepoznatljivo obeležje Njujorka koje se nalazilo na razglednicama i suvenirima, a u filmovima i serijama bilo neizostavan činilac urbanog identiteta tog grada. Pored toga, one su bile ovaploćenje američke ekonomske moći i kapitalizma te globalni finansijski centar. Ta simbolika urušena je jednim trenutkom i od tada Svetski trgovinski centar ima sasvim novo značenje u svesti Amerikanaca.

Ipak, kule nisu postale isključivo asocijacija na tragediju, ranjivost i kolektivnu traumu, već su u isto vreme simbol otpora, nacionalnog jedinstva i borbe protiv terorizma. Prepoznavanjem 9/11 kao napada na celu naciju, taj događaj postao je tragičan mit koji ima moć homogenizacije čitavog američkog društva.

United Airlines Flight 93

Kada su putnici i članovi posade leta 93 (Njuark – San Francisko), preusmerenog na Vašington, shvatili da su taoci koordinisanog napada, odlučili su, iako nenaoružani, da pruže otpor otmičarima. Prema svedočenju supruge jednog putnika, u poslednjem telefonskom razgovoru on joj je saopštio da čekaju trenutak kada će avion nadletati nenaseljeno područje. Putnici i posada su pokušali da savladaju otmičare, a teroristi su, shvativši da gube kontrolu, srušili avion u polja oko Pensilvanije. Poginulo je svih 40 ljudi u avionu.

Priča o letu broj 93 je priča o hrabrim ljudima koji su svesno žrtvovali svoje živote, time spasavši brojne druge. Njihov heroizam bio je nada američkom društvu u trenucima najveće kolektivne traume, a u kolektivnom sećanju oni su ostali simbol pobeđe nesebične požrtvovanosti nad terorizmom. Na mestu pada danas se nalazi nacionalni memorijal posvećen stradalim herojima.

9/11 memorijal

Na desetogodišnjicu napada (2011), na mestu gde su stajale Kule bliznakinje, otvoren je memorijal sa spomenikom *Odraz odsustva* (*Reflecting Absence*), koji čine dva reflektujuća bazena, postavljena na nekadašnjim temeljima dve kule, oivičena bronzanim pločama sa imenima žrtava. Memorijal obuhvata i spomenike posvećene ekipama za hitne intervencije i spasavanje, medicinskim radnicima, vatrogascima, volonterima, a okružuje ga oko 400 hrastovih stabala, kao i jedno drvo kruške, oštećeno u napadu, koje je postalo simbol istrajnosti.

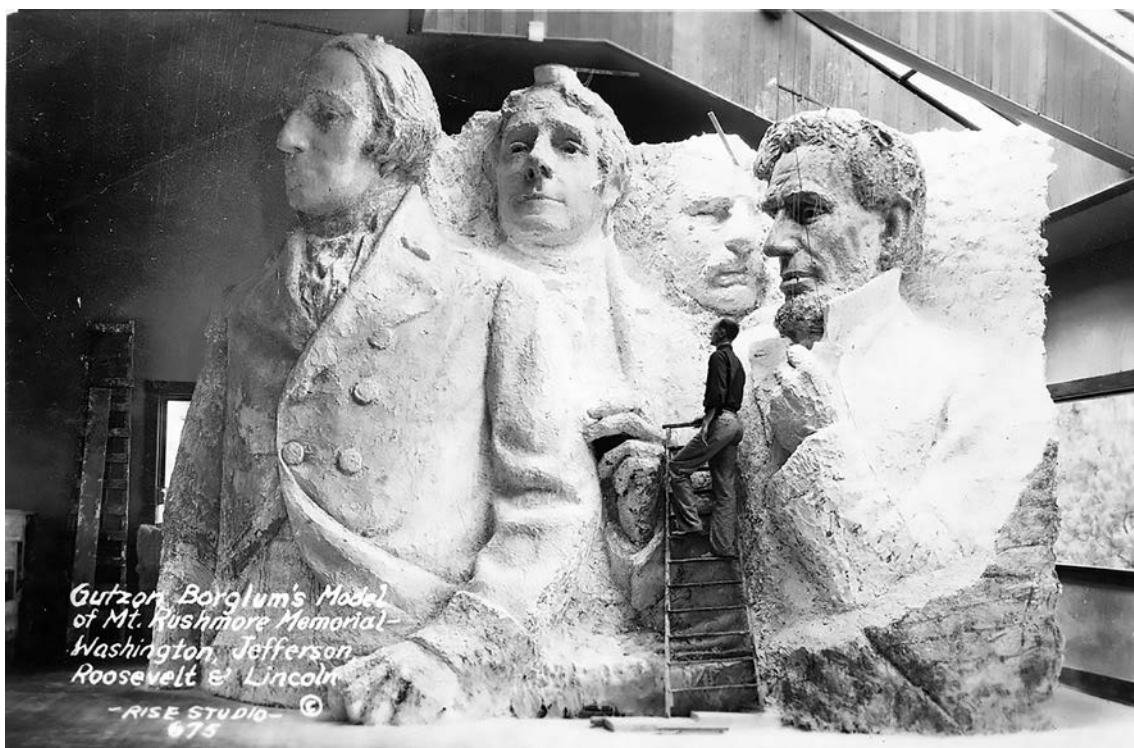
17 Planina Rašmor

Mount Rushmore

Dok je svet uzbuđeno pratio prvi satelitski prenos 1962. godine, među najvažnijim američkim simbolima, uz Kip slobode i most Golden gejt, mogao se videti i monumentalni spomenički kompleks na planini Rašmor. Uklesani u granitu Crnih brda Južne Dakote, portreti Džordža Vašingtona, Tomasa Džefersona, Teodora Ruzvelta i Abrahama Linkolna i do danas ostaju jedna od najprepoznatljivijih slika Amerike. Istovremeno, proces njihovog nastanka slikovito svedoči o složenoj istoriji države koju predstavljaju.

Reljef je izveden između 4. oktobra 1927. i 31. oktobra 1941. godine na inicijativu Doana Robinsona, sekretara Istorijskog društva Južne Dakote. Dvadesetih godina 20. veka, ta savezna država postaje popularna izletnička destinacija za posete šumama Crnih brda, nacionalnom parku Pećina vetra i auto-putu Igle, nazvanom po čuvenim granitnim formacijama. Želeći da podstakne turizam, Robinson je još 1923. počeo da promoviše ideju spomenika. Smatrao je da se posetioci brzo zasite prirode ako „nema nečega što bi je učinilo impresivnijom”. Vek kasnije, o uspehu predloga „oca planine Rašmor” govori statistika prema kojoj je turizam jedan od najvećih oslonaca ekonomije Južne Dakote, dok više od polovine turista navodi da je upravo spomenički kompleks glavni razlog za njihov dolazak. Između dva i tri miliona ljudi godišnje poseti predsednički memorijal.

Međutim, od prvobitnog predloga da se Igle isklešu u skulpture odustalo se ubrzo pošto je 1924. angažovan skulptor Gatson Borglum. Kao previše lokalna, odbačena je i Robinsonova ideja o herojima Zapada – Crvenom Oblaku, Merivederu Luisu i Vilijamu Klarku, Sakadžaveji i Bufalo Bilu. Borglum je insistirao na tome da spomenik, ako je namera da bude značajan, mora biti šireg nacionalnog značenja. Tako je postignut dogovor da se izvedu predsednički portreti, koji će pripovedati o „osnivanju, širenju, razvoju i očuvanju nacije”. Džordž Vašington je izabran kao prvi predsednik SAD i jedan od očeva osnivača. Tomas Džeferson takođe, ali i kao autor *Deklaracije nezavisnosti* i zaslužnik u pripajanju Luizijane. Abraham Linkoln kao najznačajniji čuvar Unije, a Teodor Ruzvelt kao predsednik koji je izgradnjom Panamskog kanala dovršio san Kristifora Kolumba o otvaranju puta ka istoku, koji spaja vode istočnih i zapadnih mora.

Iako umetnički anahron, Rašmorski kompleks nesumnjivo je delo svog vremena. Kada je 1920-ih zamišljen, odgovarao je epohi koja je „sanjala i mislila veliko”, osećaju da je sve moguće, čak i „pomeriti planine”. U duhu vremena bio je i 1930-ih, kada se u potpuno izmenjenim okolnostima velike depresije uklopio u zamašne javne radove epohe Nju dila.

I sam izbor lokacije svedočaštvo je složene američke istorije. Planinu Rašmor i okolna Crna brda Indijanci iz ravnica, Arapaho, Čejeni i Lakota Sijuksi, smatraju svetim. Vekovima se to područje koristilo kao mesto za molitve i sakupljanje hrane, građevinskog materijala i lekova. Lakote su planinu nazivale Šest dedova, sećajući se predačkih božanstava – oličenja šest pravaca: sever, jug, istok, zapad, gore (nebo) i dole (zemlja). Rad na spomeniku shvatao se kao grubo skrnavljenje i još jedan podsetnik na tragičnu prošlost pridošlica i autohtonog stanovništva. Tokom decenija, plato ispred memorijala postao je mesto brojnih protesta starosedelaca. Istovremeno, i ekološki pokreti koristili su ga kao poprište svojih borbi. Tako su aktivisti *Grinpisa* 1987. pokušali da postave baner s gas-maskom na lik Džordža Vašingtona, uz poruku „narod kaže ne kiselim kišama”, a predsedniku Obami se 2009. upravo odatle uputio zahtev da se snažnije uključi u rešavanje pitanja globalnog zagrevanja „ako istinski želi mesto na Rašmoru”.

U kom pravcu gledaju predsednici?

Zbog snage i značaja mita o zapadnoj granici, Gatson Borglum voleo je da zaneseno govori kako svi predsednici gledaju u tom pravcu. Istina je, ipak, da Džeferson gleda na istok, a Vašington i Linkoln na jugoistok.

U popularnoj kulturi

Reljef na planini Rašmor jedan je od najvećih na svetu – širine 62 metra i visine 18 metara. Pri izvođenju radova, s planinske padine odbačeno je oko 410.000 tona stene. Popularno se opisuje kao toliko velik da između obrva i brade svakog predsednika može da stane Velika sfiga, zatim da bi čovek takvih proporcija bio visok kao četrdesetospratnica te da bi mogao da prekorači Misisipi a da ne pokvasi kolena. Rašmorske glave pojavljuju se na poštanskim markama, registarskim tablicama Južne Dakote, privescima, u društvenim igrama. Kao „scenografija” poslužile su u filmovima *Sever-severozapad* (1959), *Supermen II* (1980) i *Mars napada* (1996).

18 Nacionalni parkovi

National Parks

Često nazivana „najboljom američkom idejom“, odluka Sjedinjenih Država da prve na svetu osnuju nacionalne parkove postala je s vremenom globalni standard za očuvanje prirode. Delovi teritorije štite se zakonom zbog svoje prirodne lepote, jedinstvenih geoloških karakteristika, raznovrsnih ekosistema i mogućnosti za rekreaciju. Sistem upravljanja nacionalnim parkovima osmišljen je kako bi se priroda tretirala kao demokratsko dobro, jednako dostupno svim građanima. Osobnost američkog modela počiva u težnji ka potpunom očuvanju divljine, pri čemu je čovek samo privremeni posetilac, za razliku od evropskog, prema kojem ljudi i priroda žive zajedno, a akcenat je na održivom razvoju, očuvanju biodiverziteta i zaštiti kulturnih spomenika.

Nacionalnim parkovima nazivaju se 63 zaštićena područja na teritoriji Sjedinjenih Američkih Država. Područje formalno postaje nacionalnim parkom odlukom Kongresa. Prvi park, čije je osnivanje 1872. godine potpisao predsednik Julisiz S. Grant, bio je Jeloustoun. Zaštićen zbog svojih jedinstvenih gejmira i geotermalnih izvora, prostire se na teritoriji tri savezne države: Vajominga, Montane i Ajdaha. Ipak, predsednik Abraham Linkoln zapravo je odigrao istorijsku ulogu u realizaciji ideje o nacionalnim parkovima te postavljanju pravnog temelja za zaštitu prirode. Još u toku Građanskog rata, 1864. godine, potpisao je Josemiti grant, čime je načinjen istorijski presedan kojim federalna vlada prvi put prepušta zemlju saveznoj državi Kaliforniji sa izričitim uslovom da bude trajno sačuvana za javnu upotrebu, odmor i rekreaciju.

Ipak, „ocem američkih nacionalnih parkova“ smatra se predsednik Teodor Ruzvelt. Tokom svog mandata, potpisao je osnivanje pet novih parkova i zaštitio milione hektara prirodnih staništa Zakonom o antikvitetima iz 1906. godine. Osnovna svrha tog pravnog akta bila je u tome da se brzo zaustavi pljačkanje i uništavanje arheoloških nalazišta, naročito indijanskih ruševina na jugozapadu SAD. Ali on, takođe, daje pravo predsedniku da samostalno, putem proklamacije, proglasi savezna zemljišta za nacionalne spomenike bez odobrenja Kongresa. Ruzvelt je to pravo iskoristio iste godine kako bi zaštitio Đavolju kulu u Vajomingu. Mnogi čuveni nacionalni parkovi, poput Velikog kanjona i Akadije, prvobitno su zaštićeni upravo na taj način. Posebnim zakonskim aktom izglasanim 1916. godine, osnovana je i Služba nacionalnih parkova.

Američki nacionalni parkovi raspoređeni su u 27 saveznih država. Njihova ukupna površina je oko 210.000 km². Najveći je Rengil Sent Ilajas na Aljasci, koji zauzima prostor od 32.000 km², a najmanji Kapija zapada u Misuriju, koji obuhvata samo prostor oko čuvenog luka u Sent Luisu – simbola granične ekspanzije Sjedinjenih Država. Sa više od jedanaest miliona posetilaca godišnje, najposećeniji nacionalni park su Velike planine koje se dime, na granici Severne Karoline i Tenesija. Slede Zajon, Jeloustoun, Veliki kanjon i Josemiti. Poslednjih godina, ukupan broj poseta nacionalnim parkovima prelazio je 320.000.000 godišnje.

U popularnoj kulturi

Američki nacionalni parkovi često se javljaju u umetnosti i popularnoj kulturi, kao kulise holivudskih blokbestera, inspiracija u književnosti, ambijenti video-igara i crtanih filmova. Tako su pustinjske dine Mrtve doline poslužile Džordžu Lukasu kao planeta Tatuin u prvim *Ratovima zvezda* (1977), *Redvud* je „glumio“ mesec Endor u *Povratku džadaja* (1983), a Josemiti u *Zvezdanim stazama V: Krajnja granica* (1989). Iako se završnica filma *Telma i Luiz* (1991) odvija na Velikom kanjonu, Ridli Skot je kultnu poslednju scenu zapravo snimio iznad reke Kolorado, kod nacionalnog parka Kanjonlands.

Medved Jogi

Jedna od omiljenih knjiga za decu, *Medved Jogi i njegova družina* Vilijama Hane i Džozefa Barbere, objavljena je 1978. godine u Beogradu, kao bogato ilustrovana zbirka kratkih priča o avanturama medveda Jogija, njegovog vernog druga Bubua/ Pametnjakovića i rendžera Džona Smita. Radnja se odvija u imaginarnom nacionalnom parku Dželistoun. Za korice se koristio rustični font s namerom da asocira čitaoce na estetiku Divljeg zapada.

19 Američki orao

The American Eagle

Već više od dva veka beloglavi orao amblematski predstavlja Sjedinjene Države, označavajući nezavisnost, snagu i slobodu. Iako je decenijama prikazan na Velikom pečatu SAD, novcu i vojnim oznakama, beloglavi orao je tek na Badnje večer 2024. i zvanično postao nacionalna ptica.

Naime, orao je 20. juna 1782. izabran za centralnu figuru Velikog pečata, zvaničnog pečata Sjedinjenih Država, čiji se žig nalazi na službenim dokumentima poput proklamacija i ugovora, a ta odluka doneta je nakon šest godina i tri komisije koje nisu uspele da se dogovore o dizajnu. Čarls Tomson, sekretar Kontinentalnog kongresa, predložio je beloglavog orla, autohtonu pticu Severne Amerike, čime je želeo da naglasi jedinstvenost nacionalnog identiteta i da istakne razliku spram *Starog sveta*. Na Velikom pečatu, orao u desnoj kandži nosi maslinovu grančicu, simbolizujući želju za mirom, u levoj 13 strela, koje predstavljaju snagu i spremnost da se nezavisnost zaštiti, dok mu je u kljunu svitak s natpisom *E pluribus unum* („Iz mnogih jedno“), koji se odnosi na jedinstvo iz različitosti. Ovakav prikaz je u stvari predstavljao direktnu referencu na ambleme Rimskog carstva, ali i evropskih osvajača. Trebalo bi, međutim, istaći da je orao i u kulturi starosedelaca imao duboko duhovan značaj. Naime, starosedelački narodi smatrali su orlove svetim glasnicima između ljudi i božanstava, a njihovo perje bilo je ključno u religijskim ceremonijama. Stoga izbor orla za nacionalnu pticu SAD predstavlja preuzimanje domorodačke duhovne simbolike i njenu upotrebu u svrhu narativa američke državne moći.

Opstanak beloglavog orla bio je doveden u pitanje tokom 20. veka, prvenstveno usled ekoloških činilaca nastalih ljudskim delovanjem. Gubitak prirodnih staništa, preterani lov, ali i široka upotreba pesticida DDT, doveli su tu vrstu na samu ivicu izumiranja. Zahvaljujući značajnim zakonskim naporima, pre svega donošenju Zakona o zaštiti beloglavog orla 1940. i Zakona o ugroženim vrstama i zaštiti životne sredine 1973, ptica je spasena. Taj oporavak učinio je beloglavog orla, pored nacionalnog simbola Sjedinjenih Država, i snažnim simbolom ekološke otpornosti i izdržljivosti. Od 2007, zahvaljujući tim naporima, beloglavi orao više ne važi za ugroženu vrstu, što je jedan od najvećih uspeha u istoriji očuvanja prirode u Americi.

Ćurka umesto orla?

Izbor beloglavog orla za životinju koja će krasiti Veliki pečat naišao je na kritiku Bendžamina Frenklina. Naime, on je 1784. u privatnom pismu ćerki orla nazvao „pticom lošeg moralnog karaktera”, obrazloživši to činjenicom da je posredi ptica grabljivica. Iako je ćurku zaista smatrao „pticom hrabrosti”, Frenklin nikada nije zvanično predložio da se umesto orla na Velikom pečatu nađe ćurka, kako tvrdi popularna legenda.

Glas po ukusu Holivuda

Iako beloglavi orao važi za moćan simbol Sjedinjenih Država, njegov pravi glas iznenađujuće je slab i ne odgovara njegovoj veličanstvenoj slici. Ornitolozi njegovo oglašavanje opisuju kao niz pisaka koji podsećaju na zvuk pištaljke. Upravo zbog tog nesklada, Holivud decenijama unazad poseže za tzv. zamenskim rešenjem, te se umesto autentičnog glasa orla na filmu koristi prodorni, hrapavi krik crvenorepog mišara. Ta pojava postala je toliko rasprostranjena da većina ljudi danas ne zna kako beloglavi orao zaista zvuči.

20 Divlji zapad

The Wild West

Divlji zapad figurira kao jedan od najvećih i najznačajnijih mitova američke istorije i kulture. Važnu ulogu u njegovom oblikovanju imao je istoričar Frederik Džekson Turner, predavanjem *Značaj granice u američkoj istoriji* (1893). Tvrdeći da su se iz ideje o Zapadu izrodile tri ključne karakteristike američke kulture – individualizam, politička demokratija i ekonomska mobilnost – uspostavio je zapadnu granicu (*frontier*) kao simbol mogućnosti ponovnog početka. U toj mitologiji Zapad je predstavljao daleku zemlju, koja je privlačila mlade ljude, prevashodno muškarce, željne slobode i avanture. Ipak, te teritorije već su naseljavali indijansko stanovništvo, meksički doseljenici kojima je bilo obećano državljanstvo i kineski migranti na talasu kalifornijske *zlatne groznice*. Doseljavanja su se mahom odvijala u većim grupama ili porodično, a širenje ka Zapadu omogućeno je sistemskom podrškom države, pre svega subvencijama za transkontinentalnu železnicu. Tako je razvoj infrastrukture presudno uticao na osvajanje novih teritorija.

Sredinom 19. veka, prostranstva američkog zapada predstavljala su veliki geopolitički izazov za nedavno formiranu državu koja je svoje širenje opravdavala konceptom manifesta sudbine (*Manifest Destiny*). Ključni pravni okvir za povezivanje istočne i zapadne obale bio je Zakon o pacifičkoj železnici, koji je 1862. potpisao Abraham Linkoln, na osnovu čega je federalna vlada privatnim kompanijama dodelila zemljište i zajmove za izgradnju transkontinentalne železnice. Projekat su predvodile kompanije *Union Pacific Railroad* i *Central Pacific Railroad*, gradeći prugu iz suprotnih pravaca preko prerija, pustinja i planinskih masiva. Projekat je simbolički završen susretanjem železničkih pruga u Juti 10. maja 1869, čime je putovanje od Atlantika do Pacifika skraćeno s nekoliko meseci na svega nekoliko dana.

Železnica je ubrzala ekonomsku transformaciju Zapada, omogućivši razvoj trgovine, stočarstva, rudarstva i novih naselja, a gradovi poput Čikaga postali su veliki industrijski centri. Stoka je transportovana iz Teksasa u čikaške klanice, eksploatisana su rudna nalazišta u Nevadi i Koloradu, a poljoprivredni proizvodi s Velikih ravnica plasirani su na nacionalno i međunarodno tržište.

Paralelno s gradnjom železnice, američka vlada radila je na potiskivanju indijanskog stanovništva, a period između 1850. i 1890. obeležen je velikim

sukobima. Većina indijanskih plemena je zakonom iz 1887. ostala bez zemlje, ljudi su potisnuti u rezervate, a američki bizon, koji je imao ključnu egzistencijalnu i simboličku ulogu u kulturi indijanskog stanovništva, gotovo je istrebljen. Kao jedna od najkontroverznijih epizoda u historiji naseljavanja Zapada ističe se ustanova internata u koje su indijanska deca prisilno odvođena i potom asimilovana pod parolom *Kill the Indian, save the man*.

Mada je popularna kultura u žanru vesterna stvorila topose Divljeg zapada u likovima kauboja, šerifa i rasno stereotipiziranog Indijanca i u ikonografiju uvela dvoboj kao metaforu borbe dobra i zla, stvarnost je bila složenija. Ekspanzija na Zapad pokazala se kao duboko podvojen proces, budući da je ideja o tehnološkom progresu bila u jukstapoziciji s kolonijalnim delovanjem spram zatečene prirode i ljudi. Ipak, 20. i 21. vek doneli su pokušaj da se dominantni narativ o osvajanju Zapada proširi, a u jedinstvenu sliku o napretku i herojskom „civilizovanju” Zapada s vremenom su uključene i brojne skrajnute perspektive.

Nevidljivi graditelji Zapada

Važnu ulogu u izgradnji transkontinentalne železnice imali su kineski radnici, često zanemareni u dominantnim narativima o proširenju na Zapad. Iako su bili plaćeni slabije od ostalih radnika, njihov doprinos naročito je značajan u svetlu činjenice da su prugu gradili na najzahtevnijim deonicama Sijera Nevade te da su obavljali najopasnije poslove, poput probijanja tunela kroz granitne stene i rada na strmim planinskim deonicama.

Partizanski vestern

O međunarodnoj popularnosti vesterna svedoče i njegove lokalne varijante, poput špageti vesterna. U posleratnoj Jugoslaviji, deo korpusa partizanskih filmova takođe se stvarao pod uticajem vesterna („partizanski vestern”), pri čemu su teme iz Drugog svetskog rata, naročito partizanske borbe, obrađivane narativnim i estetskim postupcima vesterna. Među brojnim primerima ističu se filmovi *Brat doktora Homera* (1968) i *Kapetan Leši* (1960) Žike Mitrovića.

21 Američki starosedeooci

Native Americans

Ikonična predstava Indijanaca na konju, s perjanicom na glavi, naoružanog lukom i strelom, lica i tela iscrtanih „ratničkim bojama“, i Indijanke ispred tipija, u kožnoj haljini s perlicama, dugih crnih kosa, u netaknutom pejzažu – uglavnom je pojednostavljena, oblikovana stereotipima i politički korisnim konstruktima. Decenijama su se na filmu, u umetnosti i književnosti američki starosedeooci predstavljali bez istinskog razumevanja razlika između naroda, plemena, varijacija kultura i verovanja, obeleženi kao oni koji napadaju doseljenike i skidaju im skalpove, ili pak kao „plemeniti divljaci“, romantični simboli sirove snage i neukročene prirode, suprotstavljeni ideji moderne civilizacije. Tradicionalna američka praksa prisvajanja domorodačkih reči i simbola u javnom govoru – imenovanje oružja, gradova, modela automobila, sportskih timova i univerzitetskih maskota, kao izraz snage, hrabrosti i odvažnosti – naizgled paradoksalno se prepliće sa, često istovremenom, politikom prisilne asimilacije, gušenja autohtonih jezika i zabrana izvođenja religijskih rituala i plesova.

Preci današnjih Indijanaca naselili su prostor Severne Amerike pre više od 15.000 do 20.000 godina, stigavši iz Azije. Početak kolonijalne ere i stvaranja evropskih kolonija od 17. veka dramatično će promeniti njihov način života: gubitak teritorije, virusi koji su desetkovali populaciju, progoni, sukobi vojske SAD i plemena, kao i izmeštanje u ograničena i neplodna područja, kulminiraće osnivanjem rezervata, planskom asimilacijom i internatima u kojima su se deca odvajala od porodica radi nametnutog uklapanja u američki način života. Starosedeoocima rođenim na teritoriji SAD državljanstvo je priznato tek zakonom iz 1924. godine, a borba za glasačka prava odvijala se sve do sedme decenije 20. veka. Za razliku od starijih indijanskih organizacija koje su zagovarale pregovore, tokom 1960-ih i 1970-ih pokret *crvena moć*, inspirisan pokretom za građanska prava Afroamerikanaca (posebno konceptom *crna moć*), pokrenuo je brojne društvene i političke akcije koristeći militantne taktike, građansku neposlušnost i masovne proteste kako bi skrenuo pažnju javnosti na sistemski rasizam i viševekovni marginalizovani položaj starosedelaca.

Termin „starosedelac Amerike“ ušao je u govor 1970-ih godina 20. veka kao alternativa reči „Indijanac“, koja potiče od pogrešnog zaključka Kristifora Kolumba da je na svom putu stigao do Indije. Od tada se postepeno širio, pa sada obuhvata severnoameričke Indijance, starosedeoce Aljaske, Havaja, Čamorose

i američke Samoance, kao i pripadnike Prvih naroda Kanade i starosedelačkih zajednica u Meksiku i Centralnoj i Južnoj Americi. Inače, u SAD se upotreba termina „Indijanac” i dalje smatra prihvatljivom, uprkos brojnim kontroverzama, negotovanjima i raspravama, kao i sugestijama da se umesto uopštenih kvalifikacija navode imena pojedinačnih plemena. Mediji, kulturne institucije i organizacije koji se vezuju za starosedelačke zajednice i dalje koriste taj termin u svojim nazivima, na primer *Indian Country Today*, *American Indian Movement*, *American Indian College Fund*, *National Museum of the American Indian*.

Danas u SAD živi preko pet miliona američkih starosedelaca, a od njih oko 80% van rezervata. Države s najvećom domorodačkom populacijom su Aljaska, Oklahoma, Arizona, Kalifornija, Nju Meksiko i Teksas. Federalno je priznato 575 plemena severnoameričkih Indijanaca i starosedelaca Aljaske.

22 Kauboji

Cowboys

Iako se o kaubojima najčešće razmišlja kao o kultnom simbolu američkog identiteta i folkloru, ljudima snažnog i nepokolebljivog karaktera, oličenju grube muškosti, usamljenim jahačima ali i nasilnim revolverašima i šerifima u neprestanoj borbi i dvobojima, te slike ne stižu iz realnosti već iz vestern mitologije. Filmski kadar brzog potezanja pištolja na prašnjavoj ulici i jahanje kroz preriju u zalazak sunca ne odgovaraju istorijskim prizorima tog posla. Za razliku od života bez stega, ideje o slobodi i pustolovnom duhu, neraskidivo povezanim s prostranstvima Divljeg zapada, saga o kaubojima počinje po završetku Američkog građanskog rata 1865. godine, kada je nužnost da se stoka prebaci na zapad stvorila potrebu za sezonskim radnicima vičnim jahanju, zaduženim za čuvanje i gonjenje životinja. I sam naziv potiče od engleskih reči *cow* (krava) i *boy* (momak) – govedar. Glavni posao radnih kauboja bio je obeležavanje grla i njihovo prevođenje preko prerija. Većina ih je poticala iz nižih društvenih slojeva; skromno plaćeni, dobijali su hranu i jednostavan smeštaj, uglavnom krevet u zajedničkoj spavaonici. Tek su u literaturi i vestern filmovima ti stočari preoblikovani u moćne simbole američkog individualizma, oličenog u hrabrosti, snalažljivosti, izdržljivosti i sposobnosti pojedinca da samostalno savlada prirodu i preživi u surovim uslovima. Tako je stvarnost kaubojskog načina života – siromaštvo i celodnevan naporan rad – zamenila romantična fikcija.

U toj predstavi kauboj je uvek belac, nosilac tradicije, pionirskog duha i vrednosti prvih doseljenika i graditelja Sjedinjenih Američkih Država, premda su posao gonjenja stoke na konju obavljali i Afroamerikanci, Indijanci i meksički vakerosi. Neizostavni deo naracije su i borbe sa američkim starosedecima. Iako su kauboji bili naoružani zbog napada divljih životinja i kradljivaca stoke, a njihovi odnosi sa Indijancima načelno neprijateljski, istina je da se većina oružanih sukoba zapravo odigrala između starosedelaca i konjičkih jedinica američke vojske.

Prepoznatljiva odeća i stil takođe su deo mita. Tipičan kaubojski šešir širokog oboda i čizme „kaubojke“ nisu bili deo uobičajene opreme, kao ni prsluk s resama, karirana košulja, bandana i široki kožni kaiš s masivnom metalnom šnalom. Takva garderoba često je bila preskupa, a uz to nedovoljno praktična i izdržljiva kao radno odelo. To, naravno, ne menja činjenicu da je vestern estetika u modnoj industriji bila i ostala jedan od najistrajnijih trendova.

9398-Fancy "roping" at a cowboys camp, Oklahoma, U S. A.
Copyright 1966 by Underwood & Underwood, U-82168

Marlboro

Marlboro muškarac jedna je od najuspelijih marketinških kampanja u istoriji oglašavanja. Plasirana je od 1954. do 1999. godine i potpuno je promenila imidž brenda koji se 1924. na tržištu pojavio sa cigaretama namenjenim ženama i sloganom „Blage kao maj”. Kako bi povećala prihode i privukla muške kupce, kompanija je, trideset godine kasnije, angažovala marketinškog maga Lea Berneta, koji je osmislio čuvenog marlboro kauboja u sceničnom američkom pejzažu. Na početku kampanje unajmljivani su profesionalni glumci, ali se proizvođač Filip Moris kasnije opredelio za kauboje s rančeva kako bi reklame bile uverljivije. Televizijske i radijske verzije koristile su instrumentalnu temu iz poznatog vesterna Džona Sterdžesa *Sedmorica veličanstvenih*.

„Kauboјci“

Vesterni, lokalno nazivani „kauboјci“, bili su izrazito popularni u Jugoslaviji joш od vremena između dva rata. Omiljenost tog жанра odražavala se i na druge zabavne aktivnosti: deca su se igrala kauboја i Indijanaca, fotografi su iznajmlјivali kostime i revolvare za poziranje, a kauboјke su bile čest modni izbor. U filmu Soје Jovanović *Put oko sveta* (1964) glavni junak Jovanča Micić (tumači ga Miodrag Petrović Čkalja) poštanskom kočijom dolazi u Ameriku u sceni preuzetoј iz kultnog klasika Džona Forda *Poštanska kočija* (1939), dok mu pevačica peva: „Jovanča, ti si kauboј prvi, budi nam šerif, štiti nas ti, uz tebe uvek bićemo svi“.

КАУБОЈИ

Браћа Бојан и Владича Илић живе у Новом Београду. Бојан је ученик I разреда Основне школе „Марко Орешковић“ а Владича иде у забавиште. Веома често ови малишани играју се каубоја. Имају

каубојске шешире и шарене кошуље. На нашој слици видимо Војана како свога „противника“ везује марамом. Наравно то је само игра. Иначе они су веома добри и са пажњом слушају своје родитеље.

23 Kolt i vinčesterka

The Colt and Winchester

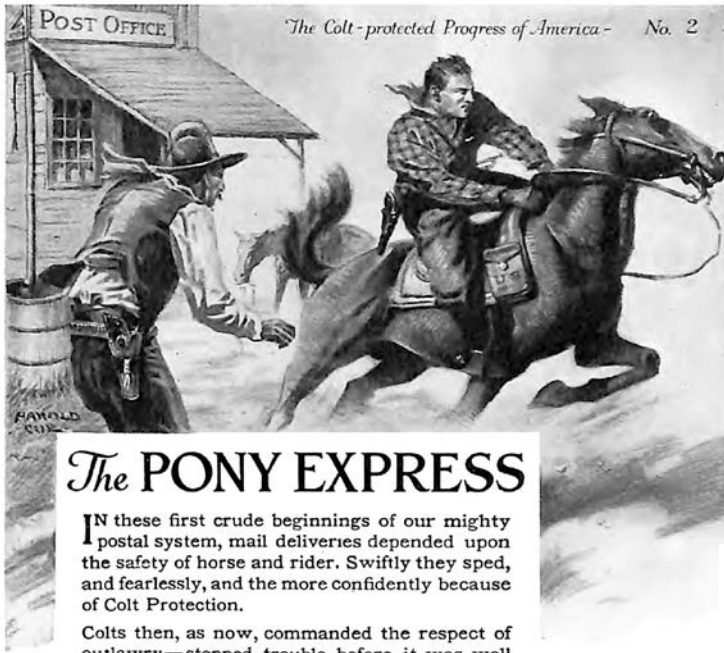
Vatreno oružje neraskidivo je prepleteno sa idejom američkog identiteta nastalog osvajanjem države čelikom i barutom. U mitu o pokoravanju zapada, putem popularne kulture, romana, holivudskih filmova i kantri muzike, promovisano je kao simbol pionirskog duha, slobode, individualizma i borbe za opstanak. Legendarni status „oružja koje je promenilo istoriju“, ipak, pripada revolveru kolt (modelu *Peacemaker* – „mirotvorac“) i repetirki vinčester '73, koji su se savršeno dopunjavali. Dobro naoružani graničar imao je kolt na opasaču i vinčesterku preko ramena. Jedan komad lak za nošenje i brz u bliskoj borbi, a drugi moćan i precizan na većim udaljenostima. Zajedno su omogućili preživljavanje i dominaciju pionira, kaubojia i vojske u negostoljubivim prostranstvima Divljeg zapada.

Kultni „mirotvorac“, „šestometni“, „graničar“, „veliki izjednačivač“, „sudija Kolt i njegova porota od šestoro“, „čelična snaga Zapada“ – neki su od nadimaka kojima se nazivao kolt SAA (*Single Action Army*), postavši paradoksalno istovremeni simbol pravde i bezakonja američke poslednje granice. Vojska ga je zvanično koristila od jula 1873. godine, a nekoliko meseci kasnije postao je dostupan i široj javnosti. Nosili su ga kauboji, kockari, šerifi i prestupnici dok se zemlja nezaustavljivo širila. Relativno lagan, izdržljiv, lak za pucanje i održavanje, s novim mesinganim mecima kalibra .45, mogao se puniti brže nego ostali pištolji. Dvadeset godina bio je zvanično oružje američke konjice i omiljeni pištolj generala Džordža S. Patona. Legenda o koltu neodvojiva je od graničnog mita. Vajat Erp, Bet Masterson i Dok Holidej njime su izgradili reputaciju. Glumio je u skoro svakom holivudskom vesternu, koristio se u obračunu kod O. K. korala, nosili su ga predsednici Tedi Ruzvelt i Ronald Regan.

Dok je kolt vladao ulicama, vinčesterka je dominirala širokim prostranstvima. Nazvana „puškom koja je osvojila Zapad“, imala je čvrst okvir i cevi jače od prethodnih. Bila je omiljeno oružje šerifa i odmetnika, a i dvojice poglavica: Bika koji Sedi i Ludog Konja. Masovno se koristila i od novog talasa doseljenika koji su železnicom pristizali na zapad – model 1873 svedočio je o američkom snu koji se njome osvajao i branio. Film *Vinčester '73* (1950) Antonija Mana, sa Džejmson Stjuartom u glavnoj ulozi, najveći je holivudski omaž toj pušci, koja do danas ostaje veoma popularno oružje među američkim kolekcionarima. Od filmskih setova do streljačkih takmičenja, model '73 izdržao je test vremena kao retko koje vatreno oružje.

Drugi amandman

Snažna istorijska veza oružja i Sjedinjenih Država ozvaničena je Drugim amandmanom američkog Ustava, koji garantuje pravo građanima da poseduju i nose oružje. On glasi: „Pošto je dobro organizovana zemaljska odbrana potrebna za bezbednost slobodne države, ne sme se kršiti pravo naroda da drži i nosi oružje.“ Usvojen 1791. godine kao deo *Povelje o pravima*, ovaj amandman je štitio lokalne milicije u vremenu kada se odbrana novoosvojene nezavisnosti, u odsustvu velike stalne vojske, još uvek oslanjala na naoružane građane.

The PONY EXPRESS

IN these first crude beginnings of our mighty postal system, mail deliveries depended upon the safety of horse and rider. Swiftly they sped, and fearlessly, and the more confidently because of Colt Protection.

Colts then, as now, commanded the respect of outlawry—stopped trouble before it was well started. Colt dependability has been recognized, always.

A Colt Revolver or Automatic Pistol inspires confidence in the hand that holds it, whether soldier, sailor or marine, police officer or private citizen.

And, most important from the householder's standpoint, you can't forget to make a Colt safe.

The Colt Positive Lock is explained in the new Colt Catalog or by any Colt Dealer

COLT'S PATENT FIRE ARMS MFG. CO.
Hartford, Conn.

Phil. B. Bekeart Company
Pacific Coast Representative
717 Market St., San Francisco, Cal.

Colt Single Action Army Revolver

"FRONTIER MODEL" — SIX SHOOTER
SIX SHOTS, SINGLE ACTION

CALIBERS:
32-20 (.32 Winchester)
38 Special. (Fitting in the same arm: 38 Short Colt; 38 Long Colt; 38 Colt Special; 38 Colt Special High Speed; 38 S. & W. Special (full and mid-range loads); 38 S. & W. Special High Velocity; 38-44 S. & W. Special;
44 Special;
44-40 (.44 Winchester)
45 Colt.

Price \$34.00

General Specifications

LENGTH OF BARREL: 4 1/2, 5 1/2 or 7 1/2 inches.
LENGTH OVER ALL: With 1/2 inch barrel 10 1/2 inches.
STOCKS: Checkered Rubber.
SIGHTS: Fixed.

FINISH: Case Hardened Frame; Blued Barrel and Straps (or Full Nickel Plated).
WEIGHT: 45 Caliber with 4 1/2 inch barrel, 36 ounces.

For more than half a century, this model Single Action Revolver has been a favorite of the Old and New West where accuracy and extreme durability are required and gunsmiths are fewest. Rugged and dependable, more of this Arm have been produced than of any other Revolver ever manufactured. The single action .45 Caliber, also known in the trade as the "Peacemaker" was given the name "Army" when in 1873, after three years of tests, it was adopted by the United States War Department for use with the (then new) .45 caliber center fire metallic cartridge. Shortly thereafter, this model was brought out in caliber .44-40 as a companion for the .44-40 Repeating Rifle, and became universally known as the "Frontier" Six-Shooter.

Special Features

Essentially a belt, shoulder or saddle holster Arm and always popular with big game hunters of the same order. This is the model that has blazed the trail west of the Mississippi. May be carried cocked with the hammer in safety notch.

The shape and size of the grip adapts it to the largest and bravest hands. The accuracy of its manufacture permits of the most spectacular marksmanship performance. The model has been manufactured for fifty years — without important change in design or component parts.

Vinčesterka u Srbiji

Tokom srpsko-turskih ratova (1876–1878), srpska vojska zaplenila je 17.313 pušaka, od čega 88 vinčesterki. Po zvaničnom cenovniku Kneževine Srbije od 1. marta 1879. godine, vinčesterke su vredele 72 dinara, dok su npr. piboduše, najbrojnije srpske vojničke puške tog vremena, koštale 28 dinara – skoro tri puta manje.

24 Rodeo

Rodeo

Još od 18. veka, na sadašnjem jugozapadu SAD, masovno se uzgajala stoka za narastajuće američko tržište. Potreba za veštim jahačima koji bi se bavili čuvanjem i okupljanjem grla, iskusno rukujući lasom, stalno je rasla. I nakon što su 1854. godine Sjedinjene Države stekle kontrolu nad tom teritorijom, meksički vakerosi nastavili su da obavljaju taj posao, a i da podučavaju američke kauboje. Sa završetkom Građanskog rata, izmeštanje stoke proširilo se po celom zapadu, te je proporcionalno porastao i broj kauboja. Ubrzo se počelo i s praksom zajedničkog proslavljanja završenog posla. Posle stotina pređenih kilometara, nakon što bi okupili goveda na otvorenom pašnjaku, kauboji bi se neformalno takmičili u radnim veštinama: od bacanja lasa do „sečenja” stoke (izolovanja jedne životinje od ostatka stada). To prijateljsko nadmetanje između rančeva nazvano je rodeo, od španskog glagola *rodear*, što znači „okružiti”.

U prvim decenijama 20. veka, rodeo postaje takmičarski sport. Američko rodeo udruženje (RAA) osnovano je 1929. godine. Bavili su se organizacijom događaja, izborom sudija, uspostavljanjem sistema bodovanja, kriterijumima za ukupnog pobednika i nagradama. Od 1946. godine, organizacija deluje kao Međunarodno profesionalno rodeo udruženje (IPRA). S vremenom su i takmičenja standardizovana, te uključuju jahanje konja sa sedlom i bez sedla, obaranje bika, hvatanje teladi lasom, trke s bačvama i jahanje bikova. Sve te veštine – osim popularnog jahanja bika – proizlaze zapravo iz svakodnevnih radnih obaveza na ranču. Na primer, kad životinja treba da bude obezrogovana, lečena, vakcinisana ili na drugi način negovana, radnici moraju da je obore. Kauboji tada hvataju tele konopcem kako bi obavili sve što je potrebno. Isto tako, kada treba da uhvati brzog mladunca ili izdvoji samo jednu životinju, kauboj to radi na konju.

Rodeo discipline dele se u dve kategorije: 1) one koje boduju sudije, tzv. grube (nepripremljene) discipline; 2) one koje se mere štopericom (brzinske). U bodovanim disciplinama vrednuju se stil i težina. To su jahanje bika, gde takmičar mora da izdrži osam sekundi držeći se samo jednom rukom; zatim jahanje divljeg konja bez sedla, gde se jahač drži za specijalni kaiš postavljen na leđima konja; naposljetku, jahanje divljeg konja sa sedlom – tradicionalna disciplina u kojoj jahač koristi sedlo i uzde. U svakoj od tih disciplina, maksimalna ocena

za jedan izlazak iznosi 100 bodova. Dvojica sudija (ili četvorica, u zavisnosti od organizacije) u rasponu od 0 do 50 ocenjuju nastup jahača, kontrolu, ravnotežu, stil, ritam i usklađenost s pokretima životinje. Drugih 50 bodova namenjeno je za učinak životinje, snagu, agilnost, skokove, udarce zadnjim nogama, brzinu i težinu. Trke oko bačvi, vezivanja užetom i timsko vezivanje životinja mere se štopericom. Sudijski bodovi za stil se ne dodeljuju, već se beleži isključivo brzina.

Rodeo se danas prepoznaje kao najznačajniji američki folklorni festival, oblikovan oko simboličke figure pravog kauboja, koji otelotvoruje veštine i vrednosti zapadne ruralne kulture.

Rodeo i žene

Godine 1948, trideset osam kaubojki i rančerkki okupilo se u Teksasu i osnovalo *Girls Rodeo Association* (GRA) – današnju *Women's Professional Rodeo Association* (WPRA). Bila je to prva profesionalna sportska organizacija u Sjedinjenim Državama koju su osnovale i kojom su upravljale isključivo žene. Cilj im je bio da obezbede uslove takmičenja i spreče iskorišćavanje žena u tada potpuno muškom svetu rodea. Godine 1985, Asocijacija je uspela da izdejstvuje izjednačavanje nagrada i potpunu finansijsku ravnopravnost, čime su kaubojke postale prve profesionalne sportistkinje u SAD koje su ostvarile fiskalnu jednakost sa svojim muškim kolegama.

Велики Бечкерек, 7. јула 1906. године, БУФАЛО БИЛ са својом трупом.
Фонд бр. 34 (Тохера Манојловића).

Bufalo Bil u Srbiji

Iako Dir trejl u Koloradu polaže pravo na prvi rodeo, organizovan 1869. godine, prvo zvanično takmičenje održano je u Šajenu u Vajomingu 1872. Rodeo se između 1890. i 1910. godine omasovio kao popularna javna zabava predstavama o Divljem zapadu i tokom proslava Četvrtog jula. Cirkuska trupa Bufalo Bila, u julu 1906. godine, gostovala je u Kikindi, Zrenjaninu, Pančevu i Vršcu u okviru jedne od turneja po Evropi.

25 Sever i Jug

The North and the South

Kada su engleski geometri Čarls Mejson i Džeremaja Dikson 1767. godine odredili granicu između Pensilvanije i Delavera (na severu i istoku) i Merilenda i Virdžinije (na jugu i zapadu), niko nije mogao da pretpostavi koliko će linija koju su povukli biti značajna. Ona, pokazalo se, nije ostala samo administrativno rešenje nego trajna demarkacija, koja razdvaja različite socijalne ambijente Severa i Juga. Već u vreme Mejsona i Diksona stanovnici severnih kolonija označavani su rečju „Jenki“, a Jug je s vremenom nazvan „Diksi“, najverovatnije baš zbog prezimena jednog od osamnaestovekovnih geometara.

Mejsonova i Diksonova linija možda bi pala u zaborav kao i većina sličnih linija razgraničenja da nije, početkom 19. veka, počela da se posmatra kao granica između saveznih država u kojima je ropstvo ukinuto i onih u kojima je bilo na snazi. Privreda zasnovana na ropstvu – praroditeljski greh u gotovo svim društvima Novog sveta – u Sjedinjenim Državama baš je zbog precizne granice između slobodnih i robovlasničkih država postala odlučujuća odrednica društvenog i kulturnog razvoja, čije se posledice osećaju do danas.

Da su razlike između Severa i Juga s vremenom postale nepomirljive dokazao je Građanski rat (1861–1865), čiji je glavni uzrok bio strah južnjačke robovlasničke elite da će federalna vlada Abrahama Linkolna osporiti njihovo pravo na vlasništvo nad ljudima. Tako je Jug ozvaničen kao Konfederalne Američke Države, ili Konfederacija, a države koje nisu sprovele secesiju održale su kontinuitet Sjedinjenih Američkih Država u njihovom severnom delu.

Ratna pobeda Severa, rekonstrukcija i reintegracija južnih saveznih država, iako su ostvarile dugoročne rezultate koji do danas garantuju jedinstvo Sjedinjenih Država, nisu zbrisale razlike između Severa i Juga. Dok se ono što je bilo karakteristično za „Jenkije“ počelo posmatrati kao sveameričko, na Jugu se kristalisala kultura koja odudara od severnog standarda. Tako je i danas lako prepoznati južnjački akcenat ili trpezu, a države bivše Konfederacije gotovo su u celosti podudarne s Biblijskim pojasom (*Bible Belt*) i gotovo bez izuzetka glasaju za konzervativnije kandidate na predsedničkim izborima. Kroz naslage lokalpatriotizma, autentične kulture i nostalgije za problematičnom prošlašću, Diksiland još uvek živi. Sever, za razliku

od Juga, iako je proširio svoje vrednosti i unutar SAD i globalno, dobrim se delom rasparčao na manje lokalne identitete, koncentrisane oko velikih gradova koji su bili zamajac njegove premoći.

Prohujalo kao vihor

Kada je povodom premijere filma *Prohujalo sa vihorom*, 15. decembra 1939. godine u Atlanti (Džordžija), u prazničnoj atmosferi na ulice izašlo oko 300.000 ljudi, moglo se zaključiti da će taj epski film, čija je radnja smeštena u vreme Američkog građanskog rata, postati globalni fenomen. U Jugoslaviji se, uporedo s vestima s ratišta na zapadu Evrope, izveštavalo o premijeri filma, a prevod romana Margaret Mičel, po kome je film nastao, objavljivan je u listu *Vreme* od februara 1940. godine.

Novine su *Prohujalo kao vihor* [sic] upoređivale s Tolstojevim *Ratom i mirom*. Film je, pod danas prepoznatljivim naslovom, pred beogradskom publikom premijerno prikazan 17. septembra 1954. godine, u bioskopima *Partizan* i *Braća Stamenković*.

Sever i Jug-oslavija

Da ni posle uspeha knjige i filma *Prohujalo sa vihorom* u Jugoslaviji nije manjkalo zainteresovanosti za umetnička dela o sukobu Severa i Juga svedoči i prikazivanje serija *Koreni* (1977) i *Sever i Jug* (1985–1986) na televizijama u Jugoslaviji. *Koreni*, u čijem je fokusu sudbina porobljenih Afroamerikanaca, na jugoslovenske male ekrane došli su novembra 1978. godine i doživeli veliku popularnost. Prikazivanje serije *Sever i Jug* počelo je januara 1988. godine. Zahvaljujući njoj, publika se upoznala kako sa severnjačkim i južnjačkim stanovištem o Američkom građanskom ratu tako i s glumačkim talentom mladog Patrika Svejzija.

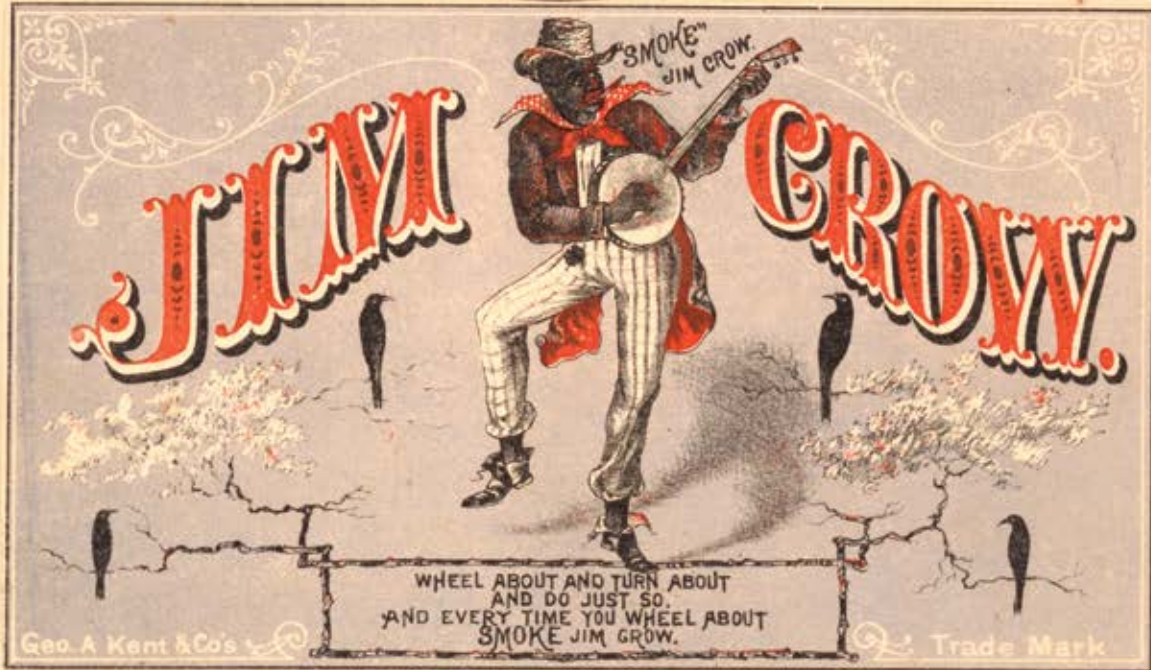
TRADE-MARK.

G. A. KENT & CO.
Cigars.

No. 6,553.

Registered Sept. 3, 1878.

6553

Geo. A. Kent & Co.
Cigars

W. H. ...

26 Džim Krou

Jim Crow

Pobeda Severa u Građanskom ratu, ukidanje ropstva Trinaestim amandmanom i period rekonstrukcije nakon rata nisu bili dovoljni da sistem rasne segregacije u mnogim delovima SAD iščezne. Taj sistem je obnovljen već 1870-ih godina, serijom zakona koje su usvajale pojedine savezne države. Oni se kolektivno nazivaju zakonima Džima Kroua (*Jim Crow laws*), po karikaturalnom i umnogome uvredljivom liku Afroamerikanca iz devetnaestovekovnih minstrelskih predstava. Ulogu Džima Kroua tumačio je belac Tomas Dedi Rajs, koji je, ofarban u crno, igrao i pevao pesmu *Jump Jim Crow*. Serija zakona Džima Kroua (1876–1965) *de jure* je značila segregaciju društva, a decenije primene tih zakona ostale su podsetnik na inferiorni položaj Afroamerikanaca i rasnu diskriminaciju.

Diskriminatorni zakoni, usmereni protiv pune emancipacije bivših robova i njihovih potomaka, nastali su u legislativama saveznih država, ali su krajem 19. veka učvršćeni odlukom Vrhovnog suda SAD. Na slučaju *Plesi protiv Fergusonona* (1896) potvrđena je doktrina „odvojeni, ali jednaki“, koja u praksi nije podrazumevala samo segregaciju nego i inferiorni položaj Afroamerikanaca u odnosu na belačko stanovništvo. Odvajanje se sprovodilo u svim aspektima života, od škola i bolnica, restorana, do javnog prevoza, parkova i grobalja. U nekim državama odvajane su biblioteke i čitaonice, u fabrikama su postojali odvojeni ulazi, toaleti i šalteri za isplatu plata. Nemali broj saveznih država dugo je zabranjivao međurasne brakove, a u nekim gradovima i okruzima Afroamerikancima nije bilo dozvoljeno da budu viđeni u javnosti po zalasku sunca (*sundown towns*).

Ovaj gotovo stogodišnji period povezan je i s fenomenom rasnih nemira i linčovanja, rituala koji je nasiljem rulje nad Afroamerikancima potvrđivao belačku nadmoć na Jugu. Na period zakona Džima Kroua i borbe za građanska prava, koja je presudno doprinela da se demontira sistem segregacije, danas u Sjedinjenim Državama podsećaju brojne institucije, poput Smitsonianovog Muzeja afroameričke istorije i kulture, Muzeja nasleđa u Montgomeriju (Alabama) i Muzeja Džima Kroua u Mičigenu.

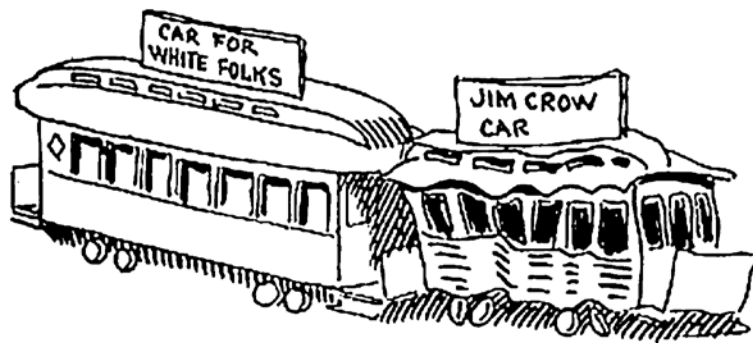

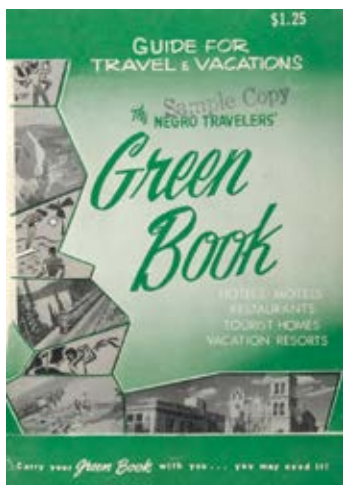
Du Bojs na Svetskoj izložbi

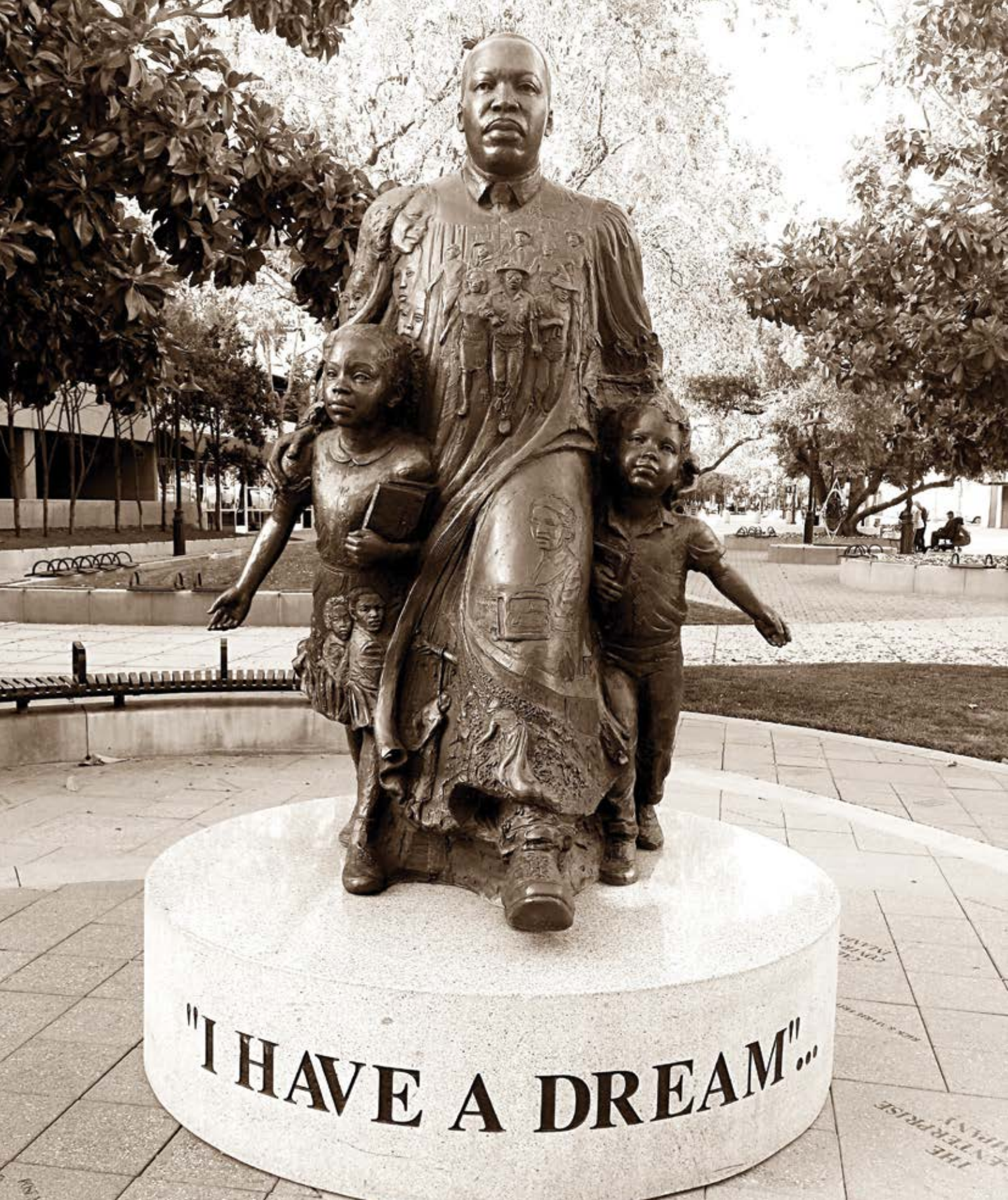
Snažan pokušaj da se opovrgnu negativni stereotipi o Afroamerikancima desio se na Svetskoj izložbi u Parizu 1900. godine. Prvi afroamerički doktor filozofije V. E. B. Du Bojs sa saradnicima je organizovao Izložbu američkih crnaca, na kojoj je izloženo 500 fotografija koje su prikazivale portrete i svakodnevni život Afroamerikanaca, a uz to i patenti afroameričkih izumitelja i transkripti zakona Džima Kroua koji su važili u Džordžiji. Cilj je bio da se bar deo od ukupno pedeset miliona posetilaca Svetske izložbe upozna sa statusom Afroamerikanaca, ali i da preispita rasne stereotipe i prema kolonizovanim narodima.

Zelena knjiga

The Negro Motorist Green Book (1936–1966), popularna *Grinova* ili *Zelena knjiga*, bila je vodič za afroameričke putnike u eri zakona Džima Kroua. U vreme kada je rasna diskriminacija bila zakonita, putovanje je za Afroamerikance bilo opasno, a uključivalo je odbijanje da im se pruži usluga i razne oblike nasilja. *Zelena knjiga* je mapirala, po saveznm državama, mesta u kojima su Afroamerikanci dobrodošli. Pomoću ovog vodiča su se, između ostalog, izbegavali *sundown towns*. Film *Zelena knjiga* (2018), koji je nagrađen Oskarom za najbolji film, koristi ovu publikaciju kao šlagvort za širu priču o prevazilaženju rasnih stereotipa i diskriminacije u SAD 1960-ih godina.

"I HAVE A DREAM..."

27 „Imam san” “I Have a Dream”

Dr Martin Luter King mlađi (1929–1968), baptistički sveštenik i borac za ljudska prava, epitom je građanskog otpora i borbe za jednakost i prava Afroamerikanaca u SAD. Poseban uticaj na njegovo delovanje imao je koncept nenasilnog otpora Mahatme Gandija, metod borbe koji je do svoje smrti koristio zalažući se za desegregaciju i građanska prava. Njegov aktivizam intenzivirao se 1955, tokom bojkota javnog prevoza u znak protesta protiv rasne segregacije u Montgomeriju (Alabama), a osam godina kasnije Marš na Vašington bio je jedna od ključnih epizoda njegovog angažmana.

Održan 28. avgusta 1963, Marš na Vašington je okupio više od 250.000 ljudi u glavnom gradu SAD. Borac za ljudska prava A. Filip Randolf bio je organizator protesta kojim je trebalo skrenuti pažnju na ekonomsku i socijalnu nejednakost Afroamerikanaca. Od čitavog programa ispred Linkolnovog memorijala, u središtu istorijske pažnje ostao je Kingov govor.

„Imam san” bio je poslednji govor koji je održan tog dana, a u njemu je King, pozivajući se na osnovne principe američke države, na Ustav, *Deklaraciju nezavisnosti* i američki san, ukazao na istorijsku nepravdu i sistemsku diskriminaciju afroameričkog stanovništva u SAD. Prisutnima je ponudio viziju budućnosti, *san*, duboko ukorenjen u američkom snu, u čijoj osnovi su jednakost i sloboda svih ljudi. Deo govora – „Iz planine očaja, kamen nade” – kasnije je uklesan na Kingov memorijal u Vašingtonu (2011). Upravo tim rečima on je ohrabrivao Afroamerikance da se „ne valjaju u dolini očaja”, već da se vode nadom da će američka nacija jednoga dana zaista živeti u skladu s načelom da su svi ljudi jednaki, kao što piše u *Deklaraciji nezavisnosti* (1776).

„Sanjam da će moje četvoro male dece jednoga dana živeti u naciji u kojoj im neće suditi po boji kože, već po njihovom karakteru”, rekao je King, ističući zajedništvo Afroamerikanaca i belaca kao preduslov slobodne budućnosti američkog društva. Nabrajajući različite američke države – iako pretežno, ipak ne isključivo one južne – ukazivao je na rasizam kao na sistemski problem čitavog američkog društva. Rekao je da sanja da će „jednoga dana na crvenim brdima Džordžije sinovi bivših robova i bivših robovlasnika moći da sede zajedno za stolom bratstva”. Pored

ohrabrenja koje je davao, King je skrenuo pažnju i na realne opasnosti policijske brutalnosti prema Afroamerikancima, kao i na rasističku retoriku državnih funkcionera. Prema svedočenjima očevidaca, njegov govor je bio emotivan i snažan, propoved koja je ohrabrila masu da nastavi da se bori za svoja prava.

Godinu dana nakon Marša, Martin Luter King je dobio Nobelovu nagradu za mir (1964), a predsednik Lindon B. Džonson je potpisao Zakon o građanskim pravima, čime je borba Afroamerikanaca dobila snažnu institucionalnu potvrdu, iako time nije okončana. Nakon toga, King je nastavio sa svojim angažmanom još četiri godine, dok 4. aprila 1968. u Memfisu (Tenesi) nije ubijen. Njegov san, koji su od 1963. prisvojili mnogi, ostao je trajno upisan u istoriju borbe za prava Afroamerikanaca i do danas je snažan simbol otpora nepravdi i diskriminaciji, koje još nisu iskorenjene.

Kingov memorijal u Vašingtonu

Spomenik doktoru Kingu podignut je 2011. na Vašingtonskom molu kao prvi memorijal pojedincu, civilu, Afroamerikancu, koji nije bio američki predsednik, državnik, i koji nije imao ratne zasluge. Statua prikazuje Martina Lutera Kinga kako izlazi iz planine, što predstavlja vizuelnu interpretaciju njegovih reči da „iz planine očajja” nastaje „kamen nade”. I zvanična adresa spomenika, 1964 Avenija nezavisnosti (*Independence Avenue*), seća na istorijsku borbu i zakone o građanskim pravima izvojevane 1964. godine.

Ulica Martina Lutera Kinga mlađeg

Dve godine nakon ubistva Martina Lutera Kinga (1970), ulica u Zemunu je nazvana po njemu i to ime nosi do danas. Jugoslavija je u tom istorijskom trenutku bila jedna od vodećih zemalja Pokreta nesvrstanih, koji je u svojoj biti bio antikolonijalan te je ohrabrivao borbu za slobodu, jednakost i pravdu – vrednosti na koje se King pozivao u svom aktivizmu i u svojoj viziji američkog sna.

We Can Do It!

J. Howard Miller

POST FEB. 15 TO FEB. 28

WAR PRODUCTION CO-ORDINATING COMMITTEE

28 We can do it!

We Can Do It!

Po ulasku u Drugi svetski rat, Sjedinjene Američke Države suočile su se s brojnim poteškoćama, među kojima i s nestašicom muške radne snage. Mesta radnika regrutovanih za vojsku morale su da popune žene, pa je tako obavljanje fabričkih poslova, prevashodno onih iz domena vojne industrije, medijski promovisano kao patriotska dužnost. U okviru takve kampanje, 1942. godine nastaje i plakat umetnika Džeja Hauarda Milera pod nazivom *We can do it!*, koji će u kasnijim decenijama postati ikonička slika borbe za ženska (radnička) prava.

Ipak, u trenutku nastanka, plakat nije imao današnje značenje i masovnu prepoznatljivost. Naručen u okviru interne kampanje kompanije *Westinghouse Electric*, plakat je bio izlagan u lokalnim fabrikama kao deo serije radova u svrhu podizanja borbenog morala i produktivnosti radnika. Otuda je njegov domet bio prevashodno lokalan, a kontekst u kom je stvoren i izlagan nije nosio feminističke konotacije, već se shvatao kao deo nacionalne ratne politike. Njegova pisana poruka pak biće osnov za argumentaciju posleratnih zahteva za nezavisnošću i rodnom ravnopravnošću. Svest da su žene sposobne da obavljaju poslove koji su do tada bili namenjeni isključivo muškarcima naročito dobija na značaju u svetlu odluke brojnih kompanija da nakon rata na njihova radna mesta vrate ratne veterane te sve jačih kampanja za povratak žena u društvenu ulogu domaćice.

Godinu dana nakon izlaganja Milerovog plakata, 1943, komponovana je rodoljubiva pesma „Zakivačica Rouzi“ (*Rosie the Riveter*), a Norman Rokvel, inspirisan njome, uradio je istoimenu ilustraciju za naslovnu stranu lista *The Saturday Evening Post*. Zakivanje, iako nije lako, bilo je među najtraženijim poslovima i reklamiralo se kao rad u kom do izražaja dolaze ženske predispozicije, poput preciznosti. Brojne fotografije zakivačica svedoče da Zakivačica Rouzi nije bila jedna konkretna žena, već arhetip radnice, snažne žene u službi otadžbine, koji se u raznim medijima javljao u sličnom reprezentativnom obrascu. Ikonografski bliska Milerovom plakatu, Rokvelova ilustracija je tokom rata bila daleko popularnija i korišćenija. Na oba dela, mlada žena odevena je u radničko odelo a njene mišićave ruke su simbolički fokus slike. Pa ipak, Milerovo delo – grafički jednostavnije, sa ženom koja gleda ravno u posmatrača i eksplicitno ispisanom porukom – pokazalo se kao vizuelno komunikativnije izvan prostorno-vremenskih

okvira u kojima je nastalo. Uz to, izostanak eksplicitnih nacionalnih oznaka i ratnih referenci učinio ga je pogodnijim za rekontekstualizaciju.

Plakat *We can do it!* započeo je svoj novi život 1982. godine, kada je reprodukovano u članku *Vašington posta* pod naslovom *Poster Art for Patriotism's Sake*, a 1994. *Smitsonijan magazin* stavio ga je na svoju naslovnicu. Od plakata patriotske ratne propagande, *We can do it!* postao je, tokom 1980-ih, vizuelna perjanica drugog talasa feminizma. U narednim godinama našao se u muzejskim postavkama, na poštanskoj marki, ali i u političkim kampanjama i reklamama najrazličitijih proizvoda. Danas je jedan od najznačajnijih simbola feminističke borbe i istovremeno jedna od najkomodifikovanih slika modernog doba.

(Anti)reklama

U procesu komodifikacije, Milerov plakat povremeno se smeštao u kontekste koji su podrivali njegovu feminističku interpretaciju. Tako je kompanija *Clorox* iskoristila sliku u reklami sredstava za čišćenje, pri čemu su tekst činile reči *Get the power*, uz dodatak *the power to clean anything*. Venčani prsten i manikir kao diskretne vizuelne intervencije pretvorili su sliku borbe za ženska radna prava u šalu o negovanoj domaćici, pokazujući kako komercijalna kultura može da prisvoji emancipatorski simbol i pretvori ga u sopstvenu suprotnost.

We can do it s poznatim likom

Milerov plakat rekreirale su i brojne poznate ličnosti, kako u šou-biznisu tako i u političkim kampanjama. Među mnogim pevačicama koje su direktno referirale na njega izdvajaju se Bijonse, Pink i Kejtj Peri, pri čemu je prepoznatljiva ikonografija tretirana ili kao prečica da se bez suvišnog objašnjavanja prenese feministička poruka ili čak samo kao dopadljiv motiv. Pojedine političarke koristile su vizuelni model plakata u svojim promotivnim aktivnostima, dok su druge prikazivane tako na nezvaničnim ilustracijama, pa se, na primer, na osmomartovskim marševima u Americi moglo videti i lice Mišel Obame kao žene s Milerovog rada.

29 Prajd zastava

Rainbow flag

Zastava duginih boja je univerzalni, transnacionalni simbol LGBTQ+ zajednice. Nastala je 1970-ih kao vid javne proklamacije homoseksualnosti i politizacije kolektivnog identiteta u trenutku kada su pripadnici LGBTQ+ zajednice krenuli u aktivnu borbu za jednaka prava, dok je nasilje nad njima bilo široko normalizovano. Mada je zastava duginih boja u različitim tonovima i s drugačijim rasporedom boja i u prošlosti bila simbol različitih zajednica, u drugoj polovini 20. veka ta zastava je postala prepoznata kao zvanična „zastava ponosa“. Njen tvorac je umetnik i aktivista Gilbert Bejker.

Za osmišljavanje zastave, Bejker je imao snažnu podršku Harvija Milka, prvog otvoreno gej američkog političara izabranog na javnu funkciju u Kaliforniji. Zastava se prvi put vijorila 25. juna 1978. u San Francisku, tokom Parade na Dan gej slobode, na kojoj je govorio i Milk, malo pre nego što su on i gradonačelnik San Franciska ubijeni u novembru iste godine.

Odluka da zastava bude novi simbol doneta je i iz potrebe da se zameni dotadašnji simbol gej zajednice, obrnuti roze trougao nastao kao obeležje homoseksualca 1930-ih i 1940-ih u nacističkim logorima. Novo vizuelno rešenje koje će adekvatnije predstavljati kolektivni identitet kvir ljudi pronađeno je u spektru boja, u kojem je roze predstavljala seksualnost, crvena život, narandžasta isceljenje, žuta sunčevu svetlost, zelena prirodu, tirkizna magiju, indigo-plava mir i ljubičasta dušu. Roze i indigo-plava naknadno su izostavljene iz praktičnih razloga proizvodnje. Ovako postavljene, jarke boje zastave ponosa trebalo je da simbolišu vidljivost i raznolikost kvir zajednice, izlazak njenih pripadnika sa istorijske margine i iz vremena kada su u javnosti bili primorani da se skrivaju, pa su se međusobno prepoznavali suptilnim znakovima i prema boji odevanja.

Kroz istorijat prajd zastave može se pratiti transformacija jednog simbola od supkulturnog obeležja do nacionalno prepoznatog i konačno globalno prihvaćenog znaka identiteta i solidarnosti. Tokom juna, međunarodnog Meseca ponosa, mnoge kompanije i institucije prilagođavaju svoj vizuelni identitet dodavanjem duginih boja ili ističu zastave ponosa na svojim sedištima i u javnim prostorima. Tako je LGBTQ+ zastava bila istaknuta i na Beloj kući 26. juna 2015, u vreme

predsedničkog mandata Baraka Obame, kada su u SAD legalizovani istopolni brakovi, i juna 2023, kada je predsednik Džozef Bajden organizovao proslavu u čast Meseca ponosa. Ipak, takvi gestovi podrške kvir zajednici često su predmet kritike, budući da se u njima prepoznaje instrumentalizacija simbolike LGBTQ+ zajednice zarad profita i marketinga, jačanja javnog „imidža“ kompanije ili institucije, što se u literaturi naziva i *rainbow-washing*.

Prajd

Šezdesetih godina 20. veka, u deceniji borbe za građanska prava, počela je i savremena istorija borbe za jednakost LGBTQ+ zajednice u SAD. Iako se istorija kvir zajednice može pratiti dalje u prošlost, šestodnevna Stounvolaska revolucija protiv policijske brutalnosti, koja je počela 28. juna 1969. kao odgovor na policijsku raciju gej bara *Stounvol in* u Grinič vilidžu na Donjem Menhetnu, u kolektivnom sećanju LGBTQ+ zajednice prepoznaje se kao prelomni događaj. Sukobi s policijom zabeleženi su i ranije, naročito u Njujorku i San Francisku, koji su do danas ostali važni centri LGBTQ+ aktivizma, ali i gradovi najposećenijih Prajdova. U znak sećanja na Stounvol, prvi Prajd održan je 1970. u Njujorku kao protestna šetnja, a tradicija se nastavila i svake godine je obuhvatala sve više gradova, s vremenom prerastajući u svojevrsan karneval jednakosti i sloboda.

Prajd u Srbiji

Prvi Prajd u Beogradu, održan 30. juna 2001, obeležen je brutalnim nasiljem i prekidom skupa i smatra se početkom borbe za prava pripadnika LGBTQ+ zajednice u Srbiji. Tek 13 godina kasnije (2014) održan je Prajd koji je protekao bez incidenata, ali ne i poslednji po pretnjama za bezbednost učesnika. Istopolne zajednice ni do danas nisu zakonom prepoznate u Srbiji, a prava kvir ljudi su gotovo svakodnevno ugrožena, te se borba za slobodu i jednakost i dalje vodi.

VE

RI

TAS

30 Ajvi liga

The Ivy League

Ajvi liga je grupa od osam najprestižnijih univerziteta sa severoistoka Sjedinjenih Država: Harvard, Jejl, Prinston, Kolumbija, Braun, Dartmut, Kornel i Univerzitet Pensilvanije. Uprkos tome što se izraz van SAD kolokvijalno koristi da označi sve vrhunske američke univerzitete, pripadnost Ajvi ligi određena je istorijskim i geografskim kontekstom, jer se svi nalaze u saveznom državama nastalim iz prvobitnih 13 kolonija i svi su, osim Kornela, stariji od Ustava Sjedinjenih Država.

Sam termin *Ajvi liga* (Liga bršljan) skovan je u sportskom novinarstvu 1930-ih kako bi se opisala grupa tradicionalnih sportskih rivala s tih „drevnih osam“ univerziteta, čije kampuse su činile kolonijalne zgrade prekrivene bršljanom. Urednik *Associated Press*-a Alan Gould skovao je izraz 1935, ali su Harvard, Jejl, Prinston, Kolumbija, Braun, Dartmut, Kornel i Univerzitet Pensilvanije tek 1954. i formalno uspostavili atletsku konferenciju Ajvi lige.

Ti univerziteti od svog nastanka služe kao škola za američku, ali i svetsku elitu. Obrazovali su 16 američkih predsednika i većinu sudija Vrhovnog suda. Njihova duga istorija pruža im „auru bezvremenosti“, pozicionirajući ih kao vrhunac visokog obrazovanja. Zahvaljujući dugoj tradiciji, tome što se godinama nalaze u vrhu svih svetskih lista najboljih univerziteta, kao i činjenici da su među njihovim predavačima najbolji profesori, od kojih su mnogi dobitnici Nobelove nagrade, te ustanove dobijaju milijarde dolara od federalne vlade i alumnista za svoja neretko pionirska istraživanja.

Njihov prestiž često je, međutim, u senci kako istorijskih tako i savremenih kontroverzi. Kraj sedme decenije prošlog veka predstavlja transformativno doba u kome su studenti uspeali da nizom protesta privole te univerzitete da otvore svoje učionice i za žene i manjine. Pored toga, svi univerziteti Ajvi lige su se od početka 21. veka na različite načine posvetili (pre)ispitivanju uloge koju su imali do Građanskog rata, budući da su mnoge finansirali trgovci robljem i da su izgrađeni robovskim radom.

Iako podaci otkrivaju postojanje prednosti za upis dece bivših studenata i sportista, ovi univerziteti privlače najtalentovanije studente iz čitavog sveta posredstvom

tzv. prijema bez obzira na ekonomski status (*need-blind admission*), a sve češće obezbeđuju i značajnu finansijsku podršku za svoje studente, poput Harvardovog fonda za doktorske stipendije. Uprkos povremenim kritikama nekih njihovih politika, univerziteti Ajvi lige ostaju zamajac društvene mobilnosti i primarno mesto za obuku globalne liderske klase.

To(a)st!

Koledži širom Amerike imaju čudne fudbalske tradicije, ali Univerzitet Pensilvanije možda ima najčudniju. Posle treće četvrtine svake domaće utakmice, studenti tog univerziteta bacaju tost hleb na teren, te tom neobičnom „zdravicom“ (*toast*) odaju počast svom timu, a na terenu se može naći preko 20.000 komada hleba. Tradicija potiče od školske pesme *Drink a Highball*, koja se završava stihom: „Evo zdravice za dragog starog Penala!“ Kada je 1970-ih alkohol zabranjen na stadionu, studenti su počeli da shvataju „zdravicu“ doslovno, te su umesto alkohola koristili *pravi to(a)st*.

Jugosloveni na univerzitetima Ajvi lige

Između 1964. i 1990, preko 150 profesora, naučnika i studenata iz Jugoslavije boravilo je, zahvaljujući Fulbrajtovoj stipendiji, na univerzitetima Ajvi lige. Ta hladnoratovska razmena dovela je mnoge jugoslovenske intelektualce na elitne kampuse Amerike. Među njima je bio i Vlada Petrić, koji je ostavio trag kao profesor filmskih studija na Harvardu (1972–1997) i suosnivač čuvene Harvardske filmske arhive. Decenijama ranije, Mihajlo Pupin je kao profesor fizike predavao na Univerzitetu Kolumbija (1889–1931), a njegovo ime danas nosi zgrada laboratorije za fiziku i astronomiju – Pupin hol.

31 Automobil

Car

Iako je prvi automobil konstruisao Karl Benc 1886. godine, do revolucije u proizvodnji automobila došlo je početkom 20. veka u SAD. Priča o američkim automobilima počinje 1893, kada su braća Durije napravila prvi automobil, ali suštinski preokret u automobilskoj industriji napravio je preduzetnik Henri Ford. Njegova biografija jedna je u nizu američkih *success stories*. Rođen je 1863. na farmi u državi Mičigan, kao dete irskih imigranata, a sa 16 godina je u Detroitu počeo da radi kao pomoćnik u mehaničarskoj radnji. Postepeno je napredovao, sve dok nije postao glavni inženjer u kompaniji Tomasa Edisona, a potom je razvijao svoj model automobila i 1903. osnovao kompaniju *Ford motor*.

Ford je 1908. godine lansiranjem modela T izazvao pravu revoluciju, postavivši temelje masovne proizvodnje jeftinih vozila. Umesto u zanatskim radionicama, automobili su se sklapali na pokretnoj traci, čime se proces izrade drastično ubrzao. Na vrhuncu proizvodnje, s pokretne trake je svakog minuta silazio po jedan *ford T*. Takav pristup učinio je automobil dostupnim širim slojevima stanovništva, pa je do 1927. godine iz Fordovih pogona izašlo neverovatnih petnaest miliona primeraka tog „narodnog auta“.

Paralelno s Fordovom kompanijom uzdizale su se i druge, poput *Bjuika*, *Pontijaka* i *Kadilaka*, koje su se 1908. ujedinile u konglomerat *Dženeral motors*. Novina kod njih bilo je uvođenje godišnjih novih modela, uz tehnološke inovacije (električno paljenje, moderan menjač, nov dizajn). Dok je Fordova strategija bila masovna proizvodnja po najnižoj ceni, strategija *Dženeral motorsa* bila je proizvodnja automobila za svakog kupca, cenu i svrhu, od najjeftinijeg *ševroleta*, preko *pontijaka*, *bjuika*, do najskupljeg *kadilaka*. Američka *velika trojka*, koju su činili *Ford motor*, *Dženeral motors* i *Krajsler*, već je u međuratnom periodu dominirala svetskim tržištem.

„Zlatnom dobu automobila“ 1950-ih i 1960-ih godina 20. veka doprinelo je nicanje naselja na obodima velikih gradova. Standard postaje posedovanje dva ili tri automobila po porodici. Slika tadašnje Amerike bili su veliki *kadilaci*, *bjuici* i *pontijaci* na modernim auto-putevima, nasuprot evropskim ekonomičnim automobilima poput *fiće* ili *bube*. Vrhunac je dostignut 1950-ih, kada je gotovo 70% automobila u svetu bilo proizvedeno u Americi.

Do ozbiljne krize došlo je sa uvođenjem naftnog embarga 1973. i posle Iranske revolucije 1979, kada je skočila cena nafte. Stoga su i Amerikanci počeli da kupuju manje i ekonomične automobile iz Japana. Automobilaska industrija bila je uzdrmana i zbog ekonomske krize 2008, kada počinje potraga za alternativama koje bi snizile potrošnju ali i zadovoljavale ekološke standarde. Paralelno s tim, američka automobilaska industrija fokusirala se na proizvodnju pikap i SUV vozila, koja i danas dominiraju američkim tržištem, a uživaju i globalnu popularnost.

Ono što je na početku 20. veka napravio Henri Ford u 21. je svojom automobilskom revolucijom izveo preduzetnik Ilon Mask, direktor automobilske i elektroenergetske kompanije *Tesla*, s novim električnim automobilima – od prvog modela *tesla roadster* (2008), preko *tesle S, X, 3, Y*, do futurističkog *cybertrucka*.

Ford T na kaldrmi i asfaltu

U Beogradu se *ford T* pojavio već 1911. godine, a svoju popularnost najpre je stekao u srpskoj vojsci tokom Prvog svetskog rata, kada su stotine *fordova* dobijenih od SAD i Velike Britanije služile kao sanitetska i transportna vozila. U međuratnom periodu, u Kraljevini Jugoslaviji su najveću popularnost uživali američki automobili, a do sredine 1920-ih svaki peti automobil bio je *ford T*, koji je dobio nadimke „brka” i „papučar” zbog specifičnog izgleda komandi u kabini.

Yugo-America

Fabrika *Crvena zastava* iz Kragujevca počela je 1980. s proizvodnjom *juga*, koji je ubrzo postao jedan od simbola Jugoslavije i omiljen porodični automobil. Sredinom 1980-ih, američki biznismen Malkom Briklin odlučio je da pokrene izvoz *juga* u SAD i osnovao preduzeće *Yugo-America*. Prva isporuka je stigla u SAD 1985. i, sa cenom od 3990 dolara, *juga* je bio najjeftiniji auto na američkom tržištu, a u prvoj godini i najbolje prodavan evropski automobil u Americi. Ubrzo se, međutim, ispostavilo da se *juga* često kvari, pa je postao meta podsmeha, čak i u holivudskim hitovima poput *Umri muški 3*. Sa uvođenjem sankcija SRJ, izvoz *juga* u Ameriku konačno je prekinut 1992, ali je legenda o *jugu* nastavila da živi, najviše u popularnoj kulturi.

32 Empajer stejt bilding

The Empire State Building

Zahvaljujući novim tehnologijama, oblakoderi su krajem 19. i početkom 20. veka postali simboli uspona gradova, ali i simboli moći. Nove čelične konstrukcije nisu bile samo trijumf arhitekture, već ogledalo same Amerike, u kojoj tada dolazi do naglog porasta stanovništva, razvoja saobraćaja, porasta kapitala i uspona potrošačkog društva. Oblakoderi su prvo počeli da niču u Čikagu, koji je posle velikog požara 1871. rastao najbrže od svih američkih gradova, da bi početkom 20. veka primat preuzeo Njujork s kultnom „Peglom” (*Flatiron Building*, 1902) i njenih tada neverovatnih šest liftova, te zgradama Singera (1908) i Vulvorta (1913), koje su služile i kao monumentalne reklame tih poslovnih imperija.

U međuratnom periodu izrasla su dva simbola Njujorka – zgrade Krajsler i Empajer stejt. Volter Krajsler, vlasnik moćnog auto-konglomerata Krajsler, podigao je tada najvišu zgradu na svetu, visoku 319 metara, sa 77 spratova, u art deko stilu. O dinamici tog vremena najbolje govori to što je taj uspeh brzo nadmašen: Krajslerova zgrada završena je 27. maja 1930, a već 1. maja 1931. na njujorškoj Petoj aveniji nikao je Empajer stejt bilding, visok 381 metar (443 metra sa antenom), sa 102 sprata, takođe u art deko stilu. U želji da nadmaši rivala, podigao ga je Džon Raskob, finansijski direktor *Dženeral motorsa*, s bivšim guvernerom Njujorka Alom Smitom. Oba oblakodera zidana su za vreme ekonomske krize, što pokazuje i američku vitalnost, ali i želju tadašnjih poslovnih ljudi da svoju moć mere i visinom podignutih zgrada.

Empajer stejt postao je najviši zahvaljujući stalnom pomeranju granica u upotrebi novih tehnologija. Čelični okvir, savremena logistika i novi materijali omogućili su neverovatan tempo gradnje: oko 3.000 radnika je, radeći i danju i noću, podizalo prosečno četiri i po sprata nedeljno. Da bi se više od 15.000 ljudi svakodnevno kretalo kroz zgradu, bilo je potrebno ugraditi minimum 58 liftova (danas ih ima 73), čija je brzina skoro udvostručena u odnosu na dotadašnje standarde. Samo godinu i četrdeset pet dana po početku radova, zgradu je svečano otvorio predsednik Herbert Huver. Pritiskom na dugme iz Vašingtona, on je daljinski upalio svetla Empajera stejta, kao što je i Vudro Vilson 1913. godine upalio 80.000 sijalica prilikom otvaranja zgrade Vulvort.

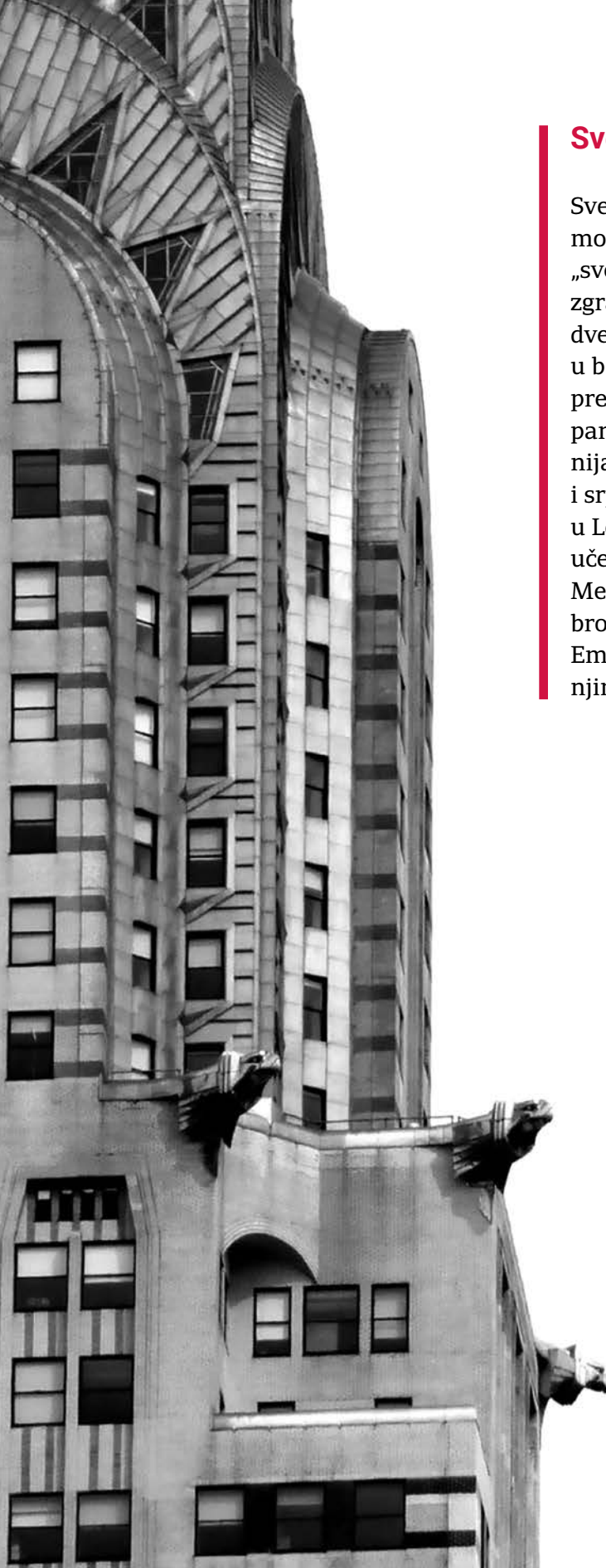

Sve do 1972. Empajer stejt je bio najviši oblakoder na svetu, a tada je na prvo mesto došla prva kula Svetskog trgovinskog centra, pa za njom i druga (1973), svaka sa po 110 spratova; obe su srušene u terorističkom napadu 11. septembra 2001. godine.

Najviša filmska zvezda

Svetskoj slavi Empajer stejta dodatno je doprineo Holivud. Sve je počelo 2. marta 1933. godine premijerom *King Konga* – scena u kojoj džinovski gorila prkosi avionima sa samog vrha zgrade postala je jedan od najslavnijih kadrova u istoriji kinematografije. Sa više od 250 filmskih uloga, zgrada je postala ultimativna holivudska scenografija i nezaobilazna tačka pop-kulture. Bilo da je reč o romantičnim filmovima ili naučnofantastičnim katastrofama, taj oblakoder decenijama ostaje jedna od omiljenih filmskih zvezda.

Svetlosne poruke

Svetla na vrhu Empajer stejta decenijama su moćan način prenošenja poruka. Iako zgrada „svetli“ od otvaranja, tradicija osvetljavanja zgrade zaživela je 1976. godine, kada je povodom dvestogodišnjice američke nezavisnosti zasjala u bojama američke zastave. Veliki tehnološki preokret nastupio je 2012. godine uvođenjem pametnog LED sistema sa šesnaest miliona nijansi. Te godine, na LED ekranima svetlela je i srpska zastava pred početak Olimpijskih igara u Londonu, u okviru predstavljanja zemalja učesnica. Države čije su zastave obasjavale Menhetn sa Empajer stejta izabrane su na osnovu brojnosti njihovih reprezentacija. Smenom boja, Empajer stejt danas šalje poruke celom svetu – njima se slavi, žali ili iskazuje solidarnost.

ENOLA
GAY

82

NO SM... WITHIN

33 Atomska bomba

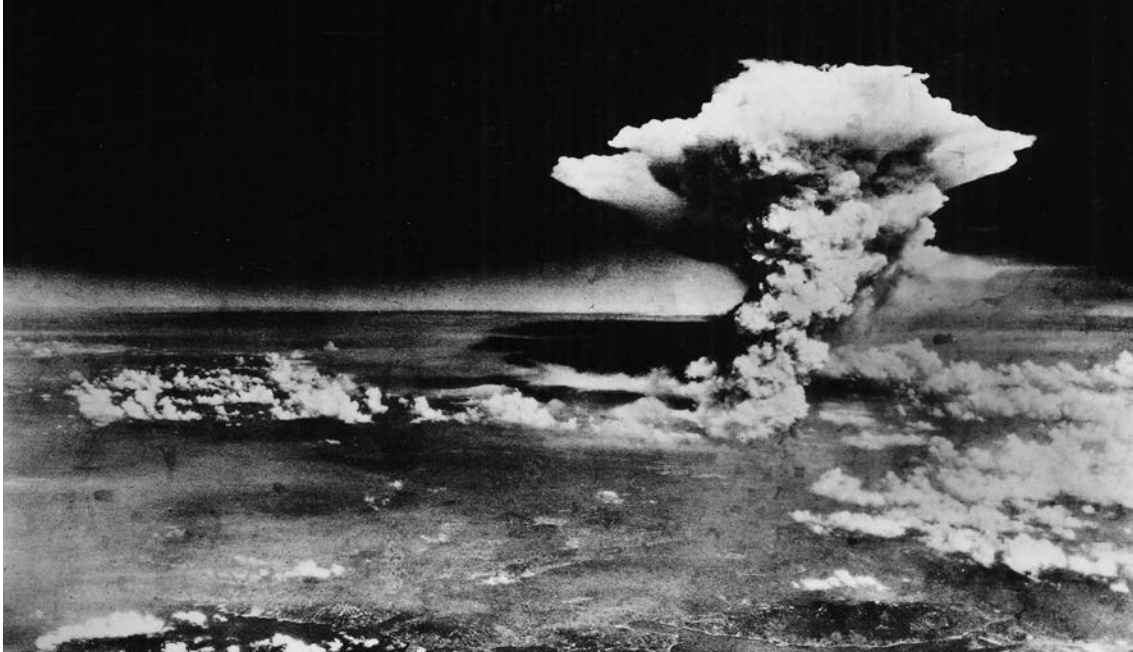
Atomic bomb

Kada je, 6. avgusta 1945. godine, iz bombardera B-29 nazvanog *Enola Gej* atomska bomba bačena na Hirošimu, a tri dana kasnije na Nagasaki, poginulo je preko 110.000 ljudi, čemu je s vremenom pridodat i veliki broj obolelih i preminulih od radijacije. Taj događaj ubrzao je zvaničnu kapitulaciju Japana, kojom je 2. septembra 1945. godine formalno završen Drugi svetski rat. Bombe s nadimcima *Mališan* (*Little Boy*) i *Debeljko* (*Fat Man*) dovele su u pitanje fundamentalne postavke na kojima je do tada počivalo čovečanstvo.

Neposredno pred početak rata, 1939. godine, fizičari Albert Ajnštajn i Leo Zilard uputili su pismo predsedniku Frenklinu D. Ruzveltu, upozoravajući na mogućnost da nacistička Nemačka razvija nuklearno oružje. Kao odgovor, SAD su pokrenule tajni Projekat Menhetn (1942–1946), kojim je rukovodio general Lesli Gruvs, dok je fizičar Džulijus Robert Openhajmer vodio laboratoriju u Los Alamosu. Projekat se proširio na više od 30 lokacija u SAD i okupio neke od najznačajnijih naučnika epohe. Dok je Enriko Fermi sa svojim timom u laboratoriji Univerziteta u Čikagu postizao prvu kontrolisanu lančanu nuklearnu reakciju u okviru eksperimentalnog nuklearnog reaktora *Chicago Pile 1*, Openhajmer je u Los Alamosu razvijao dva modela bombe: uranijumsku i plutonijumsku. Prva detonacija izvedena je 16. jula 1945. u pustinji Nju Meksika, u okviru *Triniti* testa. Govoreći o razornim posledicama tog otkrića, Openhajmer će godinama kasnije citirati hinduistički sveti spis *Bhagavad gita*: „Postadoh smrt, razarač svetova.”

Kraj Drugog svetskog rata nije doneo i kraj sukoba, već je otvorio epohu hladnog rata, koja je trajala do raspada Sovjetskog Saveza i koju je obeležila trka u nuklearnom naoružanju. Ta trka je počela 1949, kada je SSSR u Kazahstanu uspešno testirao svoju prvu atomsku bombu i time okončao američki monopol na nuklearno oružje. Usledilo je razvijanje novih, razornijih oblika atomskog oružja. Sjedinjene Države su 1952. prvi put testirale hidrogensku bombu, a Sovjetski Savez je to učinio 1953. godine, u okviru programa koji je vodio fizičar Andrej Saharov.

Šezdesete godine obeležio je koncept „uzajamno garantovanog uništenja” (*mutual assured destruction*, skraćeno MAD), zasnovan na pretpostavci da bi svaki nuklearni napad izazvao obostranu devastaciju, čemu se svet najviše približio

tokom Kubanske krize. Budući da je u međuvremenu još nekoliko zemalja počelo da razvija nuklearne programe, 1968. otvoren je za potpisivanje Ugovor o neširenju nuklearnog oružja, koji je stupio na snagu dve godine kasnije. Sporazum je imao tri stuba: neširenje oružja, razoružanje i pravo na mirnodopsku upotrebu nuklearne energije. Ipak, kraj hladnog rata nije značio i kraj borbe za supremaciju. Danas, pored SAD i Rusije, još sedam zemalja poseduje nuklearno oružje (Kina, Velika Britanija, Francuska, Izrael, Indija, Pakistan i Severna Koreja), što i dalje predstavlja pretnju globalnoj bezbednosti. Atomska bomba ostaje jedan od najambivalentnijih simbola modernog doba: proizvod naučnog napretka i mobilizacije intelektualnih resursa bez presedana, ali i upozorenje o razornom potencijalu tehnologije.

Dr Strejndžlav

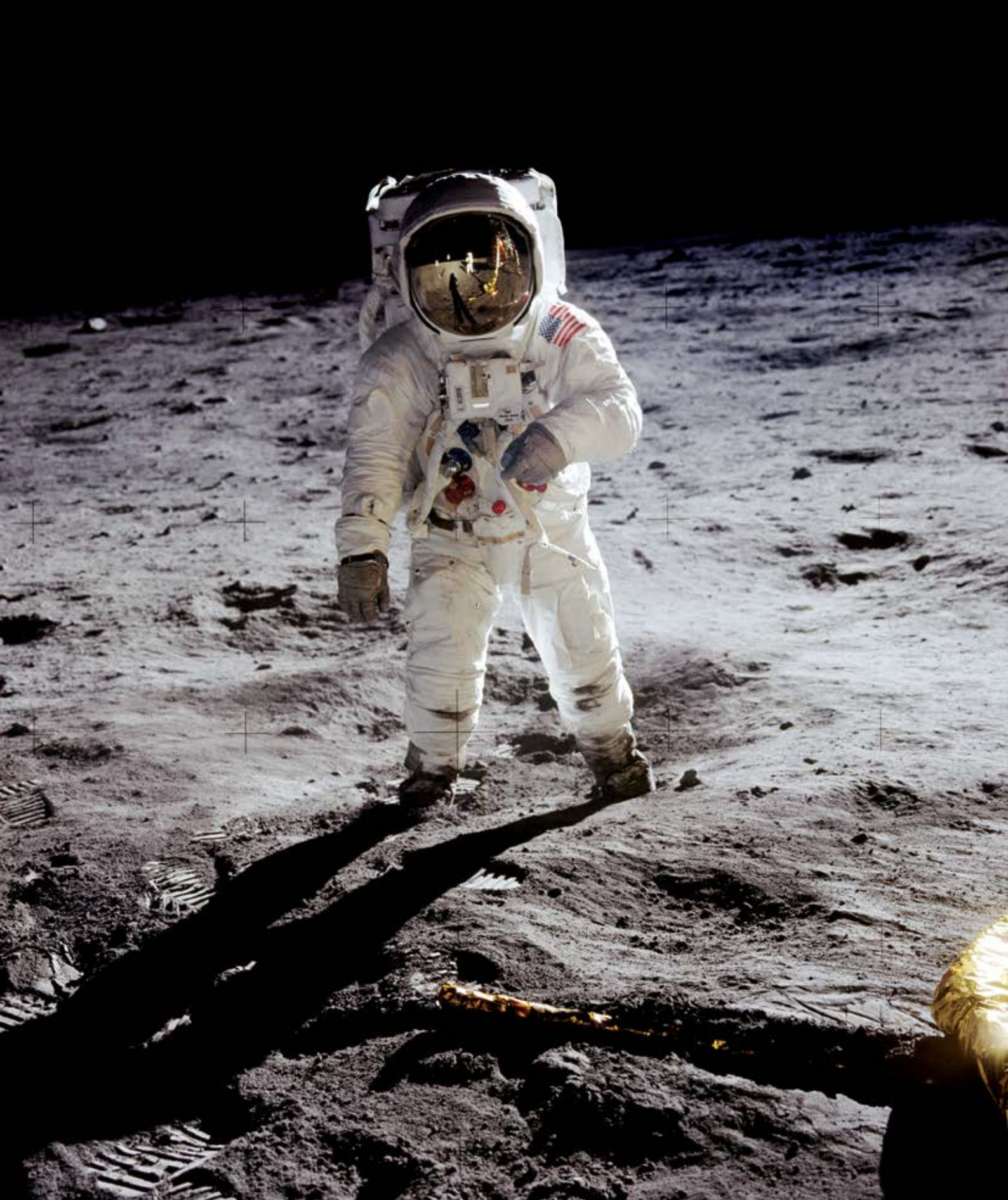
Vrhunac hladnog rata bila je Kubanska raketna kriza (1962), koja je nastupila nakon što su američki izviđački avioni otkrili sovjetske nuklearne rakete na Kubi, nedaleko od svoje teritorije. Američki predsednik Kenedi odgovorio je pomorskom blokadom Kube, zatraživši uklanjanje sovjetskih raketa. Nakon dramatičnih 13 dana, kada je svet bio na ivici nuklearne katastrofe, postignut je kompromis, ali atomska bomba ostala je ultimativna pretnja čovečanstvu. To je inspirisalo mnoge umetnike, a kao jedan od najboljih primera ističe se film Stenlija Kjubrika *Doktor Strejndžlav ili: Kako sam naučio da ne brinem i zavoleo bombu*. Ta satira, nastala neposredno nakon Kubanske raketne krize, danas se smatra jednom od najboljih kritika principa „uzajamno garantovanog uništenja” i metaforom o krhkosti ljudskog roda spram nuklearnog naoružavanja.

Duck and cover

Tokom hladnog rata, u Sjedinjenim Američkim Državama strah od nuklearnog napada postao je deo svakodnevnog života. Ključnu ulogu imale su kampanje civilne zaštite koje su podrazumevale i školske vežbe *Duck and cover*, na kojima su đaci učeni kako da se zaštite u slučaju atomskog napada. Uporedo sa tim, porodicama su se delila uputstva za izgradnju kućnih skloništa i strategije evakuacije, čime se svest o nuklearnoj pretnji aktivno održavala i u javnoj i u privatnoj sferi.

34 Sletanje na Mesec

The Moon landing

Nauka i tehnologija presudno su uticale na uspon Amerike, a tehnološka dostignuća su i danas jedan od temelja američke supremacije. Svemirska trka Sovjetskog Saveza i SAD, koja je počela 1957. lansiranjem sovjetskog veštačkog satelita *Sputnjik*, dostigla je vrhunac 1969, kada su američki astronauti kročili na Mesec i u njega zaboli zastavu SAD. Pobjeda u toj trci nije bila samo pokazatelj tehnološke superiornosti, već je svetu poslala poruku o ukupnoj moći američkog poretka, a Mesec je postao pozornica na kojoj je dokazano da je Amerika sposobna da naučnu fantastiku pretvori u stvarnost.

Sputnjik šok je neposredno uticao na osnivanje američke Nacionalne vazduhoplovne i svemirske agencije (NASA) 1958, s idejom da se sovjetski uspjesi što pre nadmaše. Prvih deset godina NASA je parirala Sovjetima svemirskim programima *Merkjuri* i *Džemini*, ali najvažniji je bio program *Apolo* (1961–1975), sa ciljem istraživanja Meseca. Ameriku je u *Apolo* program uveo predsednik Džon Kenedi, u govoru koji je održao 25. maja 1961, označivši kao cilj spuštanje čoveka na Mesec do kraja te decenije. Iako su u trci za Mesec Sovjeti beležili prve uspehe, preokret je nastupio 1968. godine misijom *Apolo 8*, kada je ljudska posada prvi put ušla u Mesečevu orbitu i videla njegovu „tamnu stranu“. Kulminaciju tog trijumfa predstavljala je misija *Apolo 11* – spuštanje lunarnog modula *Orao* na površinu Meseca 20. jula 1969, praćeno simboličnom porukom „Orao je sleteo“, što je označilo Ameriku kao definitivnog pobednika svemirske trke.

Čuvene reči Nila Armstronga o „malom koraku za čoveka, ali velikom za čovečanstvo“ bile su remek-delo diplomatije, budući da je trenutak nacionalnog ponosa vešto pretočen u univerzalnu civilizacijsku tekovinu. Zahvaljujući direktnom televizijskom prenosu koji su pratili milioni, američki uspeh doživeo se kao uspeh celog čovečanstva, a Nil Armstrong, Baz Oldrin i Majkl Kolins postali su globalni heroji. Tokom šest misija *Apolo* (11, 12, 14, 15, 16 i 17), 12 američkih astronauta je koračalo Mesečevom površinom. Kraj hladnoratovske svemirske trke načinio je od SAD neprikosnovenog lidera u svemirskoj tehnologiji, a slika američke zastave na Mesecu postala je ikonična, kao jedan od najuverljivijih dokaza o američkoj superiornosti u 20. veku.

Artemis 2

Misija *Artemis 2* (1–10. april 2026), u kojoj su učestvovali astronauti Rid Vajzman, Viktor Glover, Kristina Koh i Džeremi Hansen, oživela je viziju iz 1969. godine, spajajući pionirski duh programa *Apollo* s tehnologijom novog doba. Ključni dometi misije obuhvataju dostizanje rekordne udaljenosti od približno 406.773 kilometra od Zemlje, čime je ostvaren najudaljeniji let s posadom u istoriji, uz jedinstvenu priliku za astronaute da sopstvenim očima vide delove Mesečeve površine koji nikada ranije nisu viđeni uživo. Taj uspeh potvrdio je američku spremnost za povratak na Mesec i trasirao put ka budućem istraživanju Marsa.

Komadić Meseca za druga Tita

Da bi što bolje iskoristila uspeh *Apolo 11*, američka administracija je poslala astronaute na svetsku turneju u 24 zemlje, među kojima je bila samo jedna komunistička – Jugoslavija. Tri meseca nakon hoda po Mesecu, Armstrong, Kolins i Oldrin su hodali po Beogradu (18–20. oktobar 1969), praćeni ovacijama stanovništva. Tito im je uručio brojne poklone i ordenje, pioniri su im pevali „Dobro nam došli, Edvine, Majkle i Nile, dobro nam došli, baš ste sile...“, a u Grockoj su američki astronauti igrali srpsko kolo! Po završetku turneje, Ričard Nikson je svetskim liderima poslao po 0,05 g Mesečeve prašine i svakom zastavu njegove zemlje koju je nosila misija *Apolo 11*. Zastava darovana Titu danas se nalazi u Muzeju Jugoslavije.

Srpska sedmorka

U misiji *Apolo 11* učestvovalo je sedam inženjera srpskog porekla: Dejvid Vujić, Slavoljub Vujić, Milojko Vučelić, Danilo Bojić, Pavle Dujić, Petar Galović i Milisav Šurbatović.

35 Majkrosoft & Epl

Microsoft & Apple

Kada se govori o savremenoj kompjuterskoj tehnologiji, među prvim asocijacijama izdvajaju se *Apple* i *IBM*, *Windows*, *Google*, *Facebook* i pametni telefoni. Svi ti digitalni alati, bez kojih je danas gotovo nezamislivo funkcionisati, razvijeni su u Americi.

Središte američke tehnološke industrije i mesto gde je počeo njen razvoj jeste Silicijumska dolina u Zalivu San Franciska. Nazvana po silicijumu, osnovnom materijalu za proizvodnju mikroprocesora, Silicijumska dolina počela je da se razvija od sredine 20. veka, kada su univerziteti počeli da saraduju s tehnološkim kompanijama, podstičući preduzetnički duh među svojim studentima. Kada je 1971. predstavljen *intel 4004*, prvi komercijalno dostupan mikroprocesor, otvorena su vrata za nastanak ne samo personalnih računara već i interneta, pametnih telefona i sistema veštačke inteligencije. Sedamdesete i osamdesete godine donele su brojna imena mladih inženjera i programera koji su sa ograničenim resursima postavili temelje savremene digitalne kulture, a mit o garažnom start-apu postao je jedan od najpopularnijih toposa američke tehnološke istorije.

Među tim mladim entuzijastima izdvojili su se Bil Gejts i Stiv Džobs. Gejts je 1975. u Albuquerkiju (Nju Meksiko), s Polom Alenom osnovao kompaniju *Majkrosoft* (*Microsoft*), a Džobs je samo godinu dana kasnije u Kaliforniji sa Stivom Voznijakom i Ronaldom Vejnrom pokrenuo *Epl* (*Apple*). Obe kompanije imale su cilj da računarsku tehnologiju uvedu u svakodnevni život.

Dok su se ostale kompanije takmičile na planu proizvodnje hardvera, *Majkrosoft* je uvideo potencijal softvera i razvio verziju programskog jezika *bejzik* (*Basic*) za personalne računare (PC) *altair 8800*. Usledile su i druge inovacije koje su računare učinile tehnološki i ekonomski pristupačnijim široj populaciji. *Majkrosoft* je razvio operativni sistem MS-DOS, grafički operativni sistem *Windows*, paket *Microsoft Office*, internet pregledač *Internet Explorer* i brojne druge programe. Za to vreme, *Epl* je ulagao u integrisan pristup, kombinujući hardver i softver u jedinstveno dizajnirane proizvode, počev od jednog od prvih komercijalno uspešnih personalnih računara – *apple II*. Za njim je usledio mekintoš, računar koji je popularizovao grafički korisnički interfejs (GUI) i upotrebu miša, a ključna transformacija dogodila se 2007, kada je predstavljen ajfon: kombinacija telefona, internet uređaja i ekrana

osetljivog na dodir. Ajfon je redefinisao tržište mobilnih telefona i postao centralni proizvod kompanije, a njegov dizajn ukazao je na potrebu da uređaj za svakodnevno korišćenje bude ne samo funkcionalan već i estetski prikladan.

Uspesi ovih kompanija svrstali su njihove vlasnike u red najbogatijih ljudi na svetu (deo tog bogatstva kroz fondacije je usmeren u humanitarne i ekološke svrhe), ali i otvorili brojna etička pitanja. Obe kompanije bile su na meti kritika zbog radnih uslova i poreskih praksi, protiv *Majkrosofta* su SAD početkom 21. veka pokrenule antimonopolističku tužbu, a uzbunjivač Edvard Snouden je 2013. objavio dokumenta o vezama te kompanije sa američkim obaveštajnim službama, čime je u javnosti otvoreno pitanje digitalne bezbednosti korisnika. Ipak, činjenica je da su danas, ulaganjem u veštačku inteligenciju, virtuelnu realnost i *cloud computing*, i *Epl* i *Majkrosoft* neodvojiv deo života većine ljudi.

Marketing kao spektakli

I *Majkrosoft* i *Epl* bili su od svojih ranih godina svesni značaja marketinga. *Epl* je 1984. na Superboulu predstavio prvi mekintoš reklamom koja je referirala na Orvelov roman *1984*. *Majkrosoft* će kasnije slediti sličnu marketinšku logiku prilikom lansiranja programa *Windows 95*. Jedna od dotad najskupljih i najopsežnijih kampanja podrazumevala je, između ostalog, osvetljavanje Empajer stejt bildinga u zaštitne boje *Windowsa*, licenciranje pesme Roling stounsa *Start Me Up* i emitovanje sitkoma sa Dženifer Aniston i Metjuom Perijem u glavnim ulogama.

Ulazak Jugoslavije u računarsko doba

Nakon što je početkom 1960-ih kreiran prvi jugoslovenski računar CER-10, računarska tehnologija u zemlji razvijala se umnogome zahvaljujući zajedničkim ulaganjima sa američkim kompanijama. Tako je 1978. udruživanjem američkog *Hanivela*, Elektronske industrije (EI) iz Niša i beogradskog preduzeća *Progres* nastala firma *EI-Hanivel*. Proizvodnjom *Hanivelovih* uređaja i preuzimanjem američkih modela upravljanja, firma je postala simbol ekonomskog otvaranja Jugoslavije prema Zapadu tokom hladnog rata. Širenje tržišta pratila je i potreba za računarskom edukacijom, pa 1984. počinje da izlazi časopis *Svet kompjutera*, danas najdugovečniji list te vrste u zemlji.

36 Američki san

The American Dream

Utemeljen na postulatima *Deklaracije nezavisnosti* (1776) „da su svi ljudi stvoreni jednaki; da ih je njihov Tvorac obdario neotuđivim pravima; da među ova spadaju život, sloboda i traženje sreće“, američki san je jedno od najpodsticajnijih sredstava američke diplomatije. Taj koncept popularizovao je historičar Džejms Traslou Adams u knjizi *Epska Amerika* iz 1931, gde već u predgovoru piše o „američkom snu za boljim, bogatijim i srećnijim životom za [...] građane svih staleža“, što je naveo kao najveći doprinos „dobrobiti sveta“. Korene tog fenomena prepoznao je još na početku 17. veka, kada su emigranti napuštali Evropu prvenstveno iz ekonomskih razloga, ali i sa željom za slobodnijim životom.

U svojoj suštini, američki san je ideja o jednakim prilikama za napredak i uspeh svih građana SAD koji su spremni da naporno rade za svoje ciljeve, bez obzira na njihovo poreklo, nacionalnost i društveni položaj, pa je s vremenom postao važan činilac i u diplomatiji. Naročito je u hladnom ratu američki san bio izrazito efikasno diplomatsko sredstvo za privlačenje saveznika u ideološkoj borbi kapitalizma i komunizma. Amerikanizacija, proces koji je od 18. do 20. veka donekle menjao značenje, u tom periodu je podrazumevala širenje „američkih vrednosti“ i američke kulture na ostatak sveta, što je obuhvatalo i izvoz američkog sna. Publici sa obe strane Gvozdene zavese nudila se slika američkog sna posredstvom holivudskih filmova, Diznijevih crtanih filmova, stripova, književnosti, muzike i reklama. Bilo da je reč o savršenom porodičnom životu u predgrađu ili o uzdizanju sa dna društvene lestvice, cilj je bio prikazati jednake mogućnosti koje nudi američko društvo.

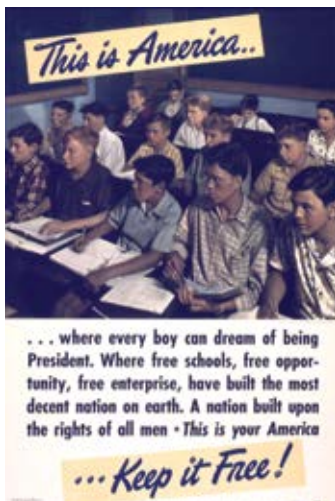
Kao mit na kojem su izgrađene SAD, američki san je do 21. veka ostao važan element američkog nacionalnog identiteta. Iako se često ukazivalo na manjkavosti i kontradikcije te ideje (poput pitanja *kome* je zapravo namenjen američki san te da li uistinu *svi* imaju jednake prilike), upravo su promene kroz koje je američko društvo u istoriji prolazilo podstakle i preoblikovanja američkog sna, prilagođavajući ga duhu vremena. Najbolji primer za to je govor „Imam san“ Martina Lutera Kinga mlađeg (1963), kojim se američki san prigrlilo kao važan motiv u borbi za jednakost i slobode Afroamerikanaca. Mogućnost transformacije održala je ideju o američkom snu živom, a nepromenljivost suštine iskazane u „potrazi za srećom“ doprinela je njegovoj globalnoj prepoznatljivosti kao predstave američkih vrednosti i prilika koje SAD nudi, a kojima vredi težiti.

Američki san u popularnoj kulturi

Film *Forest Gump* (1994) najbolje prikazuje ideju američkog sna predstavom turbulentnog života jednog naivnog, „običnog”, ali upornog čoveka koji uprkos svim preprekama dostiže uspeh. Isti motivi se naročito koriste u sportskim filmovima, kao što su *Roki* (1976) i *Mrtav ugao* (2009).

S druge strane, u kulturi se ovaj koncept često i kritikuje, posebno naglašavanjem njegovih razornih elemenata, na primer u romanu Frensisca Skota Ficdžeralda *Veliki Getsbi* (1925), ili pak ukazivanjem na njegove manjkavosti u realnom svetu, kao u hitu Brusa Springstina *Born in the USA* (1984).

Američki san u Srbiji u međuratnom periodu

U potrazi za američkim snom tokom 20. veka mnogi su i iz Srbije odlazili u SAD. Iako su razlozi bili pretežno ekonomski, pojedinci su, još u međuratnom periodu, bili i u potrazi za glamurom holivudskog života. Među onima koji su ga pronašli bila je Rakela Davidović.

Beogradska štampa je posebno isticala Rakelin uspeh, naročito u vezi sa prvim ton-filmom na srpskom snimljenom u Holivudu (*Rođena da ljubi*, 1932), u kojem je ona imala ulogu „naše rasne žene“. O tom filmu se u časopisu *Nedelja* pisalo ovako: „Njena interpretacija je puna temperamenta i osećajnosti, a muzika koja delimično prati njenu igru i pesmu, još više čini da je ovaj film original i nama prisran.“

HOLLYWOOD

37 Holivud Hollywood

Holivud nije samo geografski pojam u Los Angelesu, već i najmoćnija „fabrika snova” koja je tokom 20. veka sprovela globalnu kolonizaciju mašte. Njegov uspon počinje početkom 20. veka, kada su filmski pioniri prešli sa Istočne obale na Zapad, privučeni blagom klimom, raznolikim pejzažima i udaljenošću od Edisonovog monopola na mladu filmsku industriju.

Prvi holivudski filmski studio osnovan je 1909, a već sledeće godine u Holivud dolazi reditelj Dejvid Grifit, kome se 1913. pridružuje Sesil B. De Mil. Produkcijske kuće *Foks*, *Metro-Goldvin-Mejer*, *Paramount* i *Vorner* odmah počinju da grade svoje studije, da bi već 1915. godine studiji na Zapadnoj obali proizvodili 60–70% američkih filmova. Za manje od dve decenije, Holivud je postao centar svetske filmske industrije, a holivudske zvezde postale su nosioci modernosti i glamura. Glumci poput Rudolfa Valentina ili kasnije Merilin Monro stekli su status globalnih idola, diktirajući modu, ponašanje i ideale lepote. Preko njih su ljudi širom planete počeli da usvajaju kodove američke kulture i da prihvataju američki način života.

Uspon Holivuda i „star sistema” odrazio se i na prodaju američkih filmova. Već sredinom 1920-ih, holivudski filmovi dominirali su evropskim bioskopima. Premijerom prvog ton-filma *Džez pevač* (*The Jazz Singer*) u oktobru 1927. započela je nova era u istoriji filma, i Holivud je samo povećavao svoj uticaj u svetu, čemu su doprineli i prvi svetski blokbaster *Ben Hur* (1925) i dodela Oskara (1929).

Za vreme hladnog rata, film je dobio i dodatnu, propagandnu ulogu. U holivudskim filmovima stvarala se slika ostvarenja *američkog sna* kao nešto što se podrazumeva u američkoj realnosti. Holivudska produkcija je u žanru vesterna, koji slavi individualizam i osvajanje slobodnih prostora, te u raskošnim mjuziklima i romantičnim komedijama svetu prodavala sliku o lepoti američkog načina života. Međutim, to je bilo i vreme unutrašnjih progona. „Lov na veštice” senatora Makartija doveo je do crnih lista, kojima su mnogi talentovani filmski umetnici, poput „holivudske deseterke”, izopšteni zbog sumnje da su komunisti.

Šezdesete i rane sedamdesete godine donele su talas „novog Holivuda”, kada su mladi reditelji, na primer Skorseze i Kopola, uveli radikalni realizam, psihološku

dubinu i društvenu kritiku na veliko platno. Krajem 1970-ih došlo je do oštrog zaokreta pojavom filmova *Ajkula* i *Ratovi zvezda*, koji su uspostavili novu eru blokbastera. Tokom 1980-ih i 1990-ih godina, obeležje Holivuda sve više postaju visokobudžetni spektakli, franšize, vizuelni efekti i globalni marketing, pretvarajući film u vrhunski komercijalni proizvod.

I danas holivudski filmovi dominiraju svetskim tržištem, služeći i dalje ne samo za zabavu nego i za promicanje američkih vrednosti, ali i politike. Pod uticajem Holivuda, više od veka menjali su se pogledi na svet čitavih generacija, koje su preko američkih filmova usvajale kodove američkog društva i američke kulture. Na taj način, američka kinematografija je prerasla okvire puke industrije zabave i postala najefikasniji instrument globalne kulturne hegemonije, podesan da projektuje uticaj kroz spontano usvajanje ponuđenih vrednosti.

Rudolf Valentino

Holivudski filmovi bili su najpopularniji u Kraljevini Jugoslaviji, u Beogradu je izlazio časopis *Hollywood*, pratili su se i oponašali životi filmskih zvezda. Dvadesetih planetarnu slavu doživljava Rudolf Valentino, a njegova smrt izaziva masovnu hysteriju. Razglednice s njegovim likom, naročito iz filma *Šeik* (1921), prodavale su se i u Beogradu, a čarima američke popularne kulture i Holivuda nije odolela ni jedna od najčuvenijih srpskih slikarki Milena Pavlović Barili, koja je ovekovečila Rudolfa Valentina na jednom od svojih portreta.

Holivudski sjaj pod petokrakom

Zahvaljujući specifičnom položaju Jugoslavije, ali i Titovoj fascinaciji filmom, brojne holivudske zvezde su tu socijalističku zemlju uvrstile u svoje itinerere – neki su u Jugoslaviji snimali filmove, neki bili gosti FEST-a, a neki Titovi gosti. Clint Istvud se sunčao na Petrovaradinskoj tvrđavi, Robert de Niro je igrao kolo kao gost FEST-a, u filmu *Bitka na Neretvi* (1969) Jul Briner je rušio most, a Orson Vels glumio četničkog vojvodu, dok je holivudska zvezda Ričard Barton glumio Tita u filmu *Sutjeska* (1973).

38 Dizni Disney

Malo je ličnosti čije je delo oblikovalo globalnu imaginaciju u meri u kojoj je to učinio Volt Dizni (1901–1966), čovek koji je od mašte napravio univerzalni jezik i postao oličenje Amerike. Put Volta Diznija od mladog crtača iz Misurija do tvorca najprepoznatljivije imperije snova započeo je 16. oktobra 1923, kada je s bratom Rojem u Holivudu osnovao mali studio za animaciju. Danas poznata kao kompanija *Volt Dizni (The Walt Disney Company)*, ta firma je presudno odredila svet zabave i postala jedna od najvećih svetskih medijskih korporacija.

Do prelomnog trenutka došlo je 18. novembra 1928, kada je Diznijev junak Miki Maus oživeo u crtanom filmu *Parobrod Vili*, prvoj animaciji sa sinhronizovanim zvukom. Miki je odmah postao globalni fenomen, a ubrzo su mu se pridružili Paja Patak, Mini, Šilja, Pluton i drugi junaci. Dizni je nastavio da pomera granice prvim dugometražnim animiranim filmom u boji – *Snežana i sedam patuljaka* (1937). Do kraja Drugog svetskog rata, stvorio je antologijske crtane filmove *Pinokio* (1940), *Fantazija* (1940), *Dambo* (1941) i *Bambi* (1942), a posle rata *Pepeljugu* (1950), *Alisu u zemlji čuda* (1951), *Petra Pana* (1953), *Mazu i Lunju* (1955) i *Uspavanu lepoticu* (1959).

Iako je već tokom Drugog svetskog rata uradio veliki broj propagandnih crtanih filmova, u kojima se Paja Patak borio protiv nacista i dizao moral američkim vojnicima, za vreme hladnog rata Dizni postaje ključni akter američke „meke moći“ u borbi protiv komunizma. Njegovi likovi promovisali su američki san i prednosti života u kapitalizmu, što je sve zajedno, posredstvom stripova, crtanih filmova, knjiga, igračka, sličica za albume i televizijskih emisija, stizalo do dece širom sveta.

Diznijev svet, dotad prisutan u stripovima i crtanim filmovima, materijalizovao se 1955. godine otvaranjem Diznilenda u Kaliforniji. Diznilend nije bio još jedan zabavni park, već i ideološki konstrukt koji je tematskim celinama poput *Frontierlanda*, *Fantasylanda* i *Tomorrowlanda* slavio američku mitologiju, maštu i budućnost. Globalna ekspanzija, od Tokija (1983) i Pariza (1992) do Hongkonga (2005) i Šangaja (2016), potvrdila je Diznilend kao idealno oruđe meke moći, koje putem popularne kulture sprovodi tihu diplomatiju i integriše američke vrednosti u globalne tokove, čineći ih privlačnim i u različitim političkim sistemima.

Upravo zbog ogromnog uticaja, Dizni je često bio na meti kritičara, koji su njegovu poziciju ocenjivali kao desničarsku i optuživali ga za seksizam, rasizam, konzervativizam i kulturni imperijalizam. Te kritike, međutim, ne umanjuju njegov istorijski značaj, već ga dodatno osvetljavaju. Dizni je uspeo u onome što je malo kom pojedincu pošlo za rukom – stvorio je univerzalni vizuelni jezik i, od prvog zvižduka Mikija Mause do futurističkih vizija Diznilenda, oblikovao maštu čovečanstva.

Mika Miš

U Kraljevinu Jugoslaviju Miki Maus je uplovio 1930, kao animirani junak na *Parobrodu Vili*, a ubrzo potom se pojavljuje i kao strip-junak. Jugoslovenska verzija Mikija Mause – Mika Miš – pojavila se 1932. u časopisu *Veseli četvrtak*, ali je uz domaće ime imala i „domaći” karakter (Mika Miš je slušao Radio Beograd uz šljivovicu i roštilj, ili pekao prase za Božić) jer se radilo bez Diznijeve licence. Strip s pravim Mikijem Mausom i ostatkom ekipe počela je da objavljuje *Politika* 1935, a dodatnom širenju popularnosti najviše je doprineo *Politikin zabavnik* (1939–1941), koji je imao ekskluzivno pravo na izdavanje Diznijevih stripova.

Diznizacija socijalističkog detinjstva

Paja Patak, promoter američkog sna, pojavio se u komunističkoj Jugoslaviji februara 1951, otkad je *NIN* svake nedelje objavljivao strip o njemu. Iste godine, i partijski list *Borba* donosi strip-verziju *Alise u zemlji čuda*. Paja Patak se 1952. vraća i na stranice *Politike*, a s Diznijem je iste godine obnovljen i *Politikin zabavnik*. *Dečje novine* iz Gornjeg Milanovca su 1966, uz ekskluzivni ugovor s Diznijevom kompanijom, pokrenule izdavanje časopisa *Miki* i u prvom broju objavile pozdravno pismo s potpisom i fotografijom Volta Diznija. Pored toga, objavljivane su i mnoge Diznijeve knjige, na televiziji su emitovani crtani filmovi, serije *Diznilend* i *Mikijeva radionica*, skupljale su se sličice s Diznijevim likovima, a svako je imao bar po neku igračku Paje ili Mikija.

39 Superheroji

Superheroes

Superheroji se često opisuju kao bogovi američkog imaginarijuma i moderne mitologije, pa im se lako pripisuju uloge antičkih junaka poput Herakla i Ahila. U toj simboličkoj jednačini, ekvivalent Zevsu bio bi Supermen, lice „američkih vrednosti“, „deo američkog DNK“. Supermen se smatra prvim *pravim* američkim superherojem (1938), iako se Fantom u novinskom stripu pojavio dve godine ranije.

Nastao iz mašte i olovke Džerija Sigla i Džoa Šustera, dvojice jevrejskih emigranata, Supermen je i sam doseljenik u SAD (s druge planete), „outsajder“, čija priča je metafora američkog sna. On se prilagodio i pronašao svoje mesto u američkom društvu, a čitaocima je nudio isto, simboličkom mogućnošću dosezanja neba. Njegov lik je pratio sve društvene i političke promene u američkoj istoriji. Pojavio se kada je američkom društvu bio najpotrebniji, u vreme velike ekonomske krize, počevši da dela u borbi za pravdu onih koje je sistem zanemario.

Ostali superheroji prate slične obrasce. Svi oni se bore za pravdu i osmišljeni su tako da Amerikanci u njima prepoznaju svoje nade, strahove, potrebe, pa i životne uzore. Iako su u savremenim prikazima njihovi postupci problematizovani, oni su ipak nužno asocirani sa idejom *dobra* u dihotomiji dobra i zla, i kao takvi predstavljaju ideale američke kulture i društva. U suštini, oni promovišu jednakost i pravdu, vrednosti u osnovama američke državnosti, samo na uzbudljiviji način.

U ratnim narativima, superheroji često predstavljaju američke ciljeve kao legitimne i pravedne, a pojedini među njima su i uključeni u ratni kontekst. Tako je Kapetan Amerika nastao kao figura „superpatriote“ malo pre ulaska SAD u Drugi svetski rat (mart 1941), dok je Supermen pozivao na mobilizaciju i borio se protiv neprijatelja. S druge strane, Ajron Men, oblikovan u kontekstu Vijetnamskog rata (1963), bio je oličenje američke hladnoratovske borbe protiv komunizma, u čemu mu se pridružuju i ostali superheroji.

U miru je fokus pomeren ka unutrašnjem razvoju društva, a superheroji se najviše vezuju za borbu za ljudska prava. Tako se Supermen suprotstavio Kju-kluks-klanu, a kao odgovor na sistemski rasizam nastao je i prvi crni mejnstrim superheroj, Crni Panter (1966), kralj fiktivne afričke države Vakande. Nekoliko godina ranije

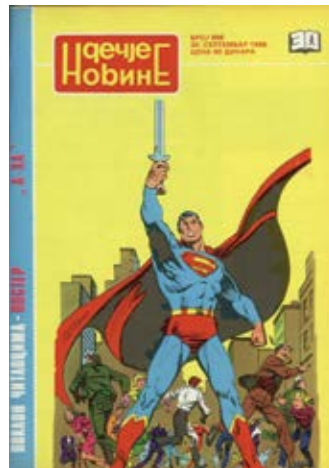
objavljen je i prvi strip *Iks men* (1963), o grupi „neprilagođenih” heroja koji se bore za mesto obespravljenih u društvu. Konačno, mada je njen prikaz bio predmet kritika, Čudesna Žena je od svojih početaka (1941) bila važan simbol borbe za ženska prava.

Superheroji, međutim, ne predstavljaju samo ideale, već i „obične Amerikance”. Spajdermen vodi običan tinejdžerski život kada ne spasava Njujork, a Fantastična četvorka je „obična porodica” sa svakodnevnim problemima.

Sa svim tim, iz svetske perspektive, kao ultimativni američki heroji, ti likovi su nezvanični američki kulturni ambasadori i globalni promoteri „američkih vrednosti”.

DC i Marvel

Na „superherojskom tržištu” dominiraju dva stripska izdavača, *DC* (1937) i *Marvel* (1939). Izdavač *DC* je „kuća” prvog superheroja, a njegovi junaci (Supermen, Betmen, Čudesna Žena, Flaš i drugi iz tima Lige pravde) često su oblikovani da zaista liče na bogove moderne mitologije. S druge strane, *Marvelovi* junaci (Kapetan Amerika, Spajdermen, Ajron Men, Hulk i brojni drugi), bez obzira na svoje supermoći, sa svojim manama i u svojim svakodnevnim životima, sličniji su običnim ljudima i lakše je identifikovati se s njima.

Američki stripovi u Srbiji

Američki stripovi u Srbiji imaju dugu tradiciju koja seže još u međuratni period, kada su stripovi objavljivani u dnevnoj štampi, ali i u specijalizovanim listovima. Pored Diznijevih junaka, tada se pojavljuju i Flaš Gordon, Fantom, Mandrak, Tarzan i brojni drugi. U tom kontekstu pokrenut je i prvi broj *Politikinog zabavnika* (1939), koji je bio i ostao jedan od najvažnijih medija za prenos američkog stripskog i superherojskog sadržaja. Ta tradicija održala se kroz hladnoratovski period, kada je izbor stripova bio bogatiji i obuhvatao i DC i *Marvelove* superheroje.

Barbie
Sewing
Cards

Meet Midge

SUPER HAIR

Barbie
With the magic style

BARBIE GOES TO A PARTY

WONDER B

40 Barbi

Barbie

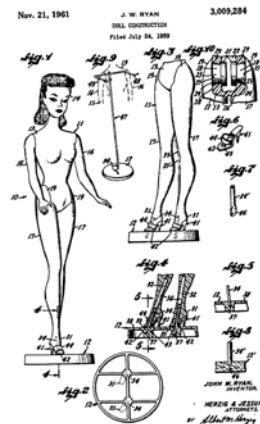
Istorija lutke Barbi počinje 9. marta 1959. godine na Sajmu igračaka u Njujorku. Rut Hendler, jedna od ključnih figura u razvoju kompanije *Matel*, kreirala je Barbi inspirisana nemačkom lutkom Bild Lili, s namerom da stvori igračku za decu koja ne bi predstavljala bebu, što je do tada bila uobičajena praksa, već odraslu osobu. Lutka je ime dobila po Barbari, ćerki Rut Hendler, a dve godine kasnije je muški pandan lutke, Ken, dobio ime po njenom sinu. Prva Barbi bila je odevena u crno-beli prugasti kupaći kostim i dolazila je u dve varijante, s plavom ili crnom kosom vezanom u rep. U godinama koje su usledile, pojavili su se i prateći likovi, poput Barbine drugarice Midž i mlađe sestre Skiper.

Ubrzo po nastanku, Barbi je postala simbol zapadnih standarda lepote, ali i američkog potrošačkog društva. Razne varijante u kojima se mogla kupiti, uz veliki izbor odeće, modnih detalja i tematskih setova, odražavale su stil života srednje klase. Kao jedan od najprepoznatljivijih proizvoda popularne kulture, Barbi je od početka bila predmet brojnih debata. Kritike su se ticale promocije nereálnih standarda lepote, dominantno oblikovanih oko visokog, vitkog i belog ženskog tela, kao i učvršćivanja rodnih i rasnih stereotipa. Pa ipak, kompanija je kroz godine postepeno prilagođavala lutku novim socijalnim prilikama. Tako se 1967. pojavila tamnopusuta lutka Frensi, a 1968. i Kristi, jedna od prvih široko distribuiranih afroameričkih Barbinih prijateljica, dok je prva crna Barbi dizajnirana 1980. Pored rasne raznolikosti, menjala se i Barbina telesna građa, u odgovor na kritike o njenoj neprirodnoj konstituciji. Od 2010-ih *Matel* uvodi različite tipove tela, a kasnije i inkluzivne modele poput Barbi u invalidskim kolicima, Barbi s Daunovim sindromom, autizmom i mnoge druge.

Više od 250 zanimanja kojima se Barbi bavila tokom godina omogućilo je deci da se upoznaju i identifikuju s različitim profesionalnim ulogama. Promene identiteta lutke Barbi odražavale su promene američkog društva, od mode i svakodnevnih navika do sve većeg prisustva žena na tržištu rada. Barbi je bila lekarka, sportistkinja, prva astronautkinja (1965, pre misije *Apolo 11*) i kandidatkinja za predsedničke izbore (1992). U okviru kampanje *Barbi slavi uzore* predstavljen je niz lutaka zasnovanih na stvarnim ženama. Na odevanju te lutke kompanija je kroz godine saradivala sa značajnim imenima modne industrije,

pa su tako nastale posebne kolekcionarske serije Oskara de la Rente, Karla Lagerfelda i drugih. Zahvaljujući doslednoj upotrebi prepoznatljive nijanse roze u različitim materijalima i kampanjama, Barbi estetika se u popularnoj kulturi često povezivala s bojom *Pantone 219 C*, kolokvijalno nazvanom *barbi roze*. Početkom ovog veka, kao konkurencija Barbi, pojavila se linija lutaka Brac kompanije *MGA Entertainment*, čija je tržišna pozicija bila predmet dugotrajnih sporova s *Matelom*. Ipak, uprkos konkurenciji, Barbi je do danas ostala najpoznatija lutka na svetu.

Barbiverzum

Barbi nije samo središte *Matelove* multimedijalne franšize sačinjene od filmova, serija i video-igara, već i motiv više umetničkih interpretacija, poput slike Endija Vorhola iz 1986. U savremenoj popularnoj kulturi posebno se izdvaja film *Barbi* Grete Gervig iz 2023, s Margo Robi u naslovnoj ulozi, kojim je taj američki simbol iznova postao predmet društvene diskusije.

Barbi Brena

Veliku međunarodnu popularnost Barbi pratile su brojne lokalne verzije te lutke. U Jugoslaviji je 1990. napravljena lutka s likom jedne od tada najpoznatijih jugoslovenskih pevačica – Lepe Brene. Proizvod je predstavljen kao deo medijske promocije albuma *Boli me uvo za sve* i filma *Hajde da se volimo 3 – Udaje se Lepa Brena*, čiju je muzičku podlogu činio taj album.

41 Koka-kola

Coca-Cola

U pogledima na Ameriku, *koka-kola* je sveprisutni simbol i svojevrsni pokazatelj ekstrema u odnosu prema Americi – za jedne označava mladost i slobodu, a za druge globalni kapitalizam i kulturni imperijalizam. Istorijat *koka-kole* seže u 1886. godinu, kada je apotekar iz Atlante Džon Pemberton sastavio recept za spravljanje sirupa za ovo piće, koje je služilo kao lek protiv glavobolje. Iste godine krenule su i prve reklame („Ukusna! Osvežavajuća! Uzbudljiva!”), pa je napitak brzo doživeo veliki uspeh u Americi, a potom i širom planete. *Koka-kola* je postala vodeći brend bezalkoholnih pića u Americi u međuratnom periodu, kada su je reklamirale holivudske zvezde poput Grete Garbo i Klarka Gejbla.

Pravi tržišni bum usledio je, međutim, u Drugom svetskom ratu. *Koka-kola* je tada služila za dizanje morala američkih vojnika, ali i za jačanje američkog uticaja. Politika kompanije bila je da svaki američki vojnik dobije flašicu *koka-kole* za pet centa ma gde se nalazio. Stoga su fabrike *koka-kole* tokom rata otvorene u oko 80 zemalja, a na ratišta širom sveta isporučeno je deset milijardi flašica *koka-kole*.

Posle rata, krenuo je nov zamah. U Evropi je proizvodnja *koka-kole* počela 1947. u Holandiji, Belgiji i Luksemburgu, a već 1949. stigla je i u Švajcarsku, Italiju i Francusku. Do kraja 1950, *Koka-kola* je počela da posluje u zemljama Afrike, Bliskog i Dalekog istoka, te je već tada postala globalni brend. Zahvaljujući brzom širenju američkog uticaja flašicama *koka-kole*, nastao je termin *kokakolonizacija*, koji se odnosi na globalizaciju i kulturnu kolonizaciju, što podrazumeva izvoz zapadne (pretežno američke) robe i invaziju zapadnih (pretežno američkih) kulturnih vrednosti.

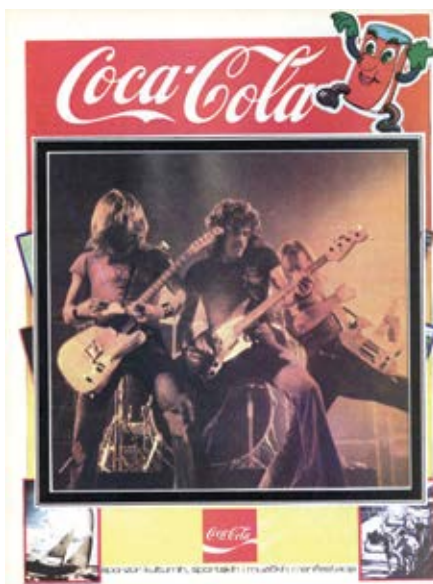
S obzirom na to da je od samih početaka *koka-kola* bila neraskidivo povezana s marketingom, potrošačkim društvom i slobodnim tržištem, nije neobično to što je dugogodišnji predsednik kompanije *Koka-kola* Robert Vudraf izjavljivao da se u svakoj flašici *koka-kole* krije esencija kapitalizma. Upravo zbog toga, *koka-kola* se doživljavala kao simbol Amerike i kapitalizma, što je dodatno pojačavalo njenu ulogu u hladnom ratu. Uprkos otporu prema ovom piću u komunističkim zemljama, u Bugarskoj se pojavila 1965, u Jugoslaviji i Mađarskoj se proizvodila od 1968, u Poljskoj od 1972, u SSSR je stigla tek 1985, kao vesnik promena za vreme Gorbačova, a u Kinu 1979, posle poboljšanja odnosa te zemlje sa SAD.

Nisu komunističke zemlje bile jedine koje nisu dopuštale *koka-kolu* jer su je poistovećivale sa Amerikom. Poznat je bojkot *koka-kole* od strane arapskih zemalja zbog američke podrške Izraelu, koji je počeo 1968. Zbog sankcija SAD, kompanija *Koka-kola* ne saraduje sa Severnom Korejom i Kubom, a danas je bez tog pića i Rusija jer je *Koka-kola* bila jedna od prvih kompanija koje su 2022, neposredno po početku invazije na Ukrajinu, napustile Rusiju.

Deda Mraz

Koka-kola nije izmislila lik Deda Mraza, ali ga je vizuelno standardizovala i globalno popularizovala. Pre 1931. godine, prikaz Deda Mraza bio je mešavina različitih evropskih tradicija, folkloru i umetničkih interpretacija. Preokret se dogodio kada je kompanija angažovala ilustratora Hadona Sandbloma. Bilo je važno naći način da se *koka-kola* prodaje dobro i u zimskim mesecima, pa je Sandblom za prazničnu kampanju *Koka-kole* 1931. nacrtao Deda Mraza kao debeljuškastog veseljka rumenih obraza s belom bradom, u crvenom kostimu, koji se savršeno uklapao u boje *koka-kole*. Kroz decenije oglašavanja, ovaj topli i prijateljski lik postao je uzor u ikonografiji, potisnuvši sve prethodne verzije Deda Mraza u zaborav.

Koka-kola socijalizam

Po uzoru na *koka-kolu*, u Jugoslaviji je 1953. pokrenuta proizvodnja *kokte*, njene domaće varijante, ali već 1960-ih počele su da se proizvode i *pepsi-kola* (1966) i *koka-kola* (1968). Zbog specifičnosti Jugoslavije kao zemlje sa socijalističkom ideologijom i kultom ličnosti u kojoj se pila *koka-kola*, gledali američki filmovi, slušali džez i rokenrol, a deca odrastala uz Diznijeve junake, termin *koka-kola socijalizam* postao je metafora za razumevanje jugoslovenskog sistema. Bio je to „treći put” – dovoljno crven da ostane socijalistički, ali i dovoljno pitak da bez otpora upije modernost Zapada, baš kao da je reč o osvežavajućem proizvodu s reklame za *koka-kolu*.

DRIVE THRU OPEN
24 HOURS

McDonald's

42 Mekdonalds

McDonald's

U mnogim studijama o amerikanizaciji, *Mekdonalds* se smatra simbolom Amerike i neodvojivim delom njenog globalnog uticaja, a priča o njemu jedna je od priča o američkom uspehu. Danas je *Mekdonalds* najveća svetska *fast-food* kompanija, sa više od 36.000 restorana u preko 100 zemalja. Ovaj *fast-food* restoran su 1937, prvo kao kiosk, a 1940. kao *drive-in*, u Kaliforniji osnovala braća Ričard i Moris Mekdonald. Prava ekspanzija *Mekdonaldsa* počela je, međutim, kada je tu firmu 1955. otkupio Rej Krok i otvorio prvi restoran u predgrađu Čikaga, a potom osnovao kompaniju *Mekdonalds*, koja je ubrzano počela da se širi. Šezdesetih godina se *Mekdonalds* već nalazio u većini američkih gradova, s preko milion prodatih hamburgera dnevno. Ubrzo je kompanija otvorila restorane u Portoriku i Kanadi (1967), pa od 1971. u Japanu, Australiji i Zapadnoj Evropi, a zatim je počela da se širi u Latinskoj Americi, Aziji i u komunističkim i postkomunističkim zemljama.

Od samih početaka bilo je jasno da ovaj *fast-food* lanac ne prodaje samo hamburgere i pomfrit, nego i *američki način života*, pa ga zato neki vide i kao pretnju lokalnim kulturama. Upravo zbog toga, *Mekdonalds* je nezaobilazna tema u raspravama o globalizaciji i kulturnom imperijalizmu. Oni koji ga hvale vide ga kao manifestaciju modernizacije ishrane (sanitarni standardi, kvalitet namirnica, profesionalizam zaposlenih), dok ga kritičari koriste kao metaforu američkog imperijalizma.

Zbog straha različitih nacija da *Mekdonalds* ugrožava lokalne identitete, *Mekdonalds* širom sveta daje lokalni pečat svojoj ponudi. U Indiji je na meniju „maharadža mek“, u Maleziji i Singapuru postoji halal *Mekdonalds*, u Izraelu se obroci spremaju po košeru, u Japanu su popularni terijaki burgeri, u Norveškoj je to „mek losos“, dok su se u Nemačkoj još 1971. na meniju našli piletina i pivo, a minhenski *Mekdonalds* je ličio na kopiju nemačke pivnice.

Obično je *Mekdonalds* prva od multinacionalnih kompanija koja dolazi kada neka zemlja otvara svoje tržište, i nastupa kao neka vrsta američke potrošačke ali i političke prethodnice. Dolazak *Mekdonaldsa* u Beograd (1988), Moskvu (1990) i Peking (1992) ukazivao je na kraj hladnog rata, na urušavanje i pad komunizma, i na ovom, simboličkom nivou.

Danas *Mekdonalds* nije dobrodošao u nekim zemljama: iz političkih razloga (nema ga u Iranu, Severnoj Koreji, Rusiji i Belorusiji); zbog ekonomskog protekcionizma država koje štite sopstvene lance brze hrane ili ne ispunjavaju standarde kompanije *Mekdonalds*; zbog rezolutnog otpora *fast-food* kulturi, čiji je najradikalniji primer Bolivija.

„Zlatni lukovi” u senci bombi

Za razumevanje percepcije *Mekdonaldsa* u savremenom svetu značajna je „zlatna teorija o sprečavanju sukoba” novinara Tomasa Fridmana iz 1999, po kojoj dve zemlje koje imaju *Mekdonalds* ne mogu međusobno da zarate. Ipak, stvarnost ga je brzo demantovala. Te godine, 24. marta, NATO je počeo da bombarduje SRJ, u kojoj je tada postojalo 15 restorana *Mekdonalds*, koje su pak na početku bombardovanja vandalizovali ljutiti građani. Kasnije je, uvidevši neodrživost sopstvene teorije, Fridman zaključio da je jedan od rezultata globalizacije to da će, pre ili kasnije, sve zemlje imati *Mekdonalds* i da će, pre ili kasnije, ipak krenuti u rat jedna s drugom.

Отворен први »Мек Доналдсов« ресторан у земљи

Објенат отворио Александар Бакочевић, председник Скупштине града. — Први гости ући ће у локал данас у 10 часова. — За један час две хиљаде оброна

Данас у 10 часова „Мек Доналдсов“ хамбургер биће пуштен у продају. Овом званичном чину синоћ је претходила свечаност, на којој је Александар Бакочевић, председник Скупштине града пресецањем црвене траке отворио први „Мек Доналдсов“ ресторан у земљи. Одмах затим градоначелник је први био послужен „биг меком“.

коментарисао — „ово је ипак парти“.

И тако, уз амерички хамбургер „мејд'ин Југославија“ и изузетно за ову прилику — уз шампањац, иноштво телевизијских камера, десетине новинара, стотинак званичних гостију и вероватно исто толико оних који су „прошверцова-

једини „локал“ у Београду где гости неће смети да пале цигарете нити ће им бити понуђено алкохолно пиће. Ту ће се, такође, поштовати златна правила брзе и тачне услуге (цео оброк ће се добити за неколико минута), и хране стандардног квалитета („Мек Доналдсов“ хамбургер је истог уку-

Храна за двадесет милиона људи дневно
„Мек Доналдс“ је тренутно највећа мултинационална компанија за брзо припремање хране — дневно услуни двадесет милиона гостију у целом свету! А настао је од малог ресторана који је 1955. године у месту Де Плен (Илиноис, САД) отворио Реј Крои.

Свечано отварање „Мек Доналдса“: хамбургер „који прави гужву“

Испред преуређеног старог здања на Тргу Димитрија Туцовића на којем одавно сија велико стилизовано слово „М“ јуче око 19 часова, пред свечано отварање била је велика гужва. Највише је било најмлађих, који су неуморно запиткивали „имате ли улазницу више“. Спољни сјај ресторана као и онај унутрашњи који се диск-

Pljeskavica na američki način

Jugoslavija je bila prva komunistička zemlja koja je dobila *Mekdonalds*. Prvi restoran otvoren je na beogradskom Trgu Slavija 24. marta 1988. Nedeljama posle otvaranja, bio je to najposećeniji *Mekdonalds* u celoj Evropi, a u aprilu 1988. je američki dopisnik izveštavao da oko 6.000 ljudi dnevno prođe kroz taj *fast-food*. Popularnost nije bila kratkog daha, budući da je *Mekdonalds* na Slaviji 1989. godine bio svetski rekorder po broju usluženih posetilaca, sa čak 2.046.014 gostiju.

LEVI STRAUSS & CO.
SAN FRANCISCO
CAL.

ORIGINAL RIVETED
CLOTHING

505™

W 38 L 30

LEVI STRAUSS & CO.

43 Farmerke Jeans

Iako se čvrsta plava pamučna tkanina koristila još od 15. veka u Đenovi za radnu odeću tamošnjih mornara – zbog čega je kasnije na engleskom i nazvana *jeans*, od francuskog izraza *bleu de Gênes* – retki su predmeti koji se u globalnoj percepciji više od farmerki vezuju za životni stil, sistem vrednosti, istoriju i kulturu SAD.

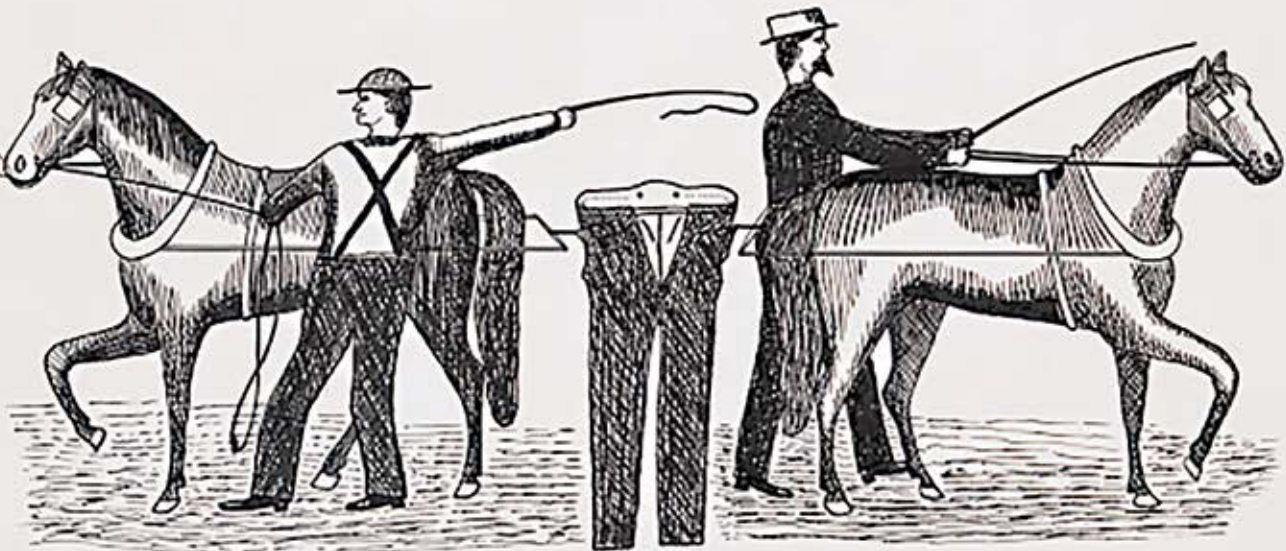
Priča o ovom jednostavnom komadu odeće počinje polovinom 19. veka, dolaskom bavarskog trgovca Levija Štrausa u San Francisko u jeku kalifornijske zlatne groznice. Ohrabren porodičnim trgovačkim iskustvom, Štraus iz Njujorka stiže na zapadnu obalu u nameri da male prodavnice mešovite robe snabdeva raznolikom ponudom, pa i tekstilom. Dvadesetak godina kasnije, krojač letonsko-jevrejskog porekla Džejkob Dejvis smišlja kako da radničke pantalone ojača metalnim nitnama na mestima gde se najviše cepaju – na uglovima džepova. Pošto nije imao 68 dolara da samostalno finansira taj patent, 1872. godine obratio se Štrausu, svom poslovnom partneru i dobavljaču tkanina. Tako su 20. maja 1873. Levi Štraus i Džejkob Dejvis u Američkoj kancelariji za patente i žigove pod brojem US139.121 registrovali „Unapređenje učvršćivanja otvora za džepove“, čime zapravo počinje era modernih farmerki. Te nove pantalone ubrzo postaju standardna garderoba među fizičkim radnicima, a posebno među farmerima i traperima. Njihovo imenovanje u srpskom i hrvatskom jeziku biće izvedeno upravo iz tih zanimanja – farmerke, odnosno traperice. O tome koliko se ova odeća vezuje za američku kulturu svedoči i naziv „teksas“ za izdržljivi pamuk od koga se pravi.

Decenijama će farmerke nositi isključivo rudari, radnici i kauboji. Do promene dolazi 1950-ih, kada holivudski glumci počinju da popularizuju džins kao simbol slobode, bunta i seksepila. Marlon Brando u filmu *Divlji* (1953) i Džejms Din u *Buntovniku bez razloga* (1955) učinili su da se farmerke iz skromne radne odeće preobrazu u prenosnik stava i poruke. Tokom 1960-ih, teksas su usvojili i aktivisti za građanska prava i hipi pokret. Njegova univerzalnost i uniseks modeli rušili su stroge klasne i rodne norme, čineći ga odećom koju definiše demokratičnost izvan stroge hijerarhije. Do 1970-ih, farmerke su se već pozicionirale kao odevni predmet koji nose svi – od rok zvezda do predsednika, od kauboja do hipika, od motociklista do porodica iz predgrađa. Univerzalne, bez ideološkog predznaka, evoluirale su u simbol demokratskih vrednosti, oznaku egalitarizma, opredmećenje robusne slobode i čvrstog duha u kojem se sažimaju sve različitosti Amerike.

Levis 501 i 701

Levis je pomerio granice i kada je 1934. godine stvorio prvu liniju farmerki za žene. Ipak, poznate kao model 701, farmerke *ledi levis* postale su legendarne tek kad ih je sredinom 20. veka proslavila Merilin Monro u svom posljednjem filmu *Neprilagođeni* (1961), zbog čega se do danas popularno nazivaju i *merilin monro levis*.

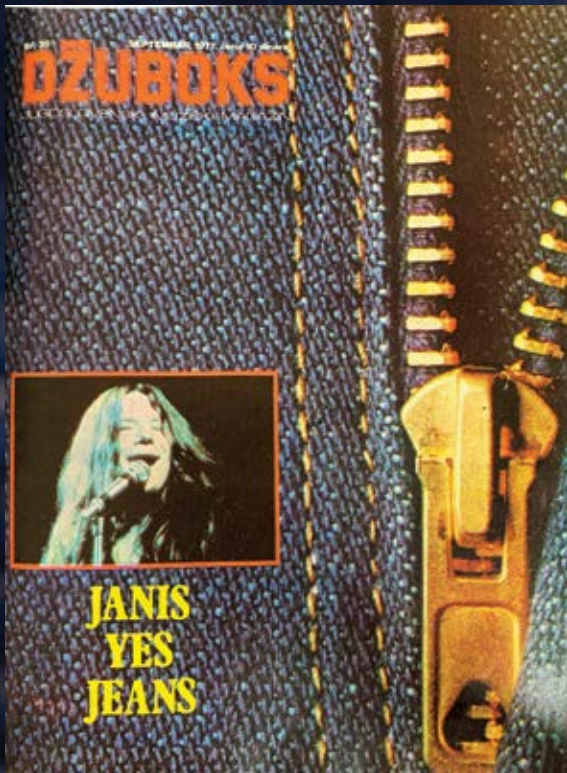
Godine 1936, menadžer prodaje Kris Lusijer došao je na ideju da našije crvenu platnenu oznaku sa imenom brenda na zadnji desni džep. Levisov model 501 tako je postao prvi odevni predmet s dizajnerskom etiketom vidljivom spolja.

Džins iz komisiona

Farmerke su u Jugoslaviji od 1950-ih bile omiljeni modni predmet i statusni simbol. Najpopularniji su bili američki brendovi *levis* i *li*. Iako politički prepoznat kao nesumnjivi simbol amerikanizacije, džins je bio izrazito tražen. Leviske, vranglerke i lijevke uglavnom su se nabavljale u Italiji ili u komisijama, a neretko i u prodaji na crnom tržištu.

Filed Feb. 10, 1903.
20,181
Strauss & Co. Certain Named Outer Clothing.

44 Pop-art

Pop Art

Privredni rast, masovna proizvodnja, razvoj televizije i štampanih medija u Sjedinjenim Američkim Državama, nakon Drugog svetskog rata, oblikovali su novi vizuelni pejzaž savremenog života, dok su proizvodi široke potrošnje – od konzervirane hrane do automobila i kozmetike – postali simboli američkog sna. U takvoj društvenoj atmosferi, umesto apstraktnih formi, umetnici pop-arta okrenuli su se reklamama, Holivudu, dizajnu ambalaža i stripovima. Iako se prvi oblici pop-arta pojavljuju u Velikoj Britaniji 1950-ih, pokret svoj puni razvoj doživljava u Njujorku tokom 1960-ih i postaje sinonim za američku modernu umetnost.

Jedan od ključnih aspekata pop-arta bilo je brisanje granice između „visoke” umetnosti i popularne kulture. Umetnici poput Endija Vorhola, Roja Lihtenštajna, Džejmsa Rozenkvista i Toma Veselmana uveli su u muzejski i galerijski prostor konzerve supe, junake stripa, hamburgere, cigarete i filmske zvezde. Na taj način, uspeali su da umetnost približe masovnoj publici, ali i da problematizuju odnos umetnosti, robe i kapitalizma; pop-art nije slavio konzumerizam, već je bio njegovo ogledalo.

Posebno mesto u ovom pokretu zauzima Endi Vorhol, umetnik koji je najubedljivije definisao vizuelni identitet američke kulture 1960-ih. Njegove serigrafije s likovima Merilin Monro, Elizabet Tejlor, Elvisa Prislija, konzervama *kembel* supe i flašama *koka-kole* transformisale su proizvode, odnosno osobe, u savremene simbole američkog društva. S jedne strane, Vorhol je veličao energiju, glamur i vizuelnu privlačnost potrošačkog sveta; s druge, ukazivao je na površnost i emocionalnu ravnodušnost društva oblikovanog reklamama i medijima. U Vorholovim radovima portreti filmskih zvezda egzistiraju ravnopravno uz slike smrti, saobraćajnih nesreća ili električne stolice, pokazujući kako u eri masovnih medija i tragedija postaje deo spektakla.

Motiv hrane zauzimao je važno mesto u pop-artu jer je tematizovao američko društvo obilja i kulturu potrošnje. Vejn Tibo, koji je odrastao tokom velike depresije 1930-ih i perioda velike nemaštine, postao je poznat po slikama torti, sladoleda i kolača. Njegove slike hrane izvedene su u hiperrealističnom i gotovo idealizovanom maniru, s gustim nanosima boje koji podsećaju na šlag, pa su pojedini posmatrači govorili da slike mirišu. Nasuprot Tibou, Klas Oldenburg monumentalizuje hranu pretvarajući je u ogromne i pomalo groteskne skulpture. Upravo u ta dva različita

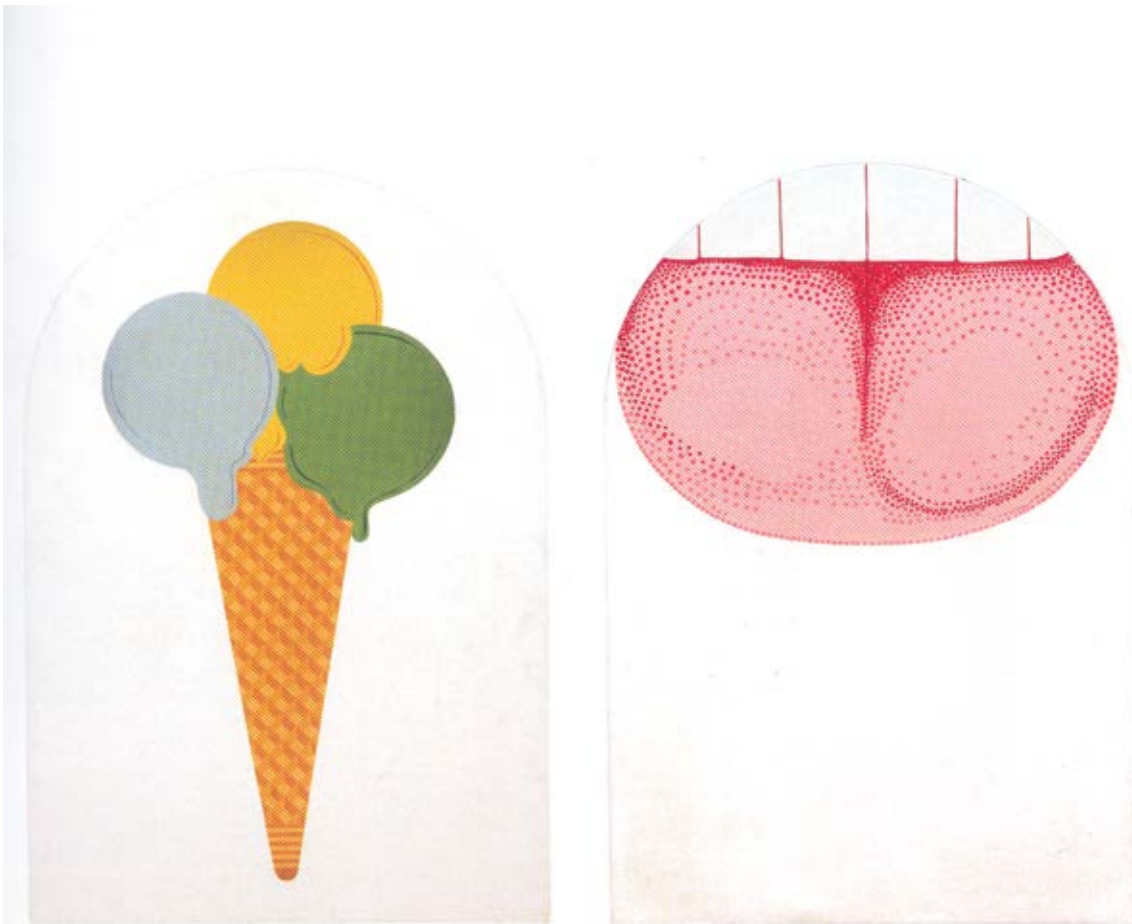

pristupa hrani pop-art pokazuje ambivalentan odnos američke kulture prema potrošnji: od privlačnosti do preterivanja.

Iako je nastao 1960-ih, pop-art je ostao trajno prisutan u savremenoj vizuelnoj kulturi. U vremenu društvenih mreža, algoritamske potrošnje i hiperprodukcije slika, pitanja koja je pop-art otvorio deluju aktuelnije nego ikada: šta znači originalnost u svetu beskonačne reprodukcije, kako mediji oblikuju naše želje i može li umetnost uopšte postojati izvan logike tržišta i kapitala? Uprkos ambivalenciji da je to umetnost koja je istovremeno slavila i kritikovala svet potrošnje iz kojeg je nastala, pop-art je i dalje dominantna reprezentacija američke kulture i društva druge polovine 20. veka.

Merilin Monro

Neposredno nakon smrti Merilin Monro 1962. godine, Endi Vorhol započinje seriju portreta zasnovanih na promotivnoj fotografiji iz filma *Nijagara* (1953). Umnožavanjem fotografije glumice poznate milionima ljudi, Vorhol odbacuje ideju o jedinstvenosti umetničke ličnosti, karakterističnu za gestualno slikarstvo 1950-ih, dok je tehnikom serigrafije, preuzetom iz komercijalne štampe, portretima dao hladan i artificijelan izgled proizvoda masovne kulture. Na taj način, istovremeno je oblikovao Merilin u savremenu ikonu i razotkrio njen javni imidž kao pažljivo konstruisanu medijsku iluziju. U njegovim radovima, Merilin Monro postala je glamurozna slika koju ljudi prepoznaju ali koja istovremeno deluje udaljeno i gotovo nestvarno.

Pop-art u Jugoslaviji

Samo nekoliko godina nakon pojave američkog pop-arta, u Beogradu je održana izložba *Pop-art grafika* (1966), na kojoj su jugoslovenskoj publici predstavljeni neki od najvažnijih predstavnika pokreta. Uticaj američkog pop-arta ubrzo postaje vidljiv i u radu lokalnih umetnika, naročito Dušana Otaševića, koji se sredinom 1960-ih udaljio od dominantnih slikarskih tokova i okrenuo motivima svakodnevice, kiča i potrošačke kulture. Otašević među prvima u jugoslovenskoj umetnosti koristi svakodnevne predmete kao znakove i simbole, stvarajući karakteristične „slike-predmete“. U njegovim radovima pojavljuju se motivi hrane, pića i inventara za kupatilo (teme dobro poznate i u američkom pop-artu), koje umetnik koristi na sebi svojstven, duhovit i nepretenciozan način, na primer u delima *Yes, Sir!* (1966), *Kolači* (1967) i *More, more!* (1966).

45 Ruta 66

Route 66

Od zvaničnog uspostavljanja 1926. do formalnog ukidanja 1985, Ruta 66 zauzimala je istaknuto mesto u američkom kolektivnom imaginarijumu kao simbol slobode, kretanja i „otvorenog puta“. Prateći transformativni uspon automobilske kulture u SAD, taj infrastrukturni projekat, zamišljen kao poveznica Čikaga i Los Anđelesa, ubrzo je prevazišao svoju praktičnu funkciju i postao simbol američke modernosti – svojevrsna institucija. Poznata kao *Majka svih puteva (Mother Road)* i *Glavna američka ulica (Main Street of America)*, Ruta 66 povezivala je ruralne predele sa urbanim centrima, podstičući razvoj kulture motela, benzinskih stanica, restorana, neonskih reklama, i industrije brze hrane – drugim rečima, prepoznatljivog američkog pejzaža.

Iako je formalno uspostavljena u 20. veku, Ruta 66 pratila je znatno starije pravce kretanja, zasnovane na starosedelačkim stazama i kolonijalnim putevima. Tokom velike depresije i perioda „prljavih tridesetih“ (*Dust Bowl*), hiljade porodica sa Srednjeg zapada koristile su tu rutu kao put ka Zapadu, u potrazi za poslom i ekonomskom sigurnošću. U tom kontekstu, Ruta 66 postala je prostorni izraz američkog sna, ali i iscrpljujućeg putovanja kroz siromaštvo, nesigurnost i društvenu nejednakost. Ta ambivalencija snažno je zabeležena u književnosti, naročito u romanu *Plodovi gneva* Džona Stajnbeka, u kojem se putovanje duž Rute 66 pojavljuje kao kolektivno iskustvo raseljenih i obespravljenih.

Upravo u tom periodu dolazi i do šire društvene promene u načinu razmišljanja o putovanju: prvi put, automobilska mobilnost postaje masovno iskustvo. Zahvaljujući industrijskom rastu koji je omogućio stabilnije prihode i slobodno vreme, putovanje automobilom, osobito ka Zapadu, afirmiše se kao popularan vid odmora i lične slobode. U posleratnoj kulturi, naročito u književnosti, filmu i muzici, Ruta 66 postaje metafora otpora društvenom konformizmu i simbol čitavog bitničkog pokreta. U romanu *Na putu* Džeka Keruaka, američki drumovi, uključujući i deonice Rute 66, pojavljuju se kao prostor lične i generacijske emancipacije.

Ipak, sistem međudržavnih auto-puteva, uspostavljen Zakonom o federalnim auto-putevima koji je predsednik Dvajt D. Ajzenhauer potpisao 1956. godine, doveo je do postepenog pada prometa na Ruti 66 i njenog konačnog ukidanja kao savezne saobraćajnice 1985. godine. Nova struktura auto-puteva postala je sastavni deo

američkog načina života: svaki građanin bio je povezan s tim sistemom – ako ne neposredno kao vozač, onda posredno, jer je gotovo svaki proizvod iz svakodnevne upotrebe u nekom trenutku prošao jednim od tih puteva. Upravo u trenutku kada je izgubila svoj praktični značaj, Ruta 66 počela je da dobija novu simboličku vrednost. Napušteni delovi puta, ruševni moteli i stare benzinske stanice postali su mesta nostalgije i kulturnog pamćenja, evocirajući ideju „autentične” Amerike u kontrastu sa ubrzanom modernizacijom.

Danas, sto godina nakon zvaničnog uspostavljanja, Ruta 66 funkcioniše pre svega kao kulturna i turistička ruta, ali i kao simbol trajne fascinacije mobilnošću, slobodom i otvorenim prostorom. Njena postojanost u kolektivnoj svesti svedoči o tome da američki identitet nije oblikovan samo posredstvom institucija i političkih ideala, već i idejama o kretanju, osvajanju prostranstava, te svakodnevnim iskustvima ljudi.

Put za sva godišnja doba

Ruta 66 prevazilazi saobraćajnu trasu i predstavlja svojevrsni presek geografskih i klimatskih raznolikosti Sjedinjenih Američkih Država. Protežući se više od 3.900 kilometara između Čikaga i Los Anđelesa, prolazila je kroz osam saveznih država i čak tri vremenske zone i povezivala industrijski sever, preriju, pustinje jugozapada i pacifičku obalu. Njena putanja duž 35. paralele bila je od ključnog značaja za poziciju puta jer se nalazila dovoljno severno da izbegne ekstremne letnje vrućine, ali i dovoljno južno da snežne padavine tokom većeg dela godine ne ometaju saobraćaj. Zbog toga je Ruta 66 bila „put za sve vremenske uslove“.

Poreklo imena Rute 66

Ruta 66 prvobitno je trebalo da se zove Ruta 60, ali je nakon spora između nekoliko saveznih država 1926. godine izabran broj 66, koji je ocenjen kao zvučniji, upečatljiviji i lakši za pamćenje. Tome je presudio Sajrus Ejveri, prvi komesar za auto-puteve savezne države Oklahome, danas poznat kao „otac Rute 66“. Konačna odluka o nazivu doneta je telegramom iz Springfilda u Misuriju 30. aprila 1926. Ispostaviće se da je upravo broj 66, zahvaljujući svojoj ritmičnosti i atraktivnosti, postao jedan od najprepoznatljivijih naziva u istoriji američke kulture i saobraćaja.

46 Džez Jazz

Džez kao muzički žanr izmiče jednostavnoj klasifikaciji i linearnoj interpretaciji. Ipak, sa sigurnošću se može reći da nastaje u specifičnom istorijskom i rasnom kontekstu afroameričke zajednice Nju Orleansa na prelazu iz 19. u 20. vek. Mnogi elementi džeza imaju korene u drugim kulturama, uključujući afričke ritmičke akcente i obrazac muzičkog obraćanja i otpozdravljanja, kao i evropsku instrumentaciju i harmoniju. Njihova sinteza, međutim, karakteristično je američka, ukorenjena u ranijim afroameričkim stilovima bluz i regtajma. Osnovni principi džeza su improvizacija, sinkopiran ritam i kolektivna interakcija muzičara, a prve kompozicije prenosile su se usmeno, bez notnog zapisa.

Kako su početak 20. veka obeležile migracije afroameričkog stanovništva ka severnim krajevima SAD, džez se proširio na centre poput Njujorka i Čikaga. U kontekstu harlemske renesanse, džez je postao modus urbane modernosti i afroameričkog kulturnog samopotvrđivanja. U tom periodu, Luj Armstrong redefiniše ulogu soliste u ansamblu putem improvizacije i skat pevanja, otvarajući put nekim od najznačajnijih džez vokala 20. veka, među kojima su Ela Fildžerald, Bili Holidej i Sara Von. Tokom „ludih 1920-ih“, u *speakeasy* barovima slušao se džez i, uprkos prohibiciji, služio alkohol, pa te godine Frensis Skot Fildžerald označava kao „doba džeza“. Džez u tom periodu posredstvom tonskih zapisa dolazi do šireg auditorijuma, a prvi zvučni film *Džez pevač* (1927) svedoči o popularnosti tog muzičkog žanra. Njegov uticaj na druge umetničke forme, kao i upliv u klasičnu muziku, ogleda se u delima Džordža Geršvina, na primer u operi *Porgi i Bes*.

Sving i veliki orkestri (*big band*) Djuka Elingtona, Kaunta Bejzija i Benija Gudmana obeležavaju međuratne godine, a tokom 1940-ih nastaje bebop, brži i harmonski složeniji pravac povezan sa umetnicima poput Čarlija Parkera, Dizija Gilespija i Telonijusa Manka. Značajno pomeranje odvija se i na polju recepcije: fokus se s plesnog premešta na slušalačko iskustvo, menjajući odnos prema džezu kao umetnosti. Naredne dve decenije obeležene su pojavom velikog broja novih pravaca, među kojima su kul džez (s Majlsom Dejvisom i Dejvom Brubekom na čelu), hardbap, modalni džez i fri džez Orneta Kolmana i Džona Koltrejna, kao radikalno odstupanje od tradicionalne harmonije i forme. Spajanje džeza s drugim muzičkim žanrovima, poput roka i fanka, i uvođenje elektronskih instrumenata otvorili su tokom 1970-ih put fjužn džezu, čija je paradigma Dejvisov album *Bitches Brew*.

Nakon Drugog svetskog rata džez se širi Evropom, Južnom Amerikom i Azijom, prilagođavajući se lokalnim muzičkim tradicijama. Njegov politički potencijal prepoznat je za vreme hladnog rata, kada američka vlada u okviru kulturnodiplomatskih aktivnosti šalje muzičare na turneje po socijalističkim zemljama, gde se džez doživljava kao izraz slobode zapadnog društva. Mada su brojni beli izvođači, na primer Bil Evans i Čet Bejker, doprineli njegovom razvoju, istoriju džeza dominantno su oblikovali afroamerički umetnici. U kontekstu afroameričkog porekla žanra, muzička improvizacija često se interpretira ne samo kao odstupanje od strogo zadatih formi već i kao simboličko osporavanje društvenih i rasnih hijerarhija. Ističući značaj džeza u podsticanju dijaloga među kulturama, UNESCO je 2011. godine proglasio 30. april Međunarodnim danom džeza.

Džez u međuratnom Beogradu

Iako je tokom hladnog rata postao značajno sredstvo američke kulturne diplomatije, džez je u Jugoslaviji popularizovan već između dva svetska rata. Rafael Blam 1927. osniva prvi džez orkestar u Srbiji, pod imenom *Mickey Jazz*, a beogradski klubovi i plesne škole u prestonicu donose američke plesove poput čarlstona. Brojni američki džez bendovi gostuju u Jugoslaviji, a kao jedan od najprominentnijih pop-kulturnih događaja izdvaja se gostovanje Džozefine Bejker u Beogradu 1929. godine.

Njuport džez festival

Značaj džeza u socijalističkoj Jugoslaviji dobio je institucionalni okvir 1971. godine organizacijom prvog beogradskog Njuport džez festivala. Zahvaljujući tome, jugoslovenska publika imala je priliku da sluša Luja Armstronga, Elu Ficdžerald, Majlsa Dejvisa, Dizija Gilespija i Saru Von. Dugoročni uticaj promocije džeza ogleda se i u činjenici da se Rej Čarls, nakon nastupa na drugom beogradskom Njuportu, više puta vraćao u Beograd, sve do svog poslednjeg koncerta u Sava centru 1996. godine.

47 Rokenrol

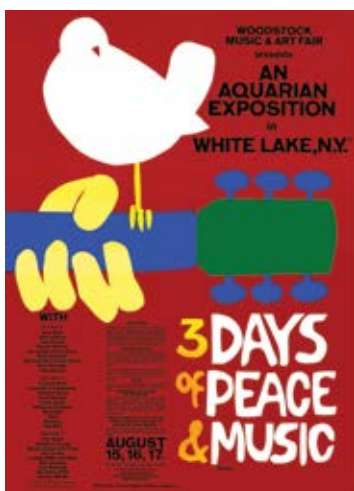
Rock 'n' Roll

Rokenrol je jedan od najuticajnijih muzičkih fenomena 20. veka. Više od samog muzičkog pravca, rokenrol je postao izraz društvenih promena, generacijskog identiteta i ideje slobode koja je snažno obeležila američku kulturu posle Drugog svetskog rata. Njegova istorija posebno je vezana za 1950-te i 1960-te, kada je rok muzika postala prvi globalni medij omladinske kulture, uspevši da prevaziđe klasne, rasne i nacionalne granice. Otkako je američki radijski voditelj Alan Frid 1951. godine novoj muzici dao ime „rokenrol”, ti ritmovi i energija počeli su munjevito da se šire Amerikom i svetom. Potom se rokenrol utvrdio hitovima *Rock Around the Clock* Bila Hejlja (1955) i *That's All Right* Elvisa Prislija (1954).

Rokenrol je nastao iz susreta afroameričkog ritma i bluza, gospela i džez s beločkim kantrijem i folk muzikom američkog juga. U društvu obeleženom snažnom segregacijom, upravo je muzika postala polje kulturnog prožimanja afroameričke i bele Amerike. Pioniri rokenrola, među kojima su Čak Beri, Litl Ričard i Fets Domino, uneli su u muziku novu energiju, ritam i scenski nastup, stvarajući radikalno drugačiji finalni zvuk. Pesme Čaka Berija definisale su kulturu američke omladine – automobile, putovanja, školu, ples i ideju slobode – dok je scenska energija Litl Ričarda postala temelj moderne pop i rok performativnosti.

Pojava Elvisa Prislija označila je trenutak kada je rokenrol postao globalni fenomen i jedan od najvažnijih izvoznih proizvoda američke kulture. Sam Elvis bio je prva velika zvezda televizijske ere. Njegovi nastupi izazivali su i oduševljenje i moralnu paniku: starijim generacijama rokenrol je delovao provokativno, previše telesno, seksualno i buntovno, dok je za mlade značio slobodu i raskid s konzervativizmom posleratne Amerike.

Kako u Americi tako i širom sveta, rokenrol se od početka odlikovao snažnom subverzijom. Iz njega su progovarale različite pobune: mladih protiv starijih, modernog protiv konzervativnog, Afroamerikanaca protiv rasne diskriminacije, pacifista protiv rata u Vijetnamu. Drugim rečima, rokenrol je 1960-ih podsticao razmišljanje izvan dominantnih ideoloških, političkih i religijskih obrazaca, a rok pesme, koncerti i muzički festivali postali su prostori kontrakulture i političkog bunta. Posebno mesto zauzima Vudstok, održan 1969. godine u državi Njujork. Taj festival je

okupio više od 400.000 ljudi i postao stecište čitave epohe: hipi pokreta, ideala mira, slobodne ljubavi i otpora konzumerizmu i militarizaciji američkog društva. Nastupi Dženis Džoplin, Santane, a posebno interpretacija američke himne Džimija Hendriksa, ostali su među najpoznatijim trenucima u istoriji popularne kulture 20. veka.

Rokenrol se 1970-ih i 1980-ih razvija u brojne podžanrove: od hard roka i pankaa do hevi metala. Brus Springstin je pevao o radničkoj Americi i mitu *američkog sna*, dok su bendovi poput *Metalike* i *Guns N' Roses* redefinisali zvuk i estetiku rok muzike 1980-ih. Američka scena 1990-ih dobija novu energiju kroz grandž pokret iz Sijetla i bendove *Nirvana* i *Pearl Jam*.

Iako rok više nije dominantna forma popularne muzike, njegov kulturni uticaj ostaje ogroman. Rokenrol je oblikovao kulturu življenja u modi, filmu, jeziku mladih, vizuelnom izrazu i samoj predstavi o Americi kao prostoru individualizma i slobode.

Beogradski Elvis – Mile Lojpur

Mile Lojpur, često nazivan „beogradskim Elvisom”, bio je pionir rokenrola u Jugoslaviji. Kao radnik Centralne filmske laboratorije na Košutnjaku, 1950-ih je prisustvovao projekcijama filmova Elvise Prislija, a kako je kasnije govorio – čim je čuo tu muziku i video energične prateće pokrete, odmah je to „slatko prihvatio”. Njegove čuvene svirke na Kalemegdanu, gde je pevao „Mile broj jedan, Mile broj dva... Mile Lojpur, to sam ja...” na melodiju *Blue Suede Shoes* Karla Perkinsa, ostale su upamćene kao jedan od prvih susreta beogradske publike s rokenrol kulturom. Te scene kasnije su dobile kulturni status zahvaljujući seriji *Grlom u jagode* Srđana Karanovića.

Kraljica rokenrola u Beogradu

Tina Turner, jedna od najvećih svetskih muzičkih zvezda, prvi put je nastupila u Beogradu, u Hali Pionir, novembra 1974. godine. Koncert je privukao veliku pažnju publike i domaće štampe, koja ga je opisivala kao pravi svetski spektakl, nazivajući Tinu Turner „ženskim Mikom Džegerom”. Novinar *Ilustrovane politike* opisao je njen nastup: „U crvenoj, skupocenoj haljini [...] grčevito grabi mikrofon i već uobičajenim pokretom, zabačene glave, počinje da peva. U tom trenutku Tina Turner podseća na pagansko božanstvo koje se predaje – muzici.” Turner se u Beograd vratila još dva puta – 1979. i 1990. godine, kada je održala koncert u Zemunu, potvrdivši status jedne od najenergičnijih izvođačica u istoriji rokenrola.

48 Bejzbol / MLB

Baseball / MLB

Teško je zamisliti scenu tipičnije američku od dupke ispunjenog stadiona, na čijim se tribinama tiskaju gledaoci noseći hot-dogove i čaše piva, a pogledom prateći šta se događa na terenu u obliku dijamanta. Hoće li bacač nadmudriti udarača, ili možda sledi optrčavanje (*home run*)?

Bejzbol se s pravom smatra jednim od stubova američkog identiteta, a od mилоšte se naziva „nacionalnom razonodom”. Taj sport je u Sjedinjenim Državama popularan još od prve polovine 19. veka, a nusproizvod Američkog građanskog rata bila je standardizacija i diseminacija pravila širom zemlje. Profesionalizacija bejzbola u SAD počela je vrlo rano, još u vreme predsednika Julisisa Granta (1869–1877). Nacionalna liga, na koju se nadovezala najveća savremena bejzbol liga Glavna liga bejzbola (Major League Baseball – MLB), ove godine (2026) slavi 150. rođendan.

Zlatna era bejzbola, koju su obeležile sportske ikone Bejb Rut, Lu Gerig i Džo Dimado, trajala je od 1920. godine do kraja 1940-ih. Sa igranjem bejzbola nije se prestalo ni tokom Drugog svetskog rata, zbog toga što je predsednik Frenklin Ruzvelt smatrao da je taj sport važan za podizanje morala. Od epohalnog značaja za igru bio je 15. april 1947. godine, kada je Džeki Robinson postao prvi Afroamerikanac koji je zaigrao u elitnoj ligi, do tada rasno isključivoj. Za najboljeg igrača lige proglašen je već 1949. godine.

Danas je bejzbol drugi najgledaniji sport u Sjedinjenim Državama, nakon američkog fudbala. Nekoliko godina unazad, MLB proda preko 70.000.000 ulaznica godišnje, s tendencijom rasta. Uprkos tome što utakmice u proseku traju nešto manje od tri sata, bejzbol se toliko ukorenio u američku svakodnevicu da je teško zamisliti je bez njega. On je za Amerikance više od bacanja i udaranja lopte. Bejzbol je ritual odlaska na stadion s prijateljima i porodicom, poziv na rasprave o statistici i sportskom sujeverju, uspomena na detinjstvo, razmena sličica s likovima igrača, podsetnik da se u Sjedinjenim Državama sport ipak doživljava drugačije nego drugde – sve u jednom.

Bejzbol u Beogradu

Jedanaest Amerikanaca srpskog porekla, početkom 1935. godine, započelo je studije na Univerzitetu u Beogradu. Bez odlaganja su iz SAD naručili opremu za igranje bejzbola. Želja im je bila da tu igru popularizuju i u Jugoslaviji. Nisu naišli na plodno tle. Kada su u poluvremenu fudbalske utakmice *BASK-a* i *Hajduka* revijalno prikazali omiljeni američki sport, gledaoci su reagovali vrlo negativno. Autoru novinskog članka o neuspehu bejzbola ostalo je da se pita: „Otkuda čudna pojava da je bezbol, za kojim u Americi luduju, kod nas bedno propao?” Beograd je svoj prvi bejzbol klub dočekaao tek 53 godine kasnije, kada je osnovan Bejzbol klub Partizan.

Srbi u MLB

Mnogi igrači srpskog porekla igrali su bejzbol u najvišem rangu takmičenja. Najstariji među njima, Džoni Miljuš, bio je tragičar finala 1927. godine, u kojem su njegovi *Pitsburški pirati (Pittsburgh Pirates)* izgubili od *Njujorških Jenkija (New York Yankees)*. Nekoliko decenija kasnije, 1982. godine, najbolji bacač u ligi bio je Pit Vukovič, koji se proslavio i ulogom fiktivnog rivala Čarlija Šina u filmu *Prva liga*. Trenutno, u MLB igra Kristijan Jelič, koji je 2018. godine, kao igrač *Milvoki bruersa (Milwaukee Brewers)*, proglašen za najkorisnijeg igrača u ligi.

49 Američki fudbal / NFL

American Football / NFL

Američki fudbal razvio se u SAD tokom druge polovine 19. veka kao spoj elemenata ragbija i fudbala, prevashodno pri elitnim univerzitetima, gde su studenti igrali razne verzije timskih igara s loptom. Prva međuuniverzitetska utakmica (Ratgers – Princeton) odigrala se 1869. godine, prema modifikovanim pravilima Engleske fudbalske asocijacije. Ključnu ulogu u uspostavljanju pravila američkog fudbala imao je Volter Kemp, često nazivan „ocem američkog fudbala”, čije su promene u organizaciji i strukturi igre oblikovale sport u pravcu savremene forme. Pa ipak, pored svoje popularnosti, američki fudbal bio je poznat po izuzetnoj nasilnosti igre. U tom periodu igrači su neretko trpeli teške povrede, a budući da je dolazilo i do smrtnih ishoda, sprovedene su reforme pravila sa ciljem da se sport učini bezbednijim. U okviru tih reformi, legalizovano je dodavanje lopte unapred (*forward pass*), čime je igra promenjena u taktičkom smislu i ujedno učinjena bržom i uzbudljivijom za publiku.

Prekretnicu u institucionalizaciji američkog fudbala donela je godina 1922, kada je osnovana Nacionalna fudbalska liga (National Football League – NFL), koja je nastala iz Asocijacije američkog profesionalnog fudbala (APFA), oformljene dve godine ranije u Kantonu, Ohajo. Prvo nacionalno finale odigralo se 1933. godine. Poratne godine učinile su, zahvaljujući dolasku televizije, da američki fudbal postane nacionalni spektakl. Ključni trenutak u njegovoj popularizaciji dogodio se 1958, kada je finale između timova *Baltimorski koltsi* (*Baltimore Colts*) i *Njujork Džajantsi* (*New York Giants*), često nazivano *najvećom utakmicom koja je ikada odigrana*, prenosila nacionalna televizija, čime je ovaj sport stekao masovnu publiku. Tokom 1960-ih, NFL se suočio s konkurencijom novoosnovane Američke fudbalske lige (AFL). Rivalstvo je okončano sporazumom o spajanju iz 1970. godine, čime je formirana savremena struktura lige, koju čine Američka fudbalska konferencija (AFC) i Nacionalna fudbalska konferencija (NFC). Kao simbol tog ujedinjenja uspostavljena je završnica sezone poznata kao Superboul, koja je ubrzo postala jedan od najgledanijih televizijskih događaja u zemlji.

Nacionalna fudbalska liga danas okuplja 32 tima, raspoređena u dve konferencije i četiri divizije od po četiri tima. Sezona se sastoji od regularnog dela i plej-ofa, čija je kulminacija Superboul. Značaj NFL-a prevazilazi strogo sportska pitanja, budući da je američki fudbal postao izuzetno važan činilac američke ekonomije, ali i kulture,

kao vid masovne zabave i nacionalnog identiteta. Njegovo mesto u američkoj ekonomiji ogleda se i u televizijskim ugovorima s mrežama CBS, NBC i ESPN, koji su redefinisali model emitovanja sportskog programa, a program na poluvremenu Superboula (*Super Bowl Halftime*) postao je kulturni fenomen i platforma za najpoznatije muzičke izvođače.

Od sporta do globalne pop senzacije

Superboul danas prevazilazi okvire sporta – to je višečasovni nacionalni spektakl koji okuplja gledaoce širom sveta, a kao poseban segment tog događaja izdvaja se „šou na poluvremenu“. Reč je o nastupu, tokom poluvremena utakmice, nekog od najpoznatijih imena svetske muzičke scene. Na internacionalnom nivou, grandiozna produkcija privlači više pažnje nego sama utakmica, a kao prekretnica izdvaja se nastup Majkla Džeksona iz 1993, kojim je ovaj događaj postao globalna senzacija. Društveno-politički domet Superboula, kao prostora nacionalnog povezivanja, odrazio se u komemorativno intoniranom nastupu benda U2, nakon 11. septembra 2001, dok su performansi Kendrika Lamara 2025. i Bed Banija 2026. otvorili pitanja statusa Afroamerikanaca i Latinoamerikanaca u američkom društvu.

Проналазак једног америчког фудбалера: Оклоп за заштиту главе. Овај проналазак је од користи за сусречање многих несрећа на утакмицама.

Američki fudbal na domaćem terenu

Američki fudbal postoji i u Srbiji već više od dve decenije. Srpska asocijacija američkog fudbala osnovana je 2003, a prvi klub nastao je godinu dana ranije u Sremskoj Mitrovici. U pionirskim godinama lige deo timova nije posedovao ni adekvatnu opremu, ali to nije suzbilo igrački entuzijazam, pa danas u Srbiji postoje seniorske, omladinske i flag fudbal lige, a sport se igra u više gradova (Beograd, Novi Sad, Kragujevac, Niš i drugi), po pravilima koja važe za američku koledž ligu.

CHASE CENTER

COUNTDOWN
TO GAME TIME

12:00

24 17

6

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

GOLDEN STATE WARRIORS

50 Košarka / NBA

Basketball / NBA

Košarka je danas jedan od najpopularnijih sportova na svetu, a NBA je imao ključnu ulogu u njenoj transformaciji u kulturni fenomen. Njeni koreni mogu se pratiti još od kraja 19. veka. Tada je profesor fizičkog obrazovanja Džejms Nejsmit (1856–1939), radeći na Springfieldskom koledžu, osmislio nov kompetitivni timski sport koji bi se, za razliku od američkog fudbala i bejzbola, tokom zime mogao igrati na zatvorenom. On je formulisao 13 osnovnih pravila igre, postavio je dve korpe na suprotne krajeve sale i dao studentima loptu. Tako je 1891. nastala košarka.

Košarka se brzo proširila Sjedinjenim Državama preko omladinskih organizacija i koledža, a igrali su je i muškarci i žene. Američki vojnici preneli su je u vreme Prvog svetskog rata u Evropu, što je polako dovelo do njene globalne popularnosti. Posledično, košarka je 1936. postala olimpijski sport. Profesionalizacija košarke u SAD odvijala se paralelno s njenom evropskom ekspanzijom, kroz organizaciju različitih nacionalnih liga i konačno osnivanjem NBA Nacionalna košarkaška asocijacija (National Basketball Association – NBA) 1949. godine.

Košarka se u prvoj polovini 20. veka razvila u urbanim područjima severoistoka SAD, a od samih početaka je bila sport koji je integrisao sve američke društvene i etničke grupe. Od 1950-ih, Afroamerikanci su pronašli u košarci prostor za izgradnju i promociju svog identiteta i kulture unutar SAD, kao i platformu za borbu za građanska prava. Neverovatni uspesi Afroamerikanaca u košarci razbijali su rasističke mitove i aktivno uticali na desegregaciju američkog društva. Pored toga što se košarka igra u koledž ligama i NBA, i javni gradski tereni imali su važnu ulogu u oblikovanju kulture tog sporta (*streetball*). Upravo su ti prostori doprineli izgradnji afroameričke košarkaške i hip-hop (sup)kulture, koje su s vremenom postale deo mejnstrima i preselile se u velike sportske arene u kojima se igraju NBA utakmice.

Tokom 20. veka, NBA se razvio u najgledaniju i najprestižniju košarkašku ligu na svetu, u kojoj igraju najveće svetske košarkaške zvezde. Igrači NBA često su popularnošću prevazilazili okvire sporta i postajali kulturne ikone. Tako je, na primer, legenda *Čikago bulsa* (*Chicago Bulls*) Majkl Džordan poznat i po najčuvenijoj liniji košarkaških patika na svetu – „džordankama” – dok je film

Svemirski basket (1996), u kojem igra samog sebe, jedan od najpopularnijih holivudskih blokbestera posvećenih košarci. Košarka je među ključnim američkim simbolima baš zato što se kroz njenu istoriju može sagledati, pored razvoja sporta, i širi društveni i kulturni kontekst SAD. Činjenica da objedinjuje urbanu supkulturu, konzumerizam i mejnstrim, te da integriše različite delove američkog društva, čini je paragonom američkog identiteta.

Dream Team

Na svetskim prvenstvima u košarci, kao i na Olimpijskim igrama, američki timovi su uvek među favoritima. Najveća očekivanja pratila su, ipak, nastup *Tima snova* (*Dream Team*). Taj termin je skovan za američku reprezentaciju prilikom nastupa na Olimpijskim igrama u Barseloni 1992. godine. Nakon što je FIBA dozvolila da se na OI takmiče i profesionalci iz NBA, ekipa predvođena Majklom Džordanom, Medžikom Džonsonom, Larijem Berdom, Čarlsom Barklijem i drugima očekivano je osvojila zlatnu medalju.

Srpsko-američki košarkaški odnosi

Košarka zauzima važno mesto u istoriji srpsko-američkih odnosa. U Srbiju ju je doneo Vilijam Vajland, Amerikanac, izaslanik Lige društva Crvenog krsta, koji je držao treninge deci u Osnovnoj školi „Kralj Petar Prvi”, gde je 1923. odigrana i prva košarkaška utakmica.

NBA je 1980-ih otvoren za saradnju sa evropskim igračima, a prvi igrač u ligi iz Srbije bio je Žarko Paspalj, koji se u sezoni 1989/1990. pridružio timu *San Antonio Spurs* na poziv trenera Grega Popovića. Njega su sledili i drugi igrači s postjugoslovenskog prostora, Dražen Petrović i Vlade Divac, zatim Toni Kukoč, Predrag

Danilović, Aleksandar Đorđević, Peđa Stojaković, Željko Rebrača... U 2026. u američkim arenama možemo pratiti karijere Bogdana Bogdanovića, Nikole Jokića, Nikole Jovića i Nikole Topića.

Spisak ilustracija

1. Deklaracija nezavisnosti

- Žan Lion Džerom Feris, *Pisanje Deklaracije nezavisnosti*, Klivlend, c. 1932, Wikimedia Commons
- *Deklaracija nezavisnosti*, 4. jul 1776, Wikimedia Commons
- *Deklaracija nezavisnosti* u Ovalnoj kancelariji, Izvršna kancelarija predsednika SAD, 18. mart 2025, Wikimedia Commons
- Potpis Džona Henkoka na *Deklaraciji nezavisnosti*, Wikimedia Commons.
- Džon Trambul, *Deklaracija nezavisnosti*, Kapitol, Vašington, 1819, Wikimedia Commons

2. Ustav

- Ustav Sjedinjenih Država, National Archives Catalog
- Hauard Čendler Kristi, *Potpisivanje Ustava Sjedinjenih Država*, Kapitol, Vašington, 1940, Wikimedia Commons

3. Zvono slobode

- Zvono slobode, Pixabay
- Zvonar saznaje da je objavljena *Deklaracija nezavisnosti*, *Graham's Magazine*, jun 1854, Wikimedia Commons.
- Ljudsko Zvono slobode; 25.000 ljudi u Kamp Diksu, Nju Džersi; fotografija: Moul i Tomas, Čikago, 1918, Kongresna biblioteka, odsek otisaka i fotografija
- Okupljanje oko Zvona slobode, 3. jul 1951, fotografija: Biblioteka i arhiv Nacionalnog parka nezavisnosti, Filadelfija, Wikimedia Commons.
- Reprodukcijska akvarela Dejvisa Greja, *Dolazak Zvona slobode u crkvu Zajon u Northempton* (Pensilvanija), 24. septembra 1777, Wikimedia Commons
- Zvono slobode, fotografija: Vukašin Zorić
- *Glasovi za žene: Pesma za podršku pravu glasa žena*, Filadelfija, Pensilvanija, 1915, Kongresna biblioteka, odsek za muziku.
- Lejdi Liberti zvoni za slobodu širom sveta, *Lesli's Photographic Review of the Great War*, Leslie-Judge Company, 1920, Wikimedia Commons
- Zvono slobode, Shelden Company, Inc. Filadelfija, 1904, Wikimedia Commons

4. Zastava

- Zastava SAD, Pixabay
- Značka - zastava SAD i Srbije, fotografija: Radina Vučetić
- Frederik Edvin Čerč, *Naša zastava na nebu*, 1861, Wikimedia Commons
- Američka i srpska zastava na Beloj kući 1918, ilustracija, Ambasada SAD u Srbiji
- Džo Rozental, *Podizanje zastave na Ivo Džimi*, 1945, Wikimedia Commons
- AS17-134-20384, Astronaut Harison Šmit pored američke zastave na Mesecu tokom misije Apolo 17, decembar 1972, NASA

5. Himna

- Note za himnu „Barjak iskićen zvezdama”, Wikimedia Commons
- Bejzbol tim *Hjustonških astroza (Huston Astros)* tokom intoniranja himne, Pixabay
- Džon Karlos, Tomi Smit i Piter Norman na Olimpijskim igrama u Meksiku protestuju tokom izvođenja himne SAD, 1968, fotografija: Anđelo Koci, Wikimedia Commons
- Rembrant Pil, *Frenis Skot Ki*, c. 1796, Nacionalna galerija portreta, Smithsonian Institution
- Note za himnu „Barjak iskićen zvezdama”, G. Andre i kompanija, c. 1861, Kongresna biblioteka
- Pokretna platforma za paradu „Barjak iskićen zvezdama”, 1910–1920, Kongresna biblioteka

6. Predsednik

- Herlajn i Hensel, litografija, *Abraham Linkoln*, Filadelfija, 1860–1865, Kongresna biblioteka
- Predsednici SAD, Monumental Presidents
- Ronald Regan kao kauboj, Pixabay
- FJB_800_B_02, Poseta predsednika Tita SAD: razgovor sa predsednikom Niksonom u Beloj kući, Vašington, 28. oktobar 1971, Muzej Jugoslavije
- 1970_448_024, Poseta Ričarda Niksona: prolazak kroz Beograd, od aerodroma do Starog dvora, Beograd, 30. septembar 1970, Muzej Jugoslavije

7. Bela kuća

- Bela kuća, Vašington, 2008, fotografija: Kerol H. Hejsmit, Kongresna biblioteka
- Bela kuća, severna fasada, fotografija: Cezari Pivovarčik, Vašington, 2008, Wikimedia Commons
- 1963_231_026, Dolazak predsednika Tita u Belu kuću i susret s predsednikom Kenedijem, Vašington, 17. oktobar 1963, Muzej Jugoslavije

8. Kapitol

- Pogled na Kapitol sa zapadne strane, 1997, Wikimedia Commons
- Nacionalna dvorana statua, fotografija: Arhitekta Kapitola, 2019, Wikimedia Commons
- Izgradnja kupole, fotografija: Džon Vud, 1861, Kongresna biblioteka
- Grudvanje republikanaca i demokrata ispred Kongresa, 14. decembar 1923, Kongresna biblioteka
- Pogled na Kapitol sa zapadne strane, 1997, Wikimedia Commons.
- Konstantino Brumidi, *Vašingtonova apoteoza* u rotondi Kapitola, 1865, Izvršna kancelarija predsednika SAD, 2011, Wikimedia Commons

9. Dolar

- Novčanica od jednog dolara, revers, Pixabay
- Kovanica od jednog dolara tzv. „Morgan dolar” iz 1896, Wikimedia Commons
- Novčanica od jednog dolara, revers, Pixabay
- „Holivudski dolari”, *Politika*, 1. mart 1931.

10. Vol strit

- Američki finansijski centar, Vol strit, fotografija: Kerol H. Hejsmit, Njujork, 1980–2006, Kongresna biblioteka
- Njujorška berza, fotografija: Kerol H. Hejsmit, Njujork, 1980–1990, Kongresna biblioteka
- Vol strit ulica, Public Domain Pictures
- Razglednica Njujorške berze, Njujork, 1904, Kongresna biblioteka
- Džejms N. Rozenberg, *29. oktobar Dan gneva*, Vol strit, Njujork, 1929, Kongresna biblioteka
- „Katastrofalni gubici na berzi u Njujorku“, *Pravda*, 30. oktobar 1929.
- *Jurišajući bik*, fotografija: Kerol H. Hejsmit, Vol Strit, Njujork, 1980–2006, Kongresna biblioteka

11. Ostrvo Elis

- Soba za registraciju imigranata, ostrvo Elis, Pexels
- Granična kontrola na ostrvu Elis, Njujork, Služba nacionalnih parkova
- Dolazak na ostrvo Elis, 1. jun 1920, Kongresna biblioteka
- Ostrvo Elis, Njujork, 2019, Pixabay
- Ostrvo Elis, njujorška luka, Picryl

12. Kip slobode

- Kip slobode, Njujork, 2014, Pixabay
- Baklja – detalj, Kip slobode, Njujork, posle 1968, Kongresna biblioteka
- Glava Kipa slobode izložena na Marsovom polju, Svetska izložba, Pariz, 1878, Kongresna biblioteka
- Sklapanje Kipa slobode u radionici Gaže, Gotje i kompanija, Pariz, 1881–1883, Kongresna biblioteka
- Završavanje baklje, Kip slobode, Njujork, c. 1886, Kongresna biblioteka
- Nenad Malešević, *Amerika*, 21. februar (2019)
- Marko Ristić, *Quel est ce mort?* (1936), Muzej primenjene umetnosti

13. Dan zahvalnosti

- Žan Lion Džerom Feris, *Prvi Dan zahvalnosti, 1621*, 1912–1915, Kongresna biblioteka
- Molitva pre sečenja čurke za Dan zahvalnosti u domu Erla Lendisa, fotografija: Mardžori Kolins, Nefsvil, Pensilvanija, novembar 1942, Kongresna biblioteka
- Naslovna stranica časopisa *Puck*, autor: Luis M. Glakens, 1903, Kongresna biblioteka
- *Himna Dana zahvalnosti*, 1899, Digitalna kolekcija Njujorške javne biblioteke
- Naslovna strana časopisa *The Saturday Evening Post*, 29. novembar 1924, Wikimedia Commons
- Hotelski meni za Dan zahvalnosti, 1898, Digitalna kolekcija Njujorške javne biblioteke
- Komandant Vojske SAD, major Kofi Prajmus, služi obrok za Dan zahvalnosti, Kajzerslautern, Nemačka, 26. novembar 2024, fotografija: Semjuel Sinjor, Defense Visual Information Distribution Service
- Predsednik Lindon B. Džonson pred pomilovanje čurke, 1967, fotografija: Joiči Okamoto, LBJ Library, Wikimedia Commons
- Sečenje čurke za Dan zahvalnosti, Monstera Production – Pexels

14. Ujka Sem

- Džejsms Montgomeri Fleg, *Želim tebe u vojsci SAD*, 1917, Kongresna biblioteka
- Guverner Vitman imenuje Džejsma Montgomeri Flega za „zvaničnog” umetnika države Njujork, 1917, Katalog Nacionalnog arhiva
- *Naša zemlja – Ujka Sem*, c. 1898, Kongresna biblioteka
- *Mir u svetu sa slobodom i napretkom – Srećna Nova godina*, 1918, Kongresna biblioteka
- Ujka Sem na paradi, 2016, Pixabay
- *Domet Ujka Sema*, Šumaher i Etlinger, Kongresna biblioteka
- Viktor Gilijam, *Mapa Severne Amerike kao Ujka Sem, Judge*, 10. avgust 1895, Wikimedia Commons
- *Možemo li to da uradimo bolje i brže... Želimo tvoje ideje*, c. 1942–1943, National Archives Catalog
- Njuel Konvers Vejet, *Kupite ratne obveznice*, 1942, Kongresna biblioteka
- F. Sindelar, *Ujka Semu je potrebna još jedna puna lopata*, Njujork, 1917, Kongresna biblioteka
- „Obučarska industrija u našoj zemlji”, *Nedeljne ilustracije*, 18. septembar 1926.

15. Arlington

- Nacionalno groblje Arlington, fotografija: Vukašin Zorić
- Spomenik Neznamom junaku, fotografija: Vukašin Zorić
- Proleće na Nacionalnom groblju Arlington, fotografija: Kerol M. Hejsmit, Arlington, Virdžinija, 1980–2006, Kongresna biblioteka

16. 11. septembar

- Svetski trgovinski centar, Njujork, Pixabay
- Nacionalni spomenik Let 93, fotografija: Džejsms Stekli, Somerset, Pensilvanija, 2012, Wikimedia Commons
- Šelbi Fini kod Memorijala Leta 93, fotografija: Američka služba za ribe i divlje životinje, Wikimedia Commons
- Ruševine Svetskog trgovinskog centra nakon terorističkog napada 11. septembra 2001, Pixabay
- Nulta tačka, Svetski trgovinski centar, Pixabay
- Nacionalni spomenik i muzej 11. septembra, fotografija: Kerol M. Hejsmit, Menhetn, Njujork, 2018, Kongresna biblioteka
- Spomenik 11. septembra, Njujork, fotografija: Petar Kratochvil, Public Domain Pictures

17. Planina Rašmor

- Spomenički kompleks na planini Rašmor, Južna Dakota, Pixabay
- Model Gatsona Borgluma za spomenički kompleks na planini Rašmor, c. 1936, Rise Studios, Kongresna biblioteka
- Gatson Borglum proverava stanje radova na licu Džordža Vašingtona, Planina Rašmor, Južna Dakota, c. 1932, Kongresna biblioteka
- Spomenički kompleks u Crnim brdima, Planina Rašmor, Južna Dakota, Pixabay
- Tablice Južne Dakote, fotografija: Simona Čupić
- Ulica Džordža Vašingtona u Beogradu, fotografija: Radina Vučetić

18. Nacionalni parkovi

- Nacionalni park Grand kanjon, Arizona, fotografija: Simona Čupić
- Vodopad u nacionalnom parku Jeloustoun, Vajoming, Pixabay
- Zalazak sunca u nacionalnom parku Josemiti, Kalifornija, Pixabay
- Nacionalni park Brajsov kanjon, Juta, Pixabay
- Korice knjige *Medved Jogi i njegova družina*, Beograd, 1978.

19. Američki orao

- Američki beloglavi orao, Pixabay
- Američki beloglavi orao u letu, Pixabay
- Veliki pečat SAD, Kongres SAD, Wikimedia Commons
- Koverta iz vremena Građanskog rata, Dejton: Pejns, 1861–1865, Kongresna biblioteka
- Markus Viklif Boldvin, *Američki orao*, 1898, Kongresna biblioteka, odsek otisaka i fotografija
- Stari Ejb, ratni orao Viskonsina, 1876, Kongresna biblioteka
- Herbert Meter, *Amerika zove. Prikluči se civilnoj odbrani*, Vašington, 1941, Kongresna biblioteka
- Američki beloglavi orao sa zastave Mičigena, Wikimedia Commons
- *Ilustrovana Deklaracija nezavisnosti*, Litografija: Dominik K. Fabronijus, Boston, c. 1861, Kongresna biblioteka
- Američki beloglavi orao, Pixabay

20. Divlji zapad

- Završetak prve transkontinentalne pruge, 1869, fotografija: Endrju Rasel, Wikimedia Commons
- Dolina spomenika, Arizona, fotografija: Simona Čupić
- Lin Roberts i Roj Rodžers u filmu *Povratak Bilija Kida* (1938), Wikimedia Commons
- Album za sličice *Divlji zapad*, Beograd, 1976.
- Scena iz filma *Kapetan Leši* (1960), Radina Vučetić, *Koka-kola socijalizam*, Beograd, 2012.

21. Američki starosedeci

- Vilijam Henri Džekson, *Američki starosedelac Džejms Garfild Velarde sa medaljom*, 1899, Metropolitien muzej. Wikimedia Commons
- Džon Miks Stenli, *Lov na bizone u ravninama Jugozapada*, 1845, Muzej američke umetnosti Smitsonijan
- *Bik koji sedi*, fotografija: Palmkvist i Jirgens, Sent Pol, c. 1884, Kongresna biblioteka
- Dejvid Fransis Beri, *Kiša u lice*, Severna Dakota, 1888, Nacionalna galerija portreta, Smitsonijan
- Logan i Ejsa Apani, američki starosedeci, pleme Banok, 1897, National Archives Catalog
- Američki starosedeci Pi Vigi i njegova žena, c. 1899, Kongresna biblioteka
- „Indijanci i Vojnici”, *Politikin Zabavnik*, 3. jul 1970.

22. Kauboji

- Kaubojske čizme sa konopcem, odraz, Pixabay
- Vitlanje lasom, Oklahoma, c. 1905, Kongresna biblioteka
- Kauboj u poslu, Amarilo, Teksas, c. 1934, Kongresna biblioteka
- Silueta kauboja sa konjima – zalazak sunca, Pixabay
- Džon Vejn na naslovnoj strani, *Filmski svet*, 1966.
- Džejn Fonda na naslovnoj strani, *Filmski svet*, 1966.
- *Politikin Zabavnik*, 12. oktobar 1979.
- „Kauboji“, *Dečje novine*, 19. maj 1970.
- Miroslav Bukovčić iz Vrela kraj Uba, *Ilustrovana politika*, 9. januar 1968.

23. Kolt i vinčesterka

- Vojnik u uniformi Unije drži revolver kolt, 1881–1885, Kongresna biblioteka, Kolekcija fotografija iz građanskog rata porodice Liljenkvist
- Reklama za revolvere kolt, *The Elks*, mart 1926, Wikimedia Commons
- Razglednica s početka 20. veka, privatna kolekcija
- Reklama za revolver kolt, c. 1920-ih, Wikimedia Commons
- Poster za premijeru filma *Vinčester '73* (1950), Wikimedia Commons
- Marta Kanari, 1852–1903, („Kalamiti Džejn“), c. 1895, Kongresna biblioteka
- Puška vinčesterska, model 1886, proizvodnja: Winchester Repeating Arms Company, Metropolitan muzej

24. Rodeo

- Kauboj na konju – rodeo, Pixabay
- Rufus V. Hek, *Džesi Štal na sajmu okruga Harni*, Oregon, 1924, Kolekcija Nacionalnog muzeja afroameričke istorije i kulture, Smitsonijan
- Kauboj klovn na rodeu, Pixabay
- Reklamni plakat za trupu Bufalo Bila, c. 1899, Kongresna biblioteka
- Iz predstave „Divlji zapad“ Ponija Bila, c. 1905, Kongresna biblioteka
- Bufalo Bil sa svojom trupom, Veliki Bečkerek, 7. jul 1906, Fond Todora Manojlovića, Istorijski arhiv Zrenjanina

25. Sever i Jug

- Tur de Tulstrup, *Henkok kod Getisburga*, restauracija: Adam Kerden, Wikimedia Commons
- Poster za film *Prohujalo s vihorom* (1939). Wikimedia Commons
- Bronzana statua Abrahama Linkolna i Tada, delo Dejvida Freča, Centar za Američki građanski rat, Ričmond, Virdžinija, Pixabay
- *Hrabri marš Masačusetskog (obojenog) puka na pobunjenička uporišta u Fort Vagneru*, 18. jula 1863, Njujork, 1863, Zbirka Gildera Lermana, Wikimedia Commons
- Korice romana Margaret Mičel, *Prohujalo sa vihorom*, Novi Sad, 1962.

26. Džim Krou

- Zaštitni znak kompanije G. A. Kent za cigarete Jim Crow, 3. septembar 1878, Kongresna biblioteka
- Znak *Colored Entrance Only*, Jim Crow Museum
- Autobuska stanica, Daram, Severna Karolina, maj 1940, Džek Delano, Kongresna biblioteka
- Česma za vodu „za obojene“, Oklahoma Siti, Oklahoma, 1939, Kongresna biblioteka
- Fontana za piće „za obojene“, Halifaks, Severna Karolina, 1938, fotografija: Džon Vašon, Kongresna biblioteka
- Sala za bilijar „za obojene“, Memfis, Tenesi, 1939, Kongresna biblioteka
- V. E. B. Du Bojs, fotografija: Kornelius Marion Beti, 1919, Kongresna biblioteka
- Poster za minstrelsku predstavu Vilijama Vesta, 1900, Kongresna biblioteka
- *Jubilej Džima Kroua*, 1847, Bostonska javna biblioteka
- Segment iz crteža *Misisipi na sajmu u Sent Luisu* Džona Mekačena, 1904, Wikimedia Commons
- Letak sa gravurom Džeka Smita *Nazad u četvrti za robove! Glasajte protiv segregacije 29. februara 1916*, Istorijsko društvo Misurija
- *Zelena knjiga*, 1959, Wikimedia Commons

27. „Imam san”

- Bronzana statua Martina Lutera Kinga mlađeg sa dvoje dece, San Dijego, Kalifornija, Pixabay
- Spomenik Martinu Luteru Kingu mlađem u Vašingtonu, fotografija: Katarina Beširević
- Spomenik Martinu Luteru Kingu mlađem u Vašingtonu, fotografija: Simona Čupić
- Marš na Vašington, 28. avgust 1963, Radovi Roberta Džojisa, 1952–1973, Istorijske zbirke i radnički arhiv, Biblioteka posebnih zbirki, Univerzitetske biblioteke, Državni univerzitet Pensilvanije na Flickr CC BY-NC-SA 2.0
- Ulica Martina Lutera Kinga, Beograd, fotografija: Katarina Beširević
- Marion S. Trikosko, *Demonstranti marširaju ulicom držeći transparente tokom Marša na Vašington*, 28. avgust 1963, Kongresna biblioteka
- Bulevar Martina Lutera Kinga, Harlem, Njujork, fotografija: Radina Vučetić

28. We can do it!

- Džej Hauard Miler, plakat *We can do it!*, c. 1942–1943, Katalog Nacionalnog arhiva
- *Zakivačica u fabrici Boinga u Sijetlu radi na montaži bombardera B-17F*, 1942, fotografija: Andreas Fajninger, Picryl
- *Strugarka obrađuje delove za transportne avione*, fotografija: Hauard R. Holem, Fort Vort, Teksas, oktobar 1942, Kongresna biblioteka
- Izabela Workmen, *We Can Do It: Priča o Pegi Vilis*, Minot Air Force Base, 9. februar 2017, Minot Air Force Base

29. Prajd zastava

- Prajd zastava, Pixabay
- Unutrašnjost bara *Stounvol in*, fotografija: Radina Vučetić
- Spomen obeležje ispred bara *Stounvol in*, fotografija: Radina Vučetić
- Prajd u Njujorku, 2018, fotografija: Radina Vučetić
- Prajd u San Francisku, 2022, fotografija: Y S – Unsplash
- Prajd zastava na leđima u sunčanoj prigradskoj ulici, fotografija: Aleksander Grej – Pexels

30. Ajvi liga

- Logo Univerziteta Harvard, fotografija: Xiangkun ZHU – Unsplash
- *Panorama*, 17. avgust 1940.
- *Ilustrovani list*, 23. decembar 1920.
- Utakmica američkog fudbala između Jepla i Harvarda, Pictorial News Co, c. 1905, Kongresna biblioteka
- Univerzitet Princeton, fotografija: Tim Aleks – Unsplash

31. Automobil

- Henri Ford sa *modelom T*, [Bafalo, Njujork, 1921], Wikimedia Commons
- *52 pontijak* na autoputu, Pixabay
- Grupna fotografija zaposlenih u kompaniji Tesla Motors povodom isporuke prvog *modela S*, 2012, fotografija: Stiv Džarvetson – Flickr – CC BY 2.0.
- Sanitetsko vozilo Moravske divizije Prve armije, poklon Društva britanskog Crvenog krsta i Udruženja za hitnu pomoć Svetog Jovana, Muzej automobila
- Reklama za Ford-Fordson, *Pravda*, 26. april 1924.
- Reklama za Bjuik, *Vreme*, 6. novembar 1929.
- 10719_54, Proslava u Zavodima „Crvena zastava“ povodom početka proizvodnje Yuga za tržište u SAD, jul 1985, foto Nedeljko Deretić, Tanjug, Arhiv Jugoslavije
- Reklama za „jugo“ u američkoj štampi, 1986. Radina Vučetić, Radovan Cukić (ur.), *Jugoslovensko-američki odnosi kroz foto-objektiv*, Beograd: Muzej Jugoslavije, 2021.
- Yugo America 1985, privatna arhiva Danijela Kadarjana

32. Empajer stejt bilding

- Empajer stejt bilding, Njujork. Pixabay
- Radnik na okviru Empajer stejt bildinga, 1930, fotografija: Luis Hajn. Katalog Nacionalnog arhiva
- Scena iz filma *King Kong* (1933), Warner Bros, Wikimedia Commons
- Krajsler zgrada, Menhetn, Njujork, Pxhere
- „Njujork, grad oblakodera u ciframa“, *Nedelja*, 22. februar 1931.

33. Atomska bomba

- Pukovnik Pol Tibets mladi ispred aviona B-29 „Enola Gej“, Američko ratno-vazduhoplovstvo
- Atomski oblak iznad Hirošime, snimljen iz aviona „Enola Gej“, Šikoku, 6. avgust 1945, Wikimedia Commons
- Istorijski spomenik mira u Hirošimi, Pexels
- Vežba *Duck and Cover* u osnovnoj školi u Bruklinu, Njujork, 1962, fotografija: Volter Albertin, Wikimedia Commons
- Scena iz dečijeg propagandnog filma *Duck and Cover* (1952), Wikimedia Commons

34. Sletanje na Mesec

- AS11-40-5903, Astronaut Edvin Oldrin na Mesecu tokom misije Apolo 11, 20. jul 1969, NASA
- S69-31739, Astronauti misije Apola 11 – Nil Armstrong, Majkl Kolins, Edvin Oldrin, 1. januar 1969, NASA
- Artemis II u Svemirskom centru Kenedi na Floridi, 18. januara 2026, NASA
- „Džinovski korak. Poseta astronautka 'Apolo 11' Beogradu”, *Pregled*, novembar 1969.
- SK_16_FD_40, Kosmonauti, članovi posade Apolo 11, na prolazu kroz centar Beograda, 17.10.1969, foto Stevan Kragujević, Muzej Jugoslavije
- 1969_414_074, Prijem kosmonauta, članova posade Apolo 11: u razgovoru, Beograd, 18.10.1969, Muzej Jugoslavije
- 1969_414_068, Prijem kosmonauta, članova posade Apolo 11: dodela odlikovanja, Beograd, 18.10.1969, Muzej Jugoslavije
- Delovi mesečevog tla, Zbirka poklona Josipa Broza Tita (poklon Niksona Titu), 1-11-2, fotografija: Gavriilo Masniković, Muzej Jugoslavije

35. Majkrosoft/Epl

- Tastatura Epl računara, Pixabay
- Epl park, Kalifornija, 2018, Wikimedia Commons
- Zgrada 92 u sedištu kompanije Majkrosoft u Redmondu, Vašington, 2016, fotografija: Coolcaesar – Wikimedia Commons – CC BY-SA 4.0
- *Mekintoš klasik* – Epl, Pixabay

36. Američki san

- Kuća u američkom predgrađu, Portland, Oregon, 2020, fotografija: Zakari Keimig – Unsplash
- Američka porodica u reklami *The Ladies' Home Journal*, 1948, Internet Archive Book Images – Flickr
- Poster *Ovo je Amerika... gde svaki dečak može sanjati da postane predsednik*, c. 1942–1945, National Archives Catalog
- Američka porodica u reklami *The Ladies' Home Journal*, 1947, Internet Archive – Wikimedia Commons
- Reklama za radio, *The Ladies' Home Journal*, 1948, Wikimedia Commons
- Crni *ševrolet impala* u američkom predgrađu, fotografija: Selvin Esteban – Pexels
- Američko predgrađe, fotografija: Brad Switzer – Unsplash
- E. E., „Prvi srpski tonfilm u holivudu”, *Nedelja*, 4. decembar 1932.

37. Holivud

- Holivud znak, Los Angeles, Kalifornija, Pixabay
- „Noć u Holivudu”, *Ilustrovano vreme*, 1. mart 1930.
- *Nedeljne ilustracije*, 6. mart 1927.
- Dolores del Rio na naslovnoj strani, *Nedelja*, 21. oktobar 1928.
- „Čarli Čaplin”, *Vreme*, 15. april 1936.
- Dženet Mekdonald i Klark Gejbl na naslovnoj strani, *Panorama*, 2. januar 1937.
- Robert de Niro na naslovnoj strani, *Ilustrovana politika*, 28. februar 1978.
- Rudolf Valentino u filmu *Sveti đavo* (1924), Wikimedia Commons
- Milena Pavlović Barilli, *Portret Rudolfa Valentina* (1927–1929), Galerija Milene Pavlović Barilli

38. Dizni

- Pepeljugin zamak u Diznilendu na Floridi, Pixabay
- Statua *Partneri* (Volt Dizni i Miki Maus) Blejna Gibsona u Parku Magičnog kraljevstva na Floridi, Pixabay
- *Mika Miš*, 5. januar 1937.
- Mini Maus na balonima, Diznilend u Parizu, Pixabay
- *Sad i nekad*, 25. oktobar 1936.
- *Dečje Novine*, 5. decembar 1989.
- *Diznijevo sveznanje: Velike avanture*, Beograd, 1975.

39. Superheroji

- Vector Retro Art Deco Superhero Silhouette Looking at Far Away with night sky in the Background Stock Illustration, Stock illustration ID: 1499105300, fotografija: Yogisic – IStock
- Dečaci u kostimima *Marvelovih* superheroja – Tanosa i Kapetana Amerike, Pixabay
- Mardžori Kolins, izbeglica iz Nemačke, čita *Supermena*, [Njujork, oktobar 1942], Kongresna biblioteka
- *Eks almanah*, 1984.
- *Dečje novine*, 30. septembar 1986.
- *Eks almanah*, 1984.

40. Barbi

- Izložba „Barbi lutka“, Muzej „Collectors Corner“, Ajdaho Fols, Ajdaho, 2022, fotografija: Kerol M. Hejsmit, Kongresna biblioteka
- Deo fotografije na kojoj Rut Hendler, izvršna direktorka kompanije *Matel*, pozira sa kolekcijom Barbi lutaka, *Los Angeles Times*, 1961, Digitalna kolekcija UCLA – CC BY 4.0
- Šarlot Džonson, prva dizajnerka odeće za Barbi lutku, pozira sa modelom Barbike za 1965. za *Los Angeles Times*, 1964, Digitalna kolekcija UCLA – CC BY 4.0
- Patentni crtež za Barbi lutku (američki patent 3.009.284), 1961, Wikimedia Commons
- Barbi lutka i dodatna oprema – štikle, fotografija: Istorijsko društvo Misurija, Wikimedia Commons
- Album za sličice *Barbie*, *Dečje novine*, 1983.
- „Barbie“, *Dečje novine*, 29. oktobar 1991.
- 3–49–50, Lutka Lepa Brena, Muzej Jugoslavije

41. Koka-kola

- Grafit *koka-kola*, Atlanta, Džordžija, Pixabay
- Sesil Rouz O’Nil, *Kada svi verujemo*, litografija Dž. Otman, Njujork, 2. decembar 1903, Kongresna biblioteka
- Bratimir Minić, „Coca-Cola“, *Džuboks*, avgust 1977.
- Bratimir Minić, „Coca-Cola“, *Džuboks*, avgust 1977.
- *Bazar*, 11. oktobar 1969.,.
- Reklama za *Koka-kolu* na zgradi na Novom Beogradu, fotografija: Radina Vučetić

42. Mekdonalds

- Mekdonalds u Hjustonu, Teksas, fotografija: Eddie O. – Pexels
- Zastava Sjedinjenih Država i Mekdonalds, Pixabay
- Logo *fast-food* restorana Mekdonalds, Pixabay
- Mekdonalds restoran u Johannesburgu, Južnoafrička Republika, Pixabay
- „Otvoren prvi 'Mek Donaldsov' restoran u zemlji“, *Politika*, 24. mart 1988.
- Mekdonalds burgeri i pomfrit, fotografija: Polina Tankilevitch – Pexel

43. Farmerke

- *Levi's* farmerke u radnji u Seulu, Južna Koreja, fotografija: Martin Bammer – Unsplash
- Registracija zaštitnog znaka *Levi Strauss & Co.*, 28. april 1903, Kongresna biblioteka
- Dugme na farmerkama *Levi Strauss & Co*, Pixabay
- Naslovna strana, *Džuboks*, septembar 1977.
- Reklama za *Levi's*, *Ilustrovana politika*, 24. jul 1984.

44. Pop-art

- Endi Vorhol, *Merilin Diptih*, 1962, Pixabay
- Endi Vorhol u Muzeju moderne u Stokholmu, fotografija: Lase Olson, Wikimedia Commons
- Ulica Endija Vorhola, Beograd, fotografija: Katarina Beširević
- Dušan Otašević, *Yes, Sir!* (1966), privatno vlasništvo

45. Ruta 66

- Ruta 66, Arizona, Pixabay
- Znakovi na stanici Totem Pol, duž sačuvanog dela Rute 66, Rola, Misuri, 4. mart 2021, fotografija Kerol M. Hejsmit, Kongresna biblioteka
- Stara benzinska pumpa, Ruta 66, [Hakberi, Arizona, 3. maj 2009], fotografija: Kerol M. Hejsmit, Kongresna biblioteka
- Automobili ispred restorana na Ruti 66, Kingmen, Arizona, fotografija: Tomas Balabaud – Pexels
- Logo Rute 66, Rendi Hajnic – Flickr – licenca CC BY 2.0

46. Džez

- Vilijam P. Gotlib, *Portret Bili Holidej*, [Daunbit, Njujork, c. 1947], Kongresna biblioteka
- *Portret Luja Armstronga dok svira trubu*, 1953, Kongresna biblioteka
- „Ako želite da čujete pravu Jazz muziku“, *Politika*, 18. novembar 1937.
- „Beogradski studentski džez orkestar 'SADŽO'“, *Nedeljne ilustracije*, 24. novembar 1940.
- Džozefina Bejker na naslovnoj strani, *Duga*, 29. jun 1958.
- Reklama za „originalni američki Jazz band“, *Vreme*, 21. april 1922.
- Džozefina Bejker na naslovnoj strani, *Nedelja*, 14. april 1929.
- Reklama za Njuport džez festival, *Politika*, 25. oktobar 1971.

47. Rokenrol

- Kolaž sa motivima rokenrola 1950-ih, Easy Peasy AI
- Elvisov nastup, [Tupelo, Misisipi, 26. septembra 1956], Wikimedia Commons
- Reklamni poster Arnolda Skolnika za festival Vudstok, 1969, Wikimedia Commons
- Fotografija snimljena 17. avgusta 1969. na Vudstoku, Wikimedia Commons – CC BY-SA 4.0
- Tina Turner na naslovnoj strani, *Ilustrovana politika*, 12. novembar 1974.
- Tina Turner na naslovnoj strani, *Rock*, avgust 1985.
- Džuboks, Pixabay

48. Bejzbol/MLB

- Bejzbol, Mala liga, Pixabay
- *Zak D. Vit/Vilijam Bergen, Bruklin Dodžersi*, 1911, Kongresna biblioteka
- Poster za film *Bejb dolazi kući* (1927), Wikimedia Commons
- Utakmica koledž bejzbola, Pixabay
- Igrač bejzbola – udarač, Pixabay
- Bejzbol utakmica *San Francisko Džajantsa*, fotografija: Simona Čupić
- Lopta za bejzbol, Pixabay

49. Američki fudbal/NFL

- *Vašington Redskinsi protiv Hjuston Teksansa*, 24. septembra 2006, Pixabay
- Utakmica američkog fudbala, Pixabay
- *Ilustrovani list*, 20. decembar 1925.
- Elen Džekson, *Superboul XXI na Rouz boul stadionu, Los Angeles Times*, 26. januar 1987, Digitalna kolekcija UCLA – CC BY 4.0
- Utakmica američkog fudbala, UC Berkeley, fotografija: Simona Čupić
- Lopta za američki fudbal, Pixabay

50. Košarka/NBA

- Košarkaška utakmica u Čejs centru, San Francisko, Kalifornija, fotografija: Leo Lordache – Pexels
- Grafit sa likom NBA košarkaša Alena Iversona u dresu *Filadelfija 76-era*, [Porto, Portugal], Pixabay
- „Streetball”, fotografija: Tima Miroshnichenko – Pexels
- Spomen ploča o prvoj odigranoj košarkaškoj utakmici u Srbiji, OŠ „Kralj Petar Prvi”, Beograd, fotografija: Katarina Beširević

Podaci o autorima

Katarina Beširević (1995) je istraživačica-saradnica i doktorantkinja na Odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Saradnica je Centra za američke studije, gde je bila asistentkinja na nekoliko projekata i koautorka publikacije *Jugoslovensko-američki odnosi kroz foto-objektiv* (2021) i dva priručnika za nastavu *Američka istorija u učionici* (2022/2023). Dobitnica je International Visitor Leadership Program (IVLP, 2025), GoStyria (2024), SYLFF (2022) i drugih stipendija. Učestvovala je na brojnim projektima i konferencijama i autorka je nekoliko naučnih radova u kojima se uglavnom bavila postsocijalizmom i istorijom devedesetih godina u Srbiji. Tema njenog doktorata je *Slika SAD u političkom i javnom životu Srbije (1990–2000)*.

Simona Čupić je redovna profesorka na Odeljenju za istoriju umetnosti Filozofskog fakulteta u Beogradu. Autorka je knjiga (izbor) *Mona Liza i Supermen. Džon Kenedi i „nova granica“ kulture* (ICOM Srbija publikacija godine, 2016), *Elain de Kooning. Portraits* (sa Brandon Brame Fortune, Ann Eden Gibson, 2015) i *The JFK Culture* (2013). Članica je Društva istoričara američke umetnosti (od 2013). Na Univerzitetu Kalifornije, Berkli boravila je tokom 2012/2013, 2018/2019. i 2025. kao postdoktorantkinja i gostujuća saradnica. Stipendistkinja je Fulbrajt (2022) i Geti fondova (2022), Hari Ransom centra, Univerziteta Teksasa u Ostinu (2015) i Sasakava Tokio fonda (2003). Osnivačica je Centra za američke studije na Filozofskom fakultetu.

Ana Filipović zaposlena je u zvanju istraživačica-pripravnica na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, pri Institutu za istoriju umetnosti. Studentkinja je doktorskih studija na Odeljenju za istoriju umetnosti istog fakulteta, Seminar za studije moderne umetnosti, gde je ujedno angažovana u nastavi na osnovnim studijama. Saradnica je Centra za američke studije. Autorka je nekoliko naučnih i stručnih radova, kao i više od trideset tekstova iz oblasti filmske kritike i esejistike, te kustoskinja nekoliko izložbi savremene umetnosti. Tokom osnovnih i master studija bila je stipendistkinja Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Fonda za mlade talente Republike Srbije.

Sanja Lukić rođena je u Loznici 1998. godine. Osnovne i master studije završila je na Odeljenju za istoriju na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Na Katedri za savremenu istoriju Filozofskog fakulteta u Beogradu zaposlena je kao istraživačica-saradnica i radi doktorsku disertaciju na temu *Stipendije američke vlade u Jugoslaviji: obrazovna dipomatija i američko-jugoslovenski odnosi u hladnom ratu*. Saradnica je Centra za američke studije od 2022. godine. U svom dosadašnjem radu je iz različitih perspektiva izučavala odnose SAD i Jugoslavije, a njena akademska interesovanja leže u istraživanju različitih tema iz političke i kulturne istorije Jugoslavije i Sjedinjenih Država.

Radina Vučetić je redovna profesorka i upravnica Centra za američke studije Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. U fokusu njenih istraživanja su američka istorija, meka moć, hladni rat, istorija Jugoslavije i srpsko/jugoslovensko-američki odnosi. Autorka je četiri monografije, među kojima je i *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, i više desetina naučnih članaka. Bila je stipendistkinja Stejt departmenta ("Study of the U.S. Institutes: U.S. Culture and Society", New York University, 2018), Centra Imre Kertész Kolleg Jena i DAAD programa. Dobitnica je nagrade koju dodeljuju Robert Bosch Stiftung, Literaturhaus Berlin i Herta Müller fondacija.

Ljubica Vujović (1998) je istraživačica-saradnica i doktorantkinja na Seminaru za studije moderne umetnosti Odeljenja za istoriju umetnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, gde je angažovana i kao saradnica u nastavi. Saradnica je Centra za američke studije i urednica onlajn časopisa za savremenu umetnost *Supervizuelna*. Njena naučna i istraživačka interesovanja obuhvataju istoriju moderne umetnosti i vizuelne kulture, studije prirodne okoline, kao i kulturnu politiku i istoriju skulpture. Dobitnica je više stipendija, među kojima su SYLFF stipendija Tokio fondacije (2026), Erasmus+ stipendija za višemesečni boravak na Univerzitetu u Oslu (2025), kao i stipendija Henri Mur fondacije u Engleskoj (2024).

Vukašin Zorić rođen je u Novom Sadu 1996. godine. Nakon što je osnovno i srednje obrazovanje stekao u rodnom gradu, osnovne i master studije istorije završio je na Filozofskom fakultetu u Beogradu, gde je zaposlen kao asistent na Katedri za opštu savremenu istoriju i radi doktorsku tezu na temu *Predstave srednjeg veka u historiografijama Bugarske i Jugoslavije (1918–1941)*. Interesuju ga intelektualna istorija, istorija historiografije i savremena društvena i politička istorija, kao i američki politički sistem i savremena američka politička scena.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

908(73)

AMERIKA u 50 pojmova / urednice Radina Vučetić & Simona Čupić. - Beograd : Filozofski fakultet, Centar za američke studije, 2026 (Beograd : Grid). - 221 str. : ilustr. ; 25 cm

Deo teksta uporedo na srp. i engl. jeziku. - Tiraž 250. - Str. 6-7: Predgovor / Radina Vučetić, Simona Čupić. - Podaci o autorima: str. 220-221.

ISBN 978-86-6427-412-8

1. Вучетић, Радина, 1972- [уредник] [аутор додатног текста] 2. Чупић, Симона, 1974- [уредник] [аутор додатног текста]

a) САД

COBISS.SR-ID 196234249

Freedom 250